

ЕКОНОМІКА ТА БЮРОКРАТІЯ У ВІДКРИТОМУ СУСПІЛЬСТВІ

*До 130-ї річниці з дня народження
Людвіга фон Мізеса*

Збірник наукових праць

За науковою редакцією
Миколи Буника,
Ірини Кіянки

ЛЬВІВ
2012

**ECONOMICS AND BUREAUCRACY
IN AN OPEN SOCIETY**

*In Honor of the 130th Anniversary
of the Birth of Ludwig von Mises*

Collection of research papers

Edited by
Mykola Bunyk,
Iryna Kiyanka

L'viv
2012

ББК 65:67.99(2)
УДК 330.1:351.82
Е 457

Рецензенти:

А. Ф. Колодій, д. філос. н., професор, завідувач кафедри політичних наук і філософії Львівського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президентові України;

С. М. Панчишин, д. е. н., професор, декан економічного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка;

А. С. Романюк, д. політ. н., професор кафедри політології Львівського національного університету імені Івана Франка.

Рекомендовано до друку Вченою радою
Львівського регіонального інституту державного управління
Національної академії державного управління
при Президентові України
(*протокол № 8/70 від 05.06.2012 р.*)

Е 457 Економіка та бюрократія у відкритому суспільстві: до 130-ї річниці з дня народження Людвіга фон Мізеса [Текст] : зб. наук. пр. / за наук. ред. М. З. Буника, І. Б. Кіянки. — Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2012. — 232 с. — ISBN 978-617-644-006-2.

Присвячено 130-й річниці з дня народження Людвіга фон Мізеса. З цієї нагоди відбулася конференція 29 вересня – 1 жовтня 2011 р. у Львові, у якій взяли участь науковці з Австрії, Сполучених Штатів Америки, Бельгії, Німеччини, Польщі, Росії та України.

Для економістів, політологів, істориків, фахівців з державного управління.

Видання здійснене за сприяння

**Представництва OEAD у Львові, Австрійського культурного форуму,
та Центру розвитку демократичного врядування**

ISBN 978-617-644-006-2
ББК 65:67.99(2)
УДК 330.1:351.82

© Львівський регіональний інститут державного управління Національної академії державного управління при Президентові України, 2012
© Колектив авторів, 2012

ЗМІСТ

Передмова	9
Вступ	11
ЕПІСТЕМОЛОГІЯ ТА ОНТОЛОГІЯ	15
<i>Михайло Зарічний</i> Математизація економіки: за і проти	16
<i>Пьотр Болтус</i> Онтологія економіки (англ.)	20
<i>Микола Вербовий</i> Австрійська школа як феномен філософії економіки	27
<i>Ойген Марія Шуляк, Герберт Унтеркьофлер</i> Епістемологія Людвіга фон Мізеса та її філософські корені (англ.)	32
<i>Андрей Заостровцев</i> Фатальна самовпевненість “наукового прогнозування” (англ.)	40
БЮРОКРАТІЯ В РЕТРОСПЕКТИВІ ПЕРСПЕКТИВІ	51
<i>Микола Буник</i> Бюрократія: “лікувати чи оперувати”?	52
<i>Рахім Тагіцадеган</i> Актуальність критики соціалізму та бюрократії за Людвигом фон Мізесом (нім.)	60
<i>Віктор Борщевський</i> Бюрократія перехідних суспільств: еволюція, трансформація, самоорганізація	70
<i>Андрій Ліпенцев</i> Аспекти регіонального інноваційного розвитку: формування організаційної культури місцевих державних адміністрацій	82
МЕЖІ ТА МЕТОДИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ	91
<i>Вольф фон Лаєр</i> Границі регулювання (англ.)	92
<i>Катерина Кантур</i> Методи державного регулювання ринку нафтопродуктів України (англ.)	107

<i>Євген Матвійшин</i> Планування відтворення людського капіталу регіону на основі ідей Людвіга фон Мізеса щодо оцінювання людської діяльності	122
ОБ'ЄДНАНА ЄВРОПА	131
<i>Аннет Годар ван дер Кроон</i> Людвіг фон Мізес і “Сполучені Штати Європи” (англ.)	132
ІСТОРІЯ ЛЮДЕЙ ТА ІДЕЙ	147
<i>Ольга Котовська</i> Людвіг фон Мізес і гебрейський Львів кінця XIX ст.: невідомі аспекти з життя родини Мізесів	148
<i>Оксана Вербова</i> Праксеологічна традиція в українській економічній науці	164
<i>Тетяна Панфілова</i> Соціально-економічні та культурно-політичні передумови формування громадянського суспільства у Східній Галичині: друга половина XIX – початок XX століття	170
ЛІБЕРАЛІЗМ, КАПІТАЛІЗМ ТА ДЕМОКРАТІЯ	177
<i>Ігор Карівець</i> Чому капіталізм неможливий за олігархії? Людвіг фон Мізес про світоглядні основи капіталізму	178
<i>Євгеній Матвеев</i> Ненасильницькі механізми примусу	187
<i>Дмитро Вітер</i> Лібералізм Л. Мізеса й апологетика капіталізму в сучасному суспільстві	196
<i>Ірина Кіянка</i> Ідеологія лібералізму в контексті популізму та сучасної демократії	206
<i>Василь Магас</i> Лібералізм – ідеологія свободи	215
Про авторів	225

CONTENTS

Preface	10
Introduction	13
EPISTEMOLOGY AND ONTOLOGY	15
<i>Mykhailo Zarichnyi</i> Mathematization of economics: pro and contra (ukr.)	16
<i>Piotr Boltuć</i> Ontology of economics	20
<i>Mykola Verbovyi</i> The Austrian school as a phenomenon of economic philosophy (ukr.)	27
<i>Eugen Maria Schulak, Herbert Unterköfler</i> Ludwig von Mises' ^c epistemology and its philosophical roots	32
<i>Andrey Zaostrovtssev</i> The Fatal conceit of "scientific prediction"	40
BUREAUCRACY IN RETROSPECT AND PROSPECT	51
<i>Mykola Bunyk</i> Bureaucracy: to cure or cut? (ukr.)	52
<i>Rahim Taghizadegan</i> The importance of criticism of socialism and bureaucracy by Ludwig von Mises (ger.)	60
<i>Viktor Borshchevskyy</i> Bureaucracy in transitional societies: evolution, transformation, self-organization (ukr.)	70
<i>Andriy Lipentsev</i> Aspects of development in regional innovation: the formation of organizational culture of local state administrations (ukr.)	82
THE LIMITATIONS AND METHODS OF STATE REGULATION	91
<i>Wolf von Laer</i> The limitations of regulation	92
<i>Kateryna Kantur</i> Methods of state regulation of the Ukrainian oil market	107

<i>Yevgen Matviyishyn</i> Planning reproduction of regional human capital based on Ludwig von Mises' ideas about evaluation of human activity (ukr.)	122
UNITED EUROPE	131
<i>Annette Godart-van der Kroon</i> Ludwig von Mises and “the United States of Europe”	132
THE HISTORY OF PEOPLE AND IDEAS	147
<i>Olha Kotovska</i> Ludwig von Mises and Jewish L'viv in the late XIX century: unknown aspects of Mises' family life (ukr.)	148
<i>Oksana Verbova</i> The Praxeological tradition in Ukrainian economics (ukr.)	164
<i>Tetyana Panfilova</i> Socio-economic and cultural-political preconditions for civic society in Eastern Galicia: second half of XIXth – beginning of XXth century (ukr.)	170
LIBERALISM, CAPITALISM AND DEMOCRACY	177
<i>Ihor Karivets</i> Why is capitalism impossible under oligarchy? Ludwig von Mises on ideological foundations of capitalism (ukr.)	178
<i>Evgeniy Matvyeyev</i> Non-violent mechanisms of duress (ukr.)	187
<i>Dmytro Viter</i> Mises' liberalism and apologetics of capitalism in the modern world (ukr.)	196
<i>Iryna Kiyanka</i> Ideology of liberalism in the context of populism and modern democracy (ukr.)	206
<i>Vasyl Magas</i> Liberalism - the ideology of freedom (ukr.)	215
About the Authors	227

Передмова

Невід’ємною складовою сучасних наук є дискусія. Особливо це стосується суспільних наук, коли в дискусіях не тільки народжується істина, але й визначаються майбутні шляхи суспільного розвитку.

Дискусія неможлива без науковців, які чітко, логічно і переконливо формулюють свої погляди на суспільство і послідовно їх відстоюють. Саме до таких людей належав всесвітньовідомий економіст та ліберальний мислитель Людвіг фон Мізес.

Творчість Мізеса завжди була дискусійною і безкомпромісною водночас. Він дискутував з прихильниками історизму й позитивізму, марксизму і соціал-націоналізму, інтервенціонізму та етатизму. Високо розвинене почуття людської гідності не залишало вченому простору для компромісів не лише з науковим шарлатанством і неучтвом, а й з політичною кон’юнктурою.

Сьогоднішні економічні кризи держав загального добробуту, постійні дефіцити бюджетів і неспроможність урядів задовольняти суперечливі приватні та суспільні інтереси спонукають до нових дискусій, до пошуку альтернатив, до переосмислення наукової спадщини таких теоретиків як Людвіг фон Мізес.

Це видання є першим в Україні збірником наукових праць, присвячених творчості Людвіга фон Мізеса. В ній знайшла своє відображення дискусія, яка відбулася у Львові з нагоди 130 річниці від дня народження цієї неординарної особистості.

Володимир Загорський

член-кореспондент НАН України, доктор економічних наук,
професор, директор Львівського регіонального інституту
державного управління Національної академії державного
управління при Президентові України

Preface

An integral part of modern science is discussion. This is especially true in the social sciences, where discussions lead not only to truth, but also to future social development.

The discussion is impossible without scholars, who articulate their views on society clearly, logically, persuasively, and consistently defend them. The famous economist and liberal thinker Ludwig von Mises was one of such people.

The work of Mises was always controversial and hard-edged. He debated with supporters of historicism and positivism, Marxism and social-nationalism, interventionism and statism. His highly developed sense of human dignity did not leave room for compromise, not only with scientific charlatanism and ignorance, but also with political conjuncture.

The current economic crisis of welfare states, persistent budget deficits and state failure to satisfy conflicting private and public interests, all stimulate new discussions, a search for alternatives, and rethinking the scientific heritage of theorists such as Ludwig von Mises.

This book is the first collection of research papers devoted to work of Ludwig von Mises in Ukraine. It reflects discussions that took place in L'viv on the occasion of the 130th anniversary of the birth of this extraordinary individual.

Volodymyr Zahorskyy,

Corresponding Member of the National Academy of Sciences
of Ukraine, Professor, Director of the L'viv Institute
of Public Administration of the National Academy
of Public Administration, Office of the President of Ukraine

Вступ

29 вересня 2011 року виповнилося 130 років від дня народження всесвітньовідомого економіста і ліберального мислителя, одного з найвидатніших представників Австрійської школи економіки, уродженця міста Львова Людвіга фон Мізеса.

З цієї нагоди Львівський регіональний інститут державного управління Національної академії державного управління при Президентові України, Представництво ОЕАД у Львові та Центр міської історії Центрально-Східної Європи у співпраці з Програмою ліберальних студій Іллінойського університету (Спрінгфілд) та Європейським інститутом Людвіга фон Мізеса (Брюссель) організували міжнародну наукову конференцію “Економіка та бюрократія у відкритому суспільстві”.

Завданням конференції було привернути увагу громадськості і науковців до особистості та наукової спадщини Людвіга фон Мізеса. І це завдання було виконано: знайдено точне місце народження Мізеса і відповідно встановлено пам’ятну дошку на будинку по вул. Гнатюка 13. Інформація про цей факт отримала міжнародний резонанс, що значною мірою сприяло активізації дискусії про діяльність відомого економіста.

Цей збірник праць відображає наукову дискусію, яка відбулася під час конференції і у якій взяли участь науковці з Австрії, Сполучених Штатів Америки, Бельгії, Німеччини, Польщі, Росії та України. Доповіді дослідників згруповані тематично і подаються мовою оригіналу.

У першому розділі *Михайло Зарічний, Пьотр Болтус, Микола Вербовий, Ойген Марія Шуляк, Герберт Унтеркьофлер та Андрій Заостровцев* розглядають філософські основи епістемології Людвіга фон Мізеса та методологічні проблеми сучасної економічної науки.

У другому розділі у центрі уваги досліджень – бюрократія, проблеми її функціонування і перспективи реформування. Цю тему аналізують *Микола Буник, Рахім Тагіцадетан, Віктор Борщевський та Андрій Ліпенцев*.

Про межі та методи державного регулювання економічних процесів дискутують у третьому розділі *Вольф фон Лаєр, Катерина Кантур та Євген Матвійшин*. Теоретичний аналіз тут доповнюється

прикладами з ринку нафтопродуктів та управління людськими ресурсами.

Тему інтеграції та облаштування спільного європейського дому висвітлює *Аннет Годар ван дер Кроон* з Брюсселя.

Не залишився поза увагою й історичний контекст поглядів Людвіга фон Мізеса. *Ольга Котовська, Тетяна Панфілова та Оксана Вербова* зупиняються на деталях життя Галичини ХІХ століття і сімі Мізесів зокрема, а також на праксеологічній традиції в українській економічній науці.

На завершення подаємо думки *Ігоря Карівця, Євгенія Матвєєва, Дмитра Вітра, Ірини Кіянки та Василя Магаса* щодо актуальності ідей лібералізму та їх розуміння у сучасних суспільствах.

Щиро дякуємо всім авторам та учасникам конференції за їх внесок у створення цієї книжки. Особлива подяка нашим закордонним учасникам, які зуміли подолати далекі як географічні, так і ментальні відстані.

Проведення конференції та видання цього збірника стало можливим завдяки особистій участі та сприянню *Володимира Загорського*, директора ЛРІДУ, член-кореспондента Національної академії наук України; *Антоніни Колодій*, завідувача кафедри політичних наук та філософії ЛРІДУ; *Йоганеса Айтнера*, Секретаря Посольства Республіки Австрія в Україні; *Андрія Ліпенцева*, заступника директора ЛРІДУ; *Софії Дяк*, директора Центру міської історії; *Ірини Мацевко*, академічного координатора Центру міської історії.

Особлива подяка *Гаральду Біндеру*, Президенту ради Фундації Центру міської історії Центрально-Східної Європи та *Андреасу Веннінгеру*, аташе з питань науки і освіти Посольства Республіки Австрія, керівнику Представництва ОеАД у Львові, а також *Івану Бокалу*, депутату Львівської обласної ради, без підтримки яких реалізація цього проекту була б неможливою.

Микола Бунік, Ірина Кіянка

Introduction

September 29, 2011 marked 130 years since the birth of world-renowned economist and liberal thinker Ludwig von Mises, born in Lemberg (L'viv) and one of the greatest figures in the Austrian school of economics.

On this occasion the L'viv Regional Institute of Public Administration of the National Academy of Public Administration, Office of the President of Ukraine, the Austrian Agency for International Cooperation in Education and Research, the Center for Urban History of East Central Europe L'viv, in cooperation with the Program of Liberal Studies at the University of Illinois at Springfield and Ludwig von Mises Institute-Europe Brussels organized the international conference "Economics and Bureaucracy in an Open Society."

The objective of the conference was to draw public and scholarly attention to Ludwig von Mises and his scholarly heritage. This task was accomplished: the exact birthplace of Mises was found and a memorial plaque on Hnatiuk Street 13 was installed. The international resonance accompanying this event intensified the discussion about the work of this famous economist.

This book reflects the scholarly discussions that took place during the conference, which was attended by scholars from Austria, the United States, Belgium, Germany, Poland, Russia and Ukraine. The papers are grouped thematically and presented in their original language.

In the first section *Mykhailo Zarichnyi*, *Piotr Boituzh*, *Mykola Verbovyi*, *Eugen Maria Schulak*, *Herbert Unterkufler* and *Andrey Zaostrovtshev* consider the philosophical roots of the epistemology of Ludwig von Mises and the methodological problems of modern economics.

The second section highlights bureaucracy, the problems of its functioning and prospects for reform. This topic is analyzed by *Mykola Bunyk*, *Rahim Taghizadegan*, *Victor Borshchevskyy* and *Andriy Lipentsev*.

The limits and methods of state regulation of economic processes are discussed in the third part by *Wolf von Leyer*, *Kateryna Kantur* and *Yevgen Matviyishyn*. The theoretical analysis is supplemented with examples from the oil industry and human resource management.

The integration and management of the common European home are highlighted by *Annette Godard-van der Kroon* from Brussels.

The historical context of Mises' views is also not ignored. *Olha Kotovska, Tetyana Panfilova* and *Oksana Verbova* discuss the details of everyday life in Galicia in the nineteenth century, in particular of the Mises family, and on the praxeological tradition in Ukrainian economics.

Finally, we present papers by *Ihor Karivets, Evgeniy Matvyeyev, Dmytro Viter, Iryna Kiyanka* and *Vasyl Magas* on the relevance of liberal ideas and their proper understanding in modern societies.

Thanks to the all authors and conference participants for their contribution to the creation of this book. Special thanks to our foreign participants, who were able to overcome both geographical and mental distance to contribute to our discussion.

The conference and publication of this book was made possible through direct participation and assistance of *Volodymyr Zahorskyy*, Director of the L'viv Regional Institute of Public Administration; *Antonina Kolodii*, Chair of Political Science and Philosophy of the L'viv Regional Institute of Public Administration; *Johannes Aigner*, Secretary of the Austrian Embassy in Ukraine; *Andrij Lipentsev*, Deputy director of the L'viv Regional Institute of Public Administration; *Sofia Dyak*, Director of the Center for Urban History; *Iryna Matsevko*, Academic Coordinator of the Center for Urban History.

Special thanks to *Harald Binder*, President of the Foundation Board of the Center for Urban History; *Andreas Wenninger*, Austrian Embassy, Attaché for science and education, Head of OeAD Cooperation Office L'viv and *Ivan Bokalo*, the deputy of the L'viv regional council, without whose support realization of the project would have been impossible.

Mykola Bunyk, Iryna Kiyanka

ЕПІСТЕМОЛОГІЯ ТА ОНТОЛОГІЯ
EPISTEMOLOGY AND ONTOLOGY

МАТЕМАТИЗАЦІЯ ЕКОНОМІКИ: ЗА І ПРОТИ

Михайло Зарічний

Питання математизації економіки репрезентоване цілим спектром поглядів. На одному з країв цього спектра – математична економіка як наука. Доречно згадати відому фразу нобелівського лауреата Ж. Дебре “Математика – це частина математичної економіки”, щоб зробити висновок, що апарат математичної економіки має дотичність практично до всіх, навіть найабстрактніших, розділів сучасної математики. Парадоксально, але економіст з університетською освітою не в змозі повною мірою оцінити внесок самого Дебре в економіку хоча б тому, що у своїх працях Дебре інтенсивно використовує методи топології – розділу математики, присвяченого вивченню феномена неперервності у його найзагальнішій формі; зайве говорити, що топологія не входить до того математичного мінімуму, який вивчають студенти економічного факультету. Високий рівень абстракції та близький до бурбакістського стиль викладу затрудняють розуміння і використання праць Дебре значною частиною економічної спільноти та водночас дозволяють поставити теорію ринкової рівноваги на рівень строгості, сумірний з фізичними теоріями.

З іншого боку трапляються численні противники математизації. Доречно тут згадати також і Л. фон Мізеса, чий принцип “методологічного дуалізму” підкреслює оригінальність соціальних наук і їх відмінність від наук природничих¹. Економічна наука досліджує поведінку живих людей, наділених не лише ratio, а й емоціями і, що найважливіше, волею. Складність навколишнього світу зростає, і це лише збільшує ірраціональну компоненту людської поведінки. А ще однією обставиною, що утруднює застосування математичних методів, є “ефект спостерігача” – він у певному сенсі уподібнює економіку до квантової механіки.

Перебуваючи ближче до тих, хто вірить у ефективність математичних методів, проілюструю ефективність використання математичного апарату в теорії корисності.

Звернуся до одного відомого прикладу теорії очікуваної корисності. Корабель з 600 пасажирами тоне в морі. Є змога вислати на порятунок лише один з двох рятувальних кораблів: менший, але

¹ Mises L. von. Theory and History: An Interpretation of Social and Economic Evolution [Tekst] / L. von Mises, New Haven : Yale University Press, 1957. – 384 p.

швидкохідніший, або більший, але повільніший. Менший напевно встигне дістатися вчасно до місця катастрофи, але зможе врятувати 250 людей. Більший же зможе врятувати всіх 600 людей, проте нема гарантії, що він прибуде вчасно. Точніше кажучи, ймовірність того, що він прибуде вчасно, дорівнює $1/2$. У цій гіпотетичній ситуації більшість тих, кому доручається прийняти рішення, віддає перевагу малому рятувальному кораблеві, хоча очікувана корисність від великого рятувального корабля більша: $600 \times (1/2) = 300 > 250$.

Ще складнішу ситуацію отримуємо у парадоксах Елсберга². У одному з них описується така ситуація. В урні маємо 30 червоних куль і також 60 куль, кожна з яких є чорна або біла. При цьому невідомо, скільки куль чорних, а скільки білих. Учасникові експерименту пропонують взяти участь у одній з двох ігор:

1) він одержує 100 грн, якщо витягне червону кулю, і не отримає нічого, якщо ні;

2) він одержує 100 грн, якщо витягне білу кулю, і не отримає нічого, якщо ні;

Переважна більшість учасників експерименту віддає перевагу першій грі. Однак прості міркування, основані на симетрії, показують еквівалентність цих двох ігор.

Отже, розумові експерименти показують, що психологічні мотивації людської поведінки не вкладаються у відносно прості схеми, основані на теорії ймовірностей. Та чи означає це принципову незастосовність математичних методів для опису поведінки суб'єкта теорії прийняття рішень або економіки?

Насправді економісти швидко переорієнтувалися на дещо більше рафіновані математичні теорії, зокрема, на теорію ємностей (capacities), яку для цілковито інших потреб запровадив французький математик Г. Шоке. Ємність на скінченній множині X – це функція μ на підмножинах цієї множини, що має властивості: 1) $\mu(\emptyset) = 0$; 2) $\mu(X) = 1$; 3) $\mu(A) \leq \mu(B)$, якщо $A \subseteq B$ (монотонність). Нагадаємо, що ємність є ймовірнісною мірою, якщо додатково виконано умову адитивності: $\mu(A \cup B) = \mu(A) + \mu(B)$ при умові, що $A \cap B = \emptyset$.

Наведемо приклад ємності на множині $\{a, b, c\}$ з трьох елементів:

$$\frac{abc}{1}, \frac{ab}{2/3}, \frac{ac}{2/3}, \frac{bc}{1/2}, \frac{a}{1/2}, \frac{b}{1/3}, \frac{c}{1/4}, \frac{\emptyset}{0}.$$

² Ellsberg D. Risk, Ambiguity, and the Savage Axioms / D. Ellsberg // Quarterly Journal of Economics. – 1961. – № 75. – С. 643–669.

Тут у верхньому рядку поміщено підмножини множини $\{a,b,c\}$ (для спрощення позначень ми опускаємо фігурні дужки і коми у позначеннях для підмножин), а у нижньому – їх ємності. З цього прикладу легко зрозуміти неадитивність ємностей, що відрізняє їх від ймовірнісних (адитивних) мір:

$$\text{ємність}(\{a,b\}) = 2/3 < 5/6 = \text{ємність}(\{a\}) + \text{ємність}(\{b\}).$$

Власне, застосування ємностей дозволяє усунути суперечності наведених вище парадоксів. І водночас використання неадитивних мір породжує цілий ряд проблем. У статті Р. Кожана і автора³ розглянуто ігри, де учасники вибирають ємніснозначні стратегії. Основною проблемою при цьому виступає означення функції виплат, коли гравці вибирають стратегії μ, ν (тут для простоти розглядаємо випадок двох гравців). Ситуація з ємностями істотно складніша, ніж з ймовірнісними мірами, і у статті запропоновано означення, що використовує алгебраїчні властивості ємностей зі статті⁴, а також так званий інтеграл Шоке.

Попри те, що ці алгебраїчні властивості ще не одержали адекватної теоретико-ігрової інтерпретації, стаття⁵ присвячена саме розвитку такого підходу Р. Кожана і автора. При цьому залишається відкритим цілий ряд запитань, зокрема таке: як зіграти гру з ємніснозначними стратегіями? У разі змішаних стратегій, як добре відомо, можна використовувати генератори випадкових чисел (у найпростіших випадках – кидати монету чи гральні кості). На цьому прикладі ми, отже, бачимо, що зв'язок між математикою й економікою не є односторонній.

Автор цих рядків слухав лекцію відомого математика і водночас біолога І. Гельфанда. Доповідач відзначив два дива у науці. Перше – це надзвичайна, хоча і не пояснювана ефективність математичних методів у фізиці. (Тут, очевидно, Гельфанд перегукувався з назвою відомої статті⁶, нобелівського лауреата Ю. Вігнера.) Водночас він відзначив інше диво – не пояснювану неефективність математичних методів у біології.

³ R. Kozhan, M. Zarichnyi, Nash equilibria for games in capacities // *Economic Theory*. – Vol. 35. – № 2. – С. 321–331.

⁴ М. М. Заричный, О. Р. Никифорчин, Функтор емкостей в категории компактов // *Матем. сб.* – 2008. – Т. 199. – № 2. – С. 3–26.

⁵ D. Glycopantis, A. Muir. Nash equilibria with Knightian uncertainty; the case of capacities // *Economic Theory*. – Vol. 37. – № 1. – С. 147–159.

⁶ Wigner, E. P. (1960). “The unreasonable effectiveness of mathematics in the natural sciences. Richard Courant lecture in mathematical sciences delivered at New York University, May 11, 1959”. *Communications on Pure and Applied Mathematics* 13: 1–14.

За три десятиліття, що минули з часу лекції, біологія стала значною мірою математизована. Біоматематика належить зараз до чи не найпопулярніших розділів прикладної математики на Заході. Що ж можна в цьому контексті сказати про економіку? На нашу думку, ми ще перебуваємо в очікуванні дива надзвичайної ефективності математичних методів у економіці. Попри те, що зростає роль комп'ютерної симуляції у відкритті нових феноменів, не варто також відмовлятися від доведення теорем – вони дають у багатьох випадках шляхи для глибшого розуміння економічних процесів.

MATHEMATIZATION OF ECONOMICS: PRO AND CONTRA

Mykhailo Zarichnyi

This article discusses the significance of modern mathematical methods in economics. The example considered concerns the decision-making process under conditions of uncertainty. Capacity theory (a generalization of the probability measure theory) provides, I show, an appropriate tool for this analysis. In turn, the development of mathematical methods leads to the formulation of new purely economic problems.

ONTOLOGY OF ECONOMICS

Piotr Bołtuć¹

Introduction

Ontology is the study of what there is. What is there, such that it constitutes the subject matter of economics then? Every student of economics should know that it is about production, distribution and consumption of goods and services. However, economics is about a certain aspect of **production**, since engineering covers the gist of this area; it is about a certain aspect of **distribution** since all sorts of disciplines, from politics to logistic, also deal with distribution; it is only about a certain aspect of **consumption**, since all kinds of experts, from sociologists to dietitians, deal with other aspects of consumption. What then is there, such that it constitutes a special aspect of production, distribution and consumption that economics talks about? It would be an *ignotum per ignotum* to define it as the economic aspect.

It sounds about right to say that economics is a science of interactions between those three factors, production, distribution and consumption. In economically advanced (even moderately advanced) societies the medium of such interaction is money.

Epistemology, Praxeology and Ontology of Economics

L. von Mises is one of the finest advocates of the role and objectivity of money. Mises also developed epistemology of economics pointing out that economic activity results from subjective preferences and individual choices made by individuals (and organizations) in the marketplace. Later, he generalized this approach to the level of praxeology², the logic of human action, best instantiated by economic activity. A well know implication of the fact that praxeology is a branch of applied logic, and that economics is an important branch of praxeology, is that economics is an *a priori* (deductive) science, like logic and mathematics, not an *a posteriori* (inductive) science like physics and other natural sciences³.

¹ I want to thank members of the University of Illinois at Springfield faculty seminar in Liberty Studies for their comments on an earlier version of this article.

² This aspect has been developed by T. Kotarbicki and his students.

³ At least beginning with Leibnitz, some authors think that regularities of nature described by sciences are also logical and only our acquisition of their instantiations in nature occurs by empirical means. See Grzkdzielski, Jan “*Energetyczno-geometryczny kod przyrody*” WCSRN 1989 Warszawa. – <http://www.energoinformacja.pl/296/cassinoidy-jan-grzedzielski>.

Epistemology explains economics at the level of human motivation while **praxeology** focuses on the logic of such action. What I propose to add to such two-tier model is the third conceptual level, **ontology of economics**, namely the science that investigates products of epistemic and praxeological activity.

A number of years ago I developed the idea of emergent economic properties, and in particular the properties of choice⁴ but in its less philosophical form the notion is present already in Samuelson's bundles of goods. Ontological properties emerge from human actions (described by epistemology of economics) and the logic of such actions (described by praxeology). They are an important level of explanation not reducible to underlying explanatory levels. The simplest example of ontological emergent properties in economics are bundles of goods (cheese, wine and crackers amount to the bundle of goods that may function as a "dinner" and therefore be more valuable than the components, even though the only change was the bundling of goods). Some bundles are less valuable than the components; hence, unbundling goods, such as the real-estate, machines and even patents (and selling them separately) is the job of investment bankers who specialize in taking over collapsing enterprises.

An example of stronger ontologization can be provided by the emergence of *certainty* as an emergent property of some sets of choices, which I presented as a solution to the *Allais Paradox*⁵. People prefer the choices that seem to violate the independence axiom because the structure of choices produces another object, an emergent property of those choices, namely certainty. They buy such object the way one buys insurance products (details are in Boltuc 1998). Similar emergent properties with new ontological features are well known in natural sciences, they play an important role for instance in biology (emergence of life from bio-chemical processes) and physics (e.g. emergence of properties of ice from water between +4C and 0C). In philosophy of mind many argue for emergentism of mental from material properties. Notwithstanding the fact that emergence of some properties may be controversial, it is hardly controversial that emergent characteristics exist in the natural world.

The reason why it is important to focus on ontological objects in economics is that emergent properties, and other ontologizations, acquire

⁴ Edward F. McClennen & Peter Boltuc (1995). *Understanding Action: An Essay on Reasons*, F. Schick. Cambridge University Press, 1991, 167 (My idea concerning emergent properties is on the last page and a half).

⁵ Boltuc P. "Emergent Properties of Choice" World Congress of Philosophy, Boston 1998. – <http://www.bu.edu/wcp/Papers/Econ/EconBolt.htm>.

value, importance and ways of functioning that are not reducible to the logic of underlying levels. In particular, and this is both a substantial and controversial claim that Mises would reject, objectivity of money cannot be reduced to the set of epistemic interactions (individual preferences). Also praxeology, which focuses on rationality of human purposeful action, details the objects attained through such activity only marginally, and views them as merely products, or boundary conditions, of such activity. On the other hand, ontology of economics focuses on such products, while treating root-causes of those objects only as some of the boundary conditions of their modes of functioning.

Let me make three points, a terminological, a philosophical, and a practical one. While von Mises talks about epistemology or praxeology of economics we should also investigate its higher, ontological, dimension. This change in approach has non-trivial implications for our understanding of the economy and its status. such ontology may be based upon the background of von Mises' approach as even stronger than the recent proposals, especially the one by Zuniga. Reality is defined not only as correspondence between expectations and their fulfillment, the way proposed by Zuniga on the basis of Menger's approach⁶. This is because there are also objective ontological features of economic objects.

Objectivity of economics

Here are some some close implications of this point, presented in somewhat oversimplified but clear terms: Money is real in a modern society and any social manipulation with the outcomes of economic game brings about inefficiency. There are exceptions to this general rule, such as interventions to **unclog bottlenecks** (perhaps) to break up monopolies and institutional inefficiencies, and to combat short term disasters, for instance foreign military incursions or hurricanes. Any other "socio-economic policy" brings in economic inefficiency (opportunity costs) and therefore ought to be used sparingly. What follows is not an absolute prohibition on social interventions, which options many libertarians would support, but a more moderate call for appreciating the cost of such actions. One could also point out the relevance of objectivism about economic reality inspired by the Austrian school, during the times of current crisis, which boils down to spelling out practical implications of the previous point for current affairs, such as TARP, but this would go beyond the scope of this paper.

⁶ Gloria L. Zuniga. An Ontology of Economic Objects: An Application of Carl Menger's Ideas // American Journal of Economics and Sociology. –1999. – Vol. 58. – № 2. – P. 301.

A historical point helps us appreciate the ontological role of economic products. Human beings used to live under conditions when wild animals, and their relation to the capabilities of tribal hunters, constituted the main ontology of human survival. In Hegelian terms, wolves and trees in the forrest were real. Those ontological conditions were very similar to those of most apes, dolphins and other animals. Such conditions can be described by simple economics insofar as one can talk about economy of the activity of a pack of rats or of an archaic human group of hunters gatherers, for instance in terms of expanding their resources. Yet, economic description of the pack of animals, or tribal human beings, is not the dominant ontological description of the life of hunting groups, packs or tribes since other dimensions, described by biology, military strategy etc, were most prominent. However, economic aspects of human lives were becoming more and more dominant as trade was becoming more and more common. It is an important ontological claim that, at least for the last couple of hundreds of years, **the subject matter of economics has become the dominant ontological dimension of human beings**. In Hegelian terms, speaking loosely, today your bank account is more real than the wolves in the forest. This is because wolves are unlikely to have an influence on your life whereas your economic positioning defines, to a large extent, whether you have something to eat, some place to stay or whether you get any healthcare and other services.

There is much romantic criticism of the above thesis coming from political left and right. People on the political left want the government to shield us from the influence of economic reality; some on the right are also trying to do the same. They all reject objectivity of economic reality on some sort of moral grounds. Those on the left claim that economic reality runs counter to some sort of moral justice, often of the egalitarian kind. Those on the, often religious, right criticize economic reality as overly materialistic – they want us to value non-economic goals in life. Von Mises shows in his numerous writings that statist approach is misguided for the one simple reasons, it is bound not to work in a long run. The claim is not *a posteriori*, it does not come from studies of economic history, although it gets ample confirmation of that kind. It is an *a priori claim* that comes from analysis of the very nature of human economic activity, which has its own logic and rationality. Money is the best objective indicator of such rationality. Hence, **money is the objective ontological factor at our times**.

The claim about the objective ontological status of economic reality, exemplified by money, is not a psychological or ethical claim. It is not, for instance, a claim about desired goals of life. It is an ontological claim that

comes from the logic of practical choice (praxeology). Here I am close to agreeing with von Mises: economy at its decision-theoretic core is not an empirical science.

Opportunity costs of diverging from market logic

One of the simplest questions, which economics and business students find hard, is this: Do risk-averse, risk-seeking or risk-neutral strategies have the highest expected utility? Students who have had internships with the banking sector tend to believe that risk seeking strategies lead to the highest expected utility – obviously they confuse expected utility with attitudes towards risk at the stock market. They were told that risk seeking strategies pay off in a long run but those ideas, drawn from market history “after the great depression”, yet those strategies do not work on shrinking economies⁷. Other students manifest their psychological profile and answer that risk aversion brings in the highest expected utility. It is surprisingly for students to understand that risk neutrality (as long as it can be defined in a given context) provides the highest expected utility. This is because one pays for any active attitudes towards risk in decision-theoretic context. Risk-seeking agents play maxi-max, or closely related strategies, and so pay a premium (off of the expected utility payoff) for improving the chances for top payoffs. Risk-averse agents play maxi-min, or closely related strategies, and so pay a premium for insurance against the lowest payoffs. Risk neutrality brings in the highest expected utility in decision-theoretic context since players who follow such strategy bear no added cost for satisfying risk-seeking or risk-averse preferences.

The above regularity can be generalized in a sense relevant for social theory. Any divergence from market distribution comes for a certain cost. That is because such divergence comes for a cost that is structurally akin to the cost of risk aversion or risk seeking. Hence, any “social policy”, “economic policy”, “political arrangement” or another intervention that diverges from market distribution of goods and resources leads to decreases of the total pool of those resources, in a long run. This does not mean, by itself, that such policy should never be undertaken. What it means is that there is only one efficient distribution, which is done by market forces. Any redistribution that meddles with market distribution is costly.

This point allows us to partake into a recent debate in political philosophy. R. Nozick’s argument in favor of libertarianism⁸ is deontic,

⁷ There are also limitations to how much of risk seeking pays off, especially if one invests in startups (or becomes victim of a market bubble).

⁸ Nozick R. Anarchy, State and Utopia. – S. p. : Harvard University Press, 1974.

and as all deontic arguments, sounds sort of winy. It is also based on spurious assumption, the way deontic arguments tend to. Nozick claims that the only just distribution comes from un-coerced market transactions, gifts and inheritance so that all taxation aimed at redistribution of resources is unjust. His arguments relies on presumption that the “original distribution”, the one that started the chain of free market exchanges, was just to begin with. Nozick’s critics point out, correctly, that the latter presumption is spurious since most property comes from some sort of conquest, some robber barons (modern or sort of ancient). The presumption of just original distribution is therefore largely false and also, as a separate argument goes, hardly verifiable in most cases.

This article gives a different, more pragmatic, justification of free market exchanges than Nozick’s deontic argument. Meddling with market distribution of goods brings about losses. All “patterned distributions” as Nozick would put it, bring about the results that are sub-optimal compared to those brought in by free market.

Let me reiterate one final point. This argument does not mean that markets always solve any short time problems. Sometimes markets get stuck, for instance when free economic competition leads, in a particular case, to the creation of only few large players enjoying some sort of near-monopolies. In such cases it may be more rational for the political forces to break up monopolies. While free market would have taken care of such inefficiencies as near-monopolies and oligopolies, in a long run, it is sometimes more efficient to break up monopolistic or oligopolistic structures by intervention from the political framework. Yet, such interventions bring in more harm than good unless they are tightly limited and rare. They tend to be inefficient and they also encourage the state to intervene more and more often. The other reasons to intervene in free market distributions, such as democratic choice to help the poor, or to shape social structure in some patterned way may also be justified in certain circumstances on moral or pragmatic grounds. (Aristotle’s arguments in favor of societies dominated by the middle class as needed for stability of the state seem still vital). Yet, we should undertake such interventions sparingly, due to an understanding that any such divergence from market distributions bring about losses in the total outcome. Von Mises preferred to err on the side of too little intervention rather than too much and historical experience of the last 50 years has proven him right since nearly all politicians tend to do the opposite.

ОНТОЛОГІЯ ЕКОНОМІКИ

Пьотр Болтус

Л. Фон Мізес відомий завдяки розвитку економічної епістемології, яка ґрунтується на тому, що економічний вибір походить із особистих уподобань. Відповідно у мене виникає питання: чи існує онтологія економіки?

Кожен студент-економіст повинен знати, що в економіці йдеться про виробництво, розподіл та споживання товарів і послуг. Але економіка заторкує тільки певний аспект виробництва, оскільки техніка охоплює базову частину цієї сфери, і тільки певний аспект розподілу, оскільки різноманітні дисципліни – від політики до логістики – вивчають розподіл, і тільки певний аспект споживання, оскільки різногалузеві фахівці – від соціологів до дієтологів – працюють з різноманітними аспектами споживання. Що ж є цим особливим аспектом виробництва, розподілу і споживання, який вивчає економіка? На мою думку, економіка є наукою про взаємодію між цими трьома чинниками – виробництвом, розподілом і споживанням. В економічно розвинених суспільствах засобом цієї взаємодії виступають гроші. Утім, економічна онтологія – це набагато більше ніж гроші, це також економічні об'єкти, які можна купити, зокрема страховки (що задовольняють епістемне неприйняття ризику), чи лотереї (що задовольняють прагнення до ризику), або упевненість (що може бути логічною ознакою вибору в парадоксі Алле).

Епістемологія економіки пояснює економіку на рівні людської мотивації, тоді як праксеологія зосереджується на логіці такої дії. Пропоную доповнити цю дворівневу модель третім концептуальним рівнем – онтологією економіки, тобто наукою, яка досліджує результати епістемної та праксеологічної діяльності.

АВСТРІЙСЬКА ШКОЛА ЯК ФЕНОМЕН ФІЛОСОФІЇ ЕКОНОМІКИ

Микола Вербовий

Глобалізаційна парадигма сучасного світоустрою виявила доктринальну неспроможність кейнсіанського і монетаристського концептів старого мейнстріму. Сьогодні особливого статусу набуває філософія глобальних проблем, основним предметом дослідження якої стали філософські аспекти соціального та економічного прогнозування та здійснення пошуку шляхів перебудови світового економічного порядку. Сучасний філософсько-економічний дискурс широко репрезентований у рамках таких провідних напрямків, як неолібералізм, концепція постіндустріального суспільства, філософія глобальних проблем та комунікативна парадигма філософування. Зокрема, основним проблемним полем досліджень в концепції постіндустріального інформаційного суспільства є науково-теоретичний та соціально-практичний потенціали так званої постіндустріальної економіки або “економіки, заснованої на знанні”, основні засади функціонування якої сформульовано в теоретичному доробку Д. Белла, М. Кастельса, Е. Тоффлера та інших видатних представників філософської думки другої половини ХХ ст.

Дослідження у галузі філософії економіки в Україні лише відроджуються, формуються їх методологічний інструментарій, категорійно-понятійний апарат та окреслюються міждисциплінарні межі дослідницького об’єкта. Серед науковців найбільш плідно працюють у цій сфері С. Кримський, Ю. Пахомов, В. Козловський, В. Ільїн, В. Кремень, М. Максюта, Т. Глушко та низка інших дослідників.

Особливе місце у філософії економіки та неолібералізму посідає австрійська школа, що ґрунтується на засадах визначення знання як основного чинника економічного та соціального розвитку, яка в умовах глобалізації та подолання наслідків світової фінансової кризи переживає період ренесансу. Власне, відроджуючи українську традицію філософії економіки, неможливо уникнути процесу осмислення праксеологічних засад дослідження економіки, започаткованих Людвігом фон Мізесом та його школою.

Мета статті – окреслити філософсько-економічні засади австрійської школи економіки та її місце в глобалізаційній парадигмі сучасного світоустрою.

Серед дослідників усталилася думка, що символічним фактом заснування австрійської школи став вихід у світ “Grundsätze der Volkswirtschaftslehre” (“Основ політичної економії”) К. Менгера (1840 – 1921) в 1871 році. Проте своїми коренями вона сягає філософської традиції, започаткованої іспанськими мислителями саламанкської школи XVI – XVII століть¹. Щодо австрійської економічної школи і визначальної ролі в оформленні її теоретичних і методологічних принципів Менгера, а також особливостей залучення його ідей в більш широке коло проблематики, яка постала перед філософською й економічною думкою у 20 – 30-х роках ХХ ст., переконливо пише Р. Галлер: “У певному сенсі великий трактат з методології К. Менгера є твір з теорії науки і філософії, а не лише праця з теорії національної економіки”². Р. Галлер має на увазі ґрунтовний твір К. Менгера “Untersuchungen über Methode der Sozialwissenschaften und Politischen Ökonomie insbesondere” (1883) (Дослідження про метод соціальних наук), в якому австрійський вчений виклав своєрідний “Кодекс з методологічного антипозитивізму та антинатуралізму” стосовно соціальних наук. До того ж К. Менгер розгорнув “основні аргументи на користь методологічного індивідуалізму”³. Крім того, австрійський економіст і соціолог звернув увагу на вирішальне значення соціально-еволюційних (непередбачуваних) процесів, які продукують (завдяки індивідуальним діям людей) соціальні інститути і норми.

Головна заслуга Менгера полягає у формулюванні основ суб’єктивної теорії цінності, закону граничної корисності, теорії стихійного виникнення інститутів, концепції процесу виробництва як низки послідовних тимчасових етапів. Він також окреслив нову теорію грошей як ринкової інституції і запровадив в економіці застосування дедуктивних законів, відкритих методами соціальних наук.

Найталановитіший учень вихідця з Галичини К. Менгера Ойген фон Бем-Баверк (1851 – 1914) спростував марксистську теорію експлуатації і теорію утворення цін Маршалла, який вважав, що корисність і витрати спільно визначають ціни. Він показав, що відсоткова ставка, в разі відсутності маніпуляцій нею банком, встановлюється часовими горизонтами в суспільстві і що рівень повернень від інвестицій має тенденцію дорівнювати рівню переваги у часі.

¹ Хесус Уэрта де Сото. Австрийская экономическая школа / Хесус Уэрта де Сото. – М.: Социум, 2009. – 204 с.

² Holler R. Fragen zu Wittgenstein und Aufsätze zur Österreichischen Philosophie / Holler R. – Amsterdam, 1986. – S. 65.

³ R. Holler. Вказ. праця. – S. 65.

Л. фон Мізес – уродженець Львова та вихованець Віденського університету – став лідером другої хвилі австрійської школи, представники якої відкидали теорію загальної рівноваги, математичну економіку та економетрику. Погляди Мізеса на роль держави почали змінюватися під впливом робіт іншого галичанина, засновника австрійської школи економіки класичного лібералізму К. Менгера (цікаво, що останній певний час публікувався у львівській газеті “Лембергер Цайтунг”). Власне, на Мізеса найбільше вплинули його постулати про свободу підприємництва і невтручання держави в економіку та приватні справи громадян. Його світогляд, теоретичні погляди і методологічні настанови формувались під могутнім впливом “маржиналістської революції” в економічній науці, а також лекційних курсів і філософських праць Ф. Брентано. Його книга “Теорія грошей і засобів обігу” протягом двох семестрів обговорювалась на семінарі, яким керував Бем-Баверк. Однак в історію економічних вчень Мізес увійшов як автор праць, присвячених захисту вільної ринкової економіки і критиці інтервенціонізму та водночас прихильник праксеологічних підходів до економічних процесів. Він розробив найбільш важливі з практичної точки зору розділи австрійської доктрини – теорію неспроможності соціалізму, теорію економічних циклів, теорію підприємництва, а також систематизував австрійську методологію.

Фундаментальною артикуляцією теоретичної системи Мізеса є його “Людська дія” (1949 р.), що ґрунтується на засадах праксеології. Центральне місце у цій системі посідає доктрина індивідуальної економічної свободи. В її основі лежить дисперсія соціального знання, зміст якої зводиться до розкриття сутності ефекту неоднорідного розсіювання знання у суспільстві. Згідно з цією концепцією знання як рушійна сила соціально-економічного розвитку часто має неформальний, інтуїтивний характер, що свідчить про неможливість ефективного конструювання соціально-економічної системи, означеного ієрархічною системою цілей, у межах якої зазвичай не враховується потенціал розсіяного у суспільстві системного знання.

Мізес переконливо довів, що домінування центрального планування елімінує фундаментальні елементи ринку – індивідуальний вибір мети і засобів діяльності, суб’єктивну оцінку матеріальних благ та їх ефективності. Без цих елементів ринку будь-яка раціональна оцінка, економічний розрахунок втрачають сенс і здатність оптимально регулювати економічну діяльність індивідів в умовах суспільного

виробництва. А це своєю чергою перетворює людину на істоту цілком залежну, яка неспроможна приймати відповідальні рішення.

Виступаючи проти кейнсіанських підходів до державного втручання в економіку, Мізес вже у міжвоєнний період окреслив негативний вплив обмежувальних заходів щодо зовнішньої трудової міграції. “Якби обмежень на імміграцію не існувало, стверджував вчений, за останні кілька десятиліть з Європи до США переїхали б мільйони працівників. Фактичне припинення імміграції в США привело до збереження більш високих ставок зарплати в США і більш низьких у Європі. Міграція могла б зменшити цей розрив. У тому, що він залишається таким значним, винна не тверда позиція європейських капіталістів, а імміграційна політика урядів США, Австралії та деяких інших країн”⁴.

Цей висновок, зроблений в умовах інтернаціоналізації економіки у минулому столітті, є актуальним і для сучасної доби глобалізації. Криза глобалізму, яка набирає темпів і масштабів з початком XXI-го ст., має багато різних проявів, серед яких найголовніший – відсутність або неефективність глобальних інститутів управління. Глобальні міжнародні організації приймають рішення в основному в інтересах транснаціональних корпорацій і правлячих (державних) еліт багатих держав. Вони діють фактично в інтересах не держав, а самої системи глобалізму, штучно підтримуючи її за рахунок кредитів державам. Виникає і зростає криза глобальної заборгованості держав світу. Країни, які виконують рекомендації МВФ, не здатні вийти з кризи. Кредити цієї глобальної організації не врятували країни від фінансового краху кінця 90-х рр., а навпаки, з кризи успішно вийшли ті країни, які припинили приймати кредити Міжнародного валютного фонду. Власне про це попереджали репрезентанти нової австрійської школи: “Глибока фінансова криза і її результат – світова економічна рецесія, яку ми передбачали роками, зрештою показала свої зуби. Насправді нерозсудлива політика штучного кредитного розширення, яку дозволили і організували центральні банки (під проводом американського Федерального Резерву), що тривала останні п’ятнадцять років, не могла закінчитися інакше”⁵.

⁴ Mises L, von. Human Action: A treatise on Economics [Текст] / Mises L. – Chicago, 1966.– P. 85.

⁵ Хесус Уэрта де Сото. Фінансова криза і рецесія. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mises.org.ua/articles/58-jesus-huerta-de-soto/72-financial-crisis-and-recession.html>.

Головна причина оптимізму щодо майбутнього австрійської школи як основного інтелектуального фону для нового глобалізованого світу ХХІ століття, заснованого на підприємництві і творчому потенціалі, як вважає сучасний її репрезентант Хесус Уерта де Сото, полягає у зростанні кількості молодих вчених, які в безкомпромісному пошуку наукової істини відмовляються від кейнсіанської і монетаристської теорій старого мейнстріму і обирають австрійську школу економічної науки⁶.

Висновки. Праксеологічна основа австрійської школи економіки допомагає піднятися над зовнішнім, буденним аналізом поверхневих явищ та їх властивостей, проникнути в сутність глибинних економічних процесів, які неможливо збагнути ні досвідом, ні практикою, оскільки вони виходять за межі раціонального осягнення, але є буттєвими і за певних обставин достатньо відчутними. Завдяки цьому філософія економіки здатна розкривати багатшу за змістом і сутністю економічну реальність. Філософський підхід дає змогу розглядати економіку як складну, відкриту, нелінійну систему з її незворотністю, можливістю виникнення нових зв'язків і відношень, з'ясувати місце і роль поодиноких людських зусиль у цій системі, які за певних станів соціального середовища можуть суттєво впливати на макросоціальні процеси.

THE AUSTRIAN SCHOOL AS A PHENOMENON OF ECONOMIC PHILOSOPHY

Mykola Verbovyi

The article contains a concentrated analysis of the philosophical foundations of the Austrian school of economics and the school's place in the globalization paradigm of a modern world order.

⁶ Хесус Уерта де Сото. Австрийская экономическая школа... – С. 8.

LUDWIG VON MISES' EPISTEMOLOGY AND ITS PHILOSOPHICAL ROOTS¹

Eugen Maria Schulak, Herbert Unterköfler

Ludwig von Mises created a whole new discipline based on extensive methodological deliberations which he called “the science of human action,” or “praxeology.” He may have been inspired to a significant degree by a long since forgotten, over 1,000 page work, *Die wirtschaftliche Energie* (1893) (“Economic Energy”), written by Hungarian-born journalist and Menger student, Julius Friedrich Gans von Ludassy (1858 – 1922). Von Ludassy suggested borrowing the cognitive foundations of economics from Immanuel Kant (1724 – 1804) (Gans-Ludassy 1893, pp. 579 – 593). He also casually provided an “ultimate definition of economics”: “All actions have a purpose, they are therefore purposive; they are purposive even when they do not seem so to a more astute economic mind; that is to say they have been undertaken from the viewpoint of the acting individual in order to attain his objectives. Economic insights have to do with economic actions. Economic actions, however, are simply actions. They must adhere to laws which apply to actions in general. Economics is therefore the science of action” (ibid, p. 982).

Ludwig von Mises’s goal was to understand human action in general; and subsequently, to be able to clearly think through and present economic action as well. Such an all-encompassing “praxeology” must not be based on experiences bound by time and place, i.e., on empirical data, but would have to be a science which, “[i]n all of its branches . . . is a priori.” Because a universally valid science of human action is derived, “[l]ike logic and mathematics, . . . not . . . from experience; it is prior to experience. It is, as it were, the logic of action and deed” (Mises 1960/2003, p. 13)². Thus, the classical laws of economics were ultimately not derived from experience, but by “deduction from the fundamental category of

¹ This article is an excerpt from the book *The Austrian School of Economics. A History of Its Ideas, Ambassadors, & Institutions*, by Eugen Maria Schulak and Herbert Unterköfler, published by the Ludwig von Mises Institute, Auburn/Alabama, 2011, p. 115-120. It was first published in the German as *Die Wiener Schule der Nationalökonomie. Eine Geschichte ihrer Ideen, Vertreter und Institutionen*, Bibliothek der Provinz, Weitra 2009 and was translated into English by Arlene Oost-Zinner.

² In order to make use of the original translation of the relevant chapters of Mises’s *Grundprobleme der Nationalökonomie* (1933), we refer in the following to his *Epistemological Problems of Economics* (1960/2003).

action, which has been expressed sometimes as the economic principle (i.e., the necessity to economize), sometimes as the value principle or as the cost principle” (ibid, p. 18).

Empirical research, said Mises, which gathers its knowledge a posteriori, i.e., from experience, only allows for predictions in the form of hypotheses, which result from induction, i.e., by generalizing individual observations. In order to gain empirical validity, they need to be investigated further, either by making new observations or with the help of experiments, with the goal of either discarding them as useless, or retaining them in the form of laws. Yet empirical laws never lose their hypothetical character; in order to prove them conclusively, the process of validation would have to be continued ad infinitum. It is always possible that hitherto unobserved cases would run contrary to the claims and thus falsify the original hypothesis. Thus, empirical knowledge offers no ultimate certainty. Furthermore, every observation necessarily involves theories which play a decisive role in selecting what appears to be important. In empirical research, the observing subject is then necessarily involved in the observation process.

The fear that empirical research would dominate and manipulate the theory and practice of economics in the future was in the forefront of Mises’s mind. The notion of viewing human beings as mere test cases in order to put economic hypotheses into practice and to subsequently “confirm” them – manipulating human action within the scope of socio-political experiments and with the aid of government force, for example – was undoubtedly anathema to Mises. Economics therefore needed a secure foundation.

In his search for the roots of scientific thinking, Mises came across Immanuel Kant, a philosopher who wanted to clearly dissociate the field of knowledge from those of faith and conjecture. Going beyond Kant in his reflections, Mises eventually came up with a line of reasoning that would not stop “until it reaches a point beyond which it cannot go. Scientific theories are different from those of the average man only in that they attempt to build on a foundation that further reasoning cannot shake” (ibid, p. 29).

In *Critique of Pure Reason* (1781), Immanuel Kant developed the notion of there being two different ways of classifying judgments: on the one hand, judgments could be either analytical or synthetic, whereby the truth-value of analytical judgments (for example: “Bachelors are unmarried men”) can be sufficiently verified with the aid of logic; the truth-value of synthetic judgments, however, cannot be verified with the aid of logic (for

example: “Today the weather is fine”). On the other hand, judgments could be a priori or a posteriori. Observations are needed to confirm a posteriori judgments (gained from experience), but not to confirm a priori judgments (which precede all experience). According to Kant, scientific knowledge would necessarily be valid and generic, whereby a priori analytical judgments always fulfilled these criteria: sentences such as “Bachelors are unmarried men” are necessarily and universally valid, because it is impossible to say “Bachelors are married, too”. But a priori analytical judgments have the drawback of not delivering any real findings. They are tautological, i.e., nothing new is added which was not already clear and given from the outset. The crucial question according to Kant must therefore be: “Are a priori synthetic judgments possible?” Kant himself was convinced he had found a whole series of such judgments: mathematical and geometrical theorems or the principle of causality (cf. Liessmann 1998, p. 29), for example.

According to Kant, the truth of a priori synthetic judgments could be derived from self-evident axioms. Axioms are self-evident when you cannot dispute their truth without contradicting yourself. These kinds of axioms could be found to the extent that we consider ourselves cognitive human beings and thus understand the concept of our thought processes: the way our intellect works, and ultimately how our thinking apparatus is constructed. Mises has been rightly called a Kantian because he agreed with Kant in all of these deliberations (cf. Hoppe 1995/2007, p. 18, 19). But what he did not agree with was Kant’s idealistic assumption that reality is a mere construction of the intellect. According to Kant, a thing as such (*Das Ding an sich*) is unknowable. Reality can only be recognized as it *appears* to us by virtue of our reasoning, as we quasi simulate or reconstruct it with the help of reasoning. Therefore no direct path to truth is available.

Mises, the realist and logician, could not accept the idealistic outlook – later adopted by constructivism – that thinking and reality are two separate worlds. In one simple, clear step, Mises went further than Kant in his thinking: based on self-evident axioms, true, synthetic, a priori judgments are not purely cognitive constructs, and therefore conform to reality precisely because they are not just categories of reasoning, but also categories of action. Our intellect is always *within* an acting person. It never appears in isolation, as if it were a spirit, but within an acting human being. Therefore, the categories of our reasoning, for example causality, ultimately have to be founded in the categories of our action. Action means intervening in reality at an earlier point in time in order to

achieve results at a later point in time. Every acting person must assume that a constant relationship between cause and effect does indeed exist. In this way, causality is a basic prerequisite of action. As a true, a priori, synthetic judgment, it proves to be both a category of thinking and of acting, both in cognitive and real terms (cf. Mises 1949/1998, p. 22, 23). The chasm between thinking and reality, and between the internal and external worlds, which Kant had considered an insurmountable barrier (cf. Hoppe 1995/2007, p. 20, 21), had been bridged.

“Human action,” Mises said, “is conscious behavior [...]. Conceptually it can be sharply and clearly distinguished from unconscious activity, even though in some cases it is perhaps not easy to determine whether given behavior is to be assigned to one or the other category” (Mises 1960/2003, p. 24). This is what distinguishes the general theory of action, praxeology, from psychology. The subject-matter of psychology “[are] the internal events that result or can result in a definite action. The theme of praxeology is action as such (Mises 1949/1998, p. 12). Action, i.e., conscious behavior, is thus “by definition . . . always rational. One is unwarranted in calling goals of action irrational simply because they are not worth striving for from the point of view of one’s own valuations. Such a mode of expressions leads to gross misunderstandings. Instead of saying that irrationality plays a role in action, one should accustom oneself to saying merely: There are people who aim at different ends from those that I aim at, and people who employ different means from those I would employ in their situation” (Mises 1960/2003, pp. 36, 37).

It is not the task of the science of human action, Mises wrote in *Human Action* (1949/1998), “to tell people what ends they should aim at. It is a science of the means to be applied for the attainment of ends chosen, not, to be sure, a science of the choosing of ends. Ultimate decisions, the valuations and the choosing of ends, are beyond the scope of any science. Science never tells a man how he should act; it merely shows how a man must act if he wants to attain definite ends” (Mises 1949/1998, p. 10). As the science of human action “is subjectivistic and takes the value judgments of acting man as ultimate data not open to any further critical examination, it is itself above all strife of parties and factions, it is indifferent to the conflicts of all schools of dogmatism and ethical doctrines, it is free from valuations and preconceived ideas and judgments, it is universally valid and absolutely and plainly human.” (ibid, p. 21). In the German predecessor of *Human Action*, Mises emphasized this more conspicuously: “Value judgments,” he said, can “neither be proven nor justified and substantiated, nor rejected and discarded in a way every logically thinking

man needs to accept as valid. Value judgments are irrational and subjective, one can commend and condemn them, approve or disapprove them, but one cannot call them true or false” (Mises 1940/1980, p. 53; cf. p. 59, 60).

Ultimately, it is important to become separated from the “metaphysical systems of the philosophy of history.” These systems “presume to be able to detect the ‘true’ and ‘real’ essence behind the appearance of things, which are hidden to the profane eye. They imagine themselves capable of discovering the final purpose of all mundane activity. They want to grasp the “objective meaning” of events, which, they maintain, is different from their subjective meaning, i. e., the meaning intended by the actor himself. All religious systems and all philosophies of history proceed according to these same principles. Notwithstanding the bitterness with which they fight each other, Marxian socialism, German National Socialism, and the non-German movements related to it, which have taken a variety of forms, are all in agreement on logical method; and it is worth noting that they can all be traced back to the same metaphysical foundation, namely, the Hegelian dialectic” (Mises 1960/2003, p. 50).

It was patently clear to Mises that all those ideologies that were to turn the twentieth century into a bloodbath were ultimately based on Hegel’s philosophy of history. The philosophical counter-strategy that Mises developed – intended to debunk the dominating philosophy – was extreme sobriety. He didn’t allow himself any excessive enthusiasm: praxeology “is unable to give any answer to the question of the ‘meaning of the whole.’ ... It deliberately abstains from intruding into the depths of metaphysics. It suffers lightly the reproach of its opponents that it stops at the ‘surface’ of things” (ibid, p. 50, 51).

If one wanted to explore and describe human action, one would have to recognize that every action is preceded by thinking, insofar as “Thinking is to deliberate beforehand over future action and to reflect afterward upon past action. Thinking and acting are inseparable. Every action is always based on a definite idea about causal relations ... Action without thinking, practice without theory are unimaginable. The reasoning may be faulty and the theory incorrect; but thinking and theorizing are not lacking in any action. On the other hand, thinking is always thinking of a potential action. ...It is of no relevance for logic whether such action is feasible or not” (Mises 1949/1998, p. 177). The act of thinking is always purposeful (intentional). When action is eventually taken, it is “not simply giving preference... Thus a man may prefer sunshine to rain and may wish that the sun would dispel the clouds. He who only wishes and hopes does not interfere actively with

the course of events and with the shaping of his own destiny. But acting man chooses, determines, and tries to reach an end. Of two things both of which he cannot have together, he selects one and gives up the other. Action therefore always involves both taking and renunciation” (ibid, p. 12).

Consequently, the acting individual applies the means to attain his ends. The use of one’s own labor is generally included, but definitely not in every case: “Under special conditions a word is all that is needed. He who gives orders or interdictions may act without any expenditure of labor. To talk or not to talk, to smile or to remain serious, may be action. To consume and to enjoy are no less action than to abstain from accessible consumption and enjoyment... For to do nothing and to be idle are also action, they too determine the course of events” (ibid, p. 13).

The goal, purpose or end of all action is the result, which ultimately “is always the relief from a felt uneasiness” (ibid, p. 92). “Acting man is eager to substitute a more satisfactory state of affairs for a less satisfactory. His mind imagines conditions which suit him better, and his action aims at bringing about this desired state. The incentive that impels a man to act is always some uneasiness. A man perfectly content with the state of his affairs would have no incentive to change things. He would not act; he would simply live free from care. But to make a man act, uneasiness and the image of a more satisfactory state alone are not sufficient. A third condition is required: the expectation that purposeful behavior has the power to remove or at least to alleviate the felt uneasiness. In the absence of this condition no action is feasible... These are the general conditions of human action. Man is the being that lives under these conditions. He is not only homo sapiens, but no less homo agens” (ibid, p. 13, 14).

“A means” according to Mises, “is what serves to the attainment of any end, goal, or aim. Means are not in the given universe; in this universe there exist only things. A thing becomes a means when human reason plans to employ it for the attainment of some end and human action really employs it for this purpose. Thinking man sees the serviceableness of things, i.e., their ability to minister to his ends, and acting man makes them means... Means are necessarily always limited, i.e., scarce with regard to the services for which man wants to use them... If this were not the case, there would not be any action with regard to them. Where man is not restrained by the insufficient quantity of things available, there is no need for any action” (ibid, p. 92, 93).

Step by step, Mises subsequently described a science of rigorous universality “like those of logic and mathematics,” (ibid, p. 32) formulated sentences that were logically derived from the basic concept of action and that revealed nothing that was not already present in the prerequisites. With the concept of action, Mises said, “we simultaneously grasp the closely correlated concepts of [path and goal, means and end, cause and effect, beginning and end and thus also of] value, wealth, exchange, price, and cost. All of these are inevitably implied in the concept of action, and along with them the concepts of valuing, scale of value and importance, scarcity and abundance, advantage and disadvantage, success, profit and loss” (Mises 1960/2003, p. 24, 25)³. Also included is the notion of “temporal sequence”: “What distinguishes the praxeological system from the logical system epistemologically is precisely that it implies the categories both of time and of causality. The praxeological system too is aprioristic and deductive. As a system it is out of time. But change is one of its elements. The notions of sooner and later and of cause and effect are among its constituents. Anteriority and consequence are essential concepts of praxeological reasoning. So is the irreversibility of events” (Mises 1949/1998, p. 99). To put it simply, praxeology was thus nothing but logic plus time within the framework of causality.

Accordingly, praxeology enables us to make predictions about future events. Admittedly, these predictions necessarily lack quantitative precision, because “the allocation of scarce resources to want satisfaction in various periods of the future is determined by value judgments and indirectly by all those factors which constitute the individuality of the acting man”. (Mises 1949/1998, p. 531). In the closing words of his *Nationalökonomie*, the German predecessor of *Human Action*, Mises explicated succinctly what that implies: “praxeological and economic insights cannot inform us about the future of society and of human culture or about the course of future events... These facts may disappoint some people and make them underestimate the significance of praxeological and economic insights. However, man has to accept that there are limits to his mind’s thinking and research. We will never know what the future has in store for us. It cannot be any other way. Because if we knew in advance what the future would unalterably bring, we could no longer act... That men act and that they do not know the future are not two independent matters but only two different modes of the same fact” (Mises 1940/1980, p. 750, 751).

³ Words in brackets missing in the translation (1960/2003) of the 1933 German original.

Literature

Gans-Ludassy, Julius von. Die wirtschaftliche Energie. Erster Teil. System der ökonomistischen Methodologie. Jena: Gustav Fischer, 1893.

Hoppe, Hans-Hermann. Economic Science and the Austrian Method. 1995. Auburn, Ala.: Ludwig von Mises Institute, 2007.

Liessmann, Konrad P., and Gerhard Zenaty. Vom Denken. Einführung in die Philosophie. Vienna: Braumüller, 1998.

Mises, Ludwig von. Nationalökonomie. Theorie des Handelns und Wirtschaftens. 1st ed. Genf: Editions Union, 1940. Unaltered reprint, Munich: Philosophia Verlag, 1980.

Mises, Ludwig von. Human Action: A Treatise on Economics. 1949. The Scholar's Edition. Auburn, Ala.: Ludwig von Mises Institute, 1998.

Mises, Ludwig von. Epistemological Problems of Economics. Translated by George Reisman. New York: New York University Press, 1960. Reprinted online, Auburn, Ala.: Ludwig von Mises Institute, 2003.

ЕПІСТЕМОЛОГІЯ ЛЮДВІГА ФОН МІЗЕСА ТА ЇЇ ФІЛОСОФСЬКІ КОРЕНІ

Ойген Марія Шуляк, Герберт Унтеркьофлер

Розкрито філософсько-епістемологічні основи економічної теорії Людвіга фон Мізеса за допомогою відповідних первинних джерел. Для Мізеса економічні і філософські знання є тільки тоді універсальними, якщо вони отримані не емпірично й індуктивно (тобто, шляхом спостереження та узагальнення), але дедуктивно – тобто вони логічно випливають з апріорних аксіом. З аксіоматично правдивого і логічно неспростовного твердження “людина діє” можна вивести деякі ключові принципи, що дають нам знання про економічний вимір людської діяльності. Цей інноваційний філософський погляд Людвіга фон Мізеса розглядається як один з найважливіших принципів австрійської школи економіки.

THE FATAL CONCEIT OF “SCIENTIFIC PREDICTION”

Andrey Zaostrovsev

Introduction

A well-known disciple of Ludwig von Mises, Friedrich von Hayek, as we know, has named his latest work “The Fatal Conceit: The Errors of Socialism” (1989)¹. The words “fatal conceit” is the best description not only of Socialist delusions, but also of the spiritually close to them modern economic mainstream misconceptions about scientific prediction or forecasting.

It is well known that neoclassical economics has made a correct prediction the criterion of scientific nature of economic analysis. This fact, for example, has been stressed by such a prominent expert in the methodology of economic theory, as Mark Blaug². The belief in forecasting is reinforced by the construction of more and more complex econometric models designed to anticipate development trends. In reality, the story of neoclassical predictions is a history of numerous failures.

The first part of the article outlines the position of Mises and his followers concerning forecasting. The second part demonstrates the failure of two forecasts that show the truth of Austrian School of Economics beliefs in the impossibility to calculate the future. The third part draw attention to the fact that its purely logical deductive method in general allows a much more accurate to see future events and trends than the mathematical methods of the mainstream. And finally, the last part presents some final remarks.

L. Mises and others on predictions

Ludwig von Mises in his main work “Human Action” (1949) wrote: “If it were possible to calculate the future state of market, the future would not be uncertain. There would be neither entrepreneurial nor profit. What people expect from economists is beyond the power of any mortal man”³.

The section of the book, which presents the above quote, is called “Forecasting as a Profession”. Mises, on the one hand, shows

¹ Hayek F. A. von. (1989). *The Fatal Conceit: The Errors of Socialism*. Chicago.

² Blaug M. (1980). *The Methodology of Economics: or How Economists Explain*. Cambridge [Engl.]. – N.Y.

³ Mises L. von (1966). *Human Action: A Treatise on Economics*. Chicago. – P. 871.

the futility of all sorts of economic experts and analysts to business success.

“In fact reasonable businessmen are fully aware of the uncertainty of the future. They realize that the economists do not dispense any reliable information about things to come and that all that they provide is interpretation of statistical data referring to the past. For the capitalists and entrepreneurs the economists’ opinions about the future count only as questionable conjectures. They are skeptical and easy fooled”⁴.

The reason for failure of the business forecasting is that, according to Mises, profits yield custom solutions that are non-standard. “Entrepreneurial judgments cannot be bought on the market. The entrepreneurial idea that carries on and brings profit is precisely that idea which did not occur to the majority”⁵.

On the other hand, Mises sees in the ideas of calculating the future what he calls an “anticapitalistic mentality”.

“The very idea that the future is predictable, that some formulas could be substituted for the specific understanding which is the essence of entrepreneurial activity, and that familiarity with these formulas could make it possible for anybody to take over the conduct of business is, of course, an outgrowth of the whole complex of fallacies and misconceptions which are the bottom of present-day anticapitalistic mentality”⁶.

These ideas were developed by another outstanding representative of the Austrian School – Murray Rothbard, who made a decisive contribution to its revival at the end of the last century. He wrote with great sarcasm about the economists who claim to predict the future for the benefit of businessmen.

“Contrary to the pretensions of many economists, he is of little aid to the businessman. He cannot forecast future consumer demands and future costs as well as the businessman; if he could, then *he* would be the businessman. The entrepreneur is where he is precisely because of his superior forecasting ability on the market. The pretensions of econometricians and other “model-builders” that they can precisely forecast the economy will always founder on the simple but devastating query: “If you can forecast so well, why are you not doing so on the stock market, where accurate forecasting reaps such rich rewards?” It is beside the point to dismiss such a query – as many have done – by calling it

⁴ Ibid. – P. 872.

⁵ Ibid. – P. 871.

⁶ Ibid.

“anti-intellectual”; for this is precisely the acid test of the would-be economic oracle”⁷.

Much attention is paid by Mises to the problem of historical foresight in his book “History and Theory” (1957). It is worth to embark its consideration with the fact that Austrian economists emphasize the fundamental difference between natural and social sciences. The first study the relationships between phenomena that distinguish the regularity. For human behavior regularity is not peculiar. Hence, for any science of human action methods of natural science are not applied. The opposite position Mises called “scientism”⁸.

However, in this case rightfully to ask: why? Why human action is devoid of regularity? The answer is given by Mises theory of history.

“History is the record of human action. Human action is the conscious effort of man to substitute more satisfactory conditions for less satisfactory ones. Ideas determine what are to be considered more and less satisfactory conditions and what means are to be re-sorted to alter them. Thus ideas are the main theme of the study of history”⁹.

Thus, Mises declares ideas to be the source of human actions that make up the historical process. “For the sciences of human action the ultimate given is the judgments of value of the actors and the ideas that engender these judgments of value”¹⁰. And it is this fact excludes the possibility of both methods of natural sciences, as well as their intrinsic foresight.

Mises points out that, for example, copper reacts to certain external factors always in predictable ways. This allows almost absolute chance to know what to expect from these effects.

“What distinguishes the sciences of human action is the fact that there is no such foreknowledge of the individuals’ value judgments, of the

⁷ Rothbard M. N. (2004). *Man, Economy and the State with Power and Market*. – 2nd ed. Auburn. – P. 1358.

⁸ In the preface to the “Theory and History” Rothbard wrote: “For economics, like the other social sciences in our century, has embraced the myth of what Mises has properly and scornfully referred to as “scientism” – the idea that the only truly “scientific” approach to the study of man is to ape the approach of the physical sciences, in particular of its most prestigious branch, physics” (Rothbard M. N. (2007) Preface // Mises L. von. *Theory and History: An Interpretation of Social and Economic Evolution*. Auburn P. XIII-XIV).

⁹ Mises L. von. (2007). *Theory and History: An Interpretation of Social and Economic Evolution*. Auburn. – P. 224, 225.

¹⁰ *Ibid.* – P. 306.

ends they will aim at under the impact of these value judgments, of the means they will resort to in order to attain the ends sought and of the effects of their actions insofar as these are not entirely determined by factors the knowledge of which is conveyed by the natural sciences”¹¹.

Does this mean that the Austrian economic school eliminates any opportunity to judge the future? An affirmative answer to this question would have been wrong. It does not allow quantitative predictions. Rothbard wrote that “the laws are necessarily *qualitative* rather than quantitative, and hence, when the forecaster attempts to make quantitative predictions, he is going beyond the knowledge provided by economic science”¹².

Mises in this regard also notes that the cause of this forecaster mistake is “the neglect of the fact that there is no constant relations between what are called economic dimensions”¹³. And here he is talking about the so-called “*praxeological prediction*”. “Praxeological knowledge makes it possible to predict with apodictic certainty the outcome of various modes of action. But, of course, such prediction can never imply anything regarding quantitative matters. Quantitative problems are in the field of human action open to no other elucidation than that by understanding”¹⁴.

Nobel lecture by Friedrich von Hayek was devoted to the problem of forecasting. It was called “The Pretense of Knowledge”. Hayek argued in it that the social sciences are faced with what he called “the phenomena of organized complexity”¹⁵. And he further pointed out that in respect of such structures one can only give what he has designated as “*pattern predictions*”.

“In the explanation of the working of such structures we can for this reason not replace the information about the individual elements by statistical information, but require full information about each element if from our theory we are to derive specific predictions about individual events. Without such specific information about the individual elements we shall be confined to what on another occasion I have called mere pattern predictions – predictions of some of the general attributes of the

¹¹ Ibid. – P. 306, 307.

¹² Rothbard M. N. (2004). *Man, Economy and the State with Power and Market*. – P. 1357.

¹³ Mises L. von (1966). *Human Action*. – P. 118.

¹⁴ Ibid. – P. 117, 118.

¹⁵ “Organized complexity here means that the character of the structures showing it depends not only on the properties of the individual elements of which they are composed, and the relative frequency with which they occur, but also on the manner in which the individual elements are connected with each other” (Hayek F. A. (2008) *A Free-Market Monetary System and the Pretense of Knowledge*. Auburn. – P. 38).

structures that will form themselves, but not containing specific statements about the individual elements of which the structures will be made up”¹⁶.

As a typical case of praxeological or pattern predictions may serve predictions of the consequences of government intervention that we meet numerous times in the classical works of the famous representatives of Austrian School of Economics. There is no need to guess will the event itself happen or not (as, for example, in case of future changes in market demand). The only task of the economist here is to build a chain of reasoning on the impact of the planned intervention.

Next, we turn our attention, first, to the failures of quantitative prediction (“fatal conceit”) and, secondly, on the successful pattern predictions of Austrian economists.

II. The Failures of Quantitative Forecasts

In the 1970’s American economist of Russian origin, Wassily Leontief was at the height of his fame (a Nobel Prize for Economics in 1973). In 1977 he (together with other economists), finished the UN project was “The future of the global economy.” Then, on the basis of this project specifically work on the prospects of the Soviet economy in the period up to 2000 was done¹⁷. Today, we can compare the results of prediction with reality (Table 1).

Table 1

The baseline scenario of annual GDP growth (forecast and actual)

Countries	1980 – 1990 (forecast)	1980 – 1990 (actual)	1990 – 2000 (forecast)	1990 – 2000 (actual)
USA	2,6	3,0 (- 0,4)*	2,5	3,3 (-0,8)
Japan	5,7	4,5 (+ 1,2)	3,4	1,6 (+ 1,8)**
USSR	3,0	n.a.	3,0	collapsed

* In brackets – the deviation of actual values from the forecast in percentage points.

** If we do not take into account 1990 when the Japanese GDP grew by 5.6%, the average year growth rate in 1991-2000 amount to 1.2% and “Leontief forecast” for Japan will be inflated not by 1.8, but by 2.2 percentage points.

Sources: Leontief W., Mariscal J. and Sohn I. (1983). P. 14; IMF, WEO Database, April 2011.

¹⁶ Ibid. – P. 38, 39.

¹⁷ Leontief W., Mariscal J. and Sohn I. (1983). Prospects for the Soviet Economy to the Year 2000 //Journal of Policy Modeling. – 1983. – Vol. 5. – No. 1. – March. – P. 1–18.

It is worth to note that the economic outlook has turned the other way around. In the last decade of XX century the United States developed rapidly, and in Japan it was due to stagnation named “lost.” As for the USSR, in the Soviet era the GDP was not calculated. Instead, the statistics counted so-called “total social product” (SOP), which differed significantly from GDP¹⁸. We can therefore say that for years 1980 – 1990 there is no data. In the last decade of last century, the Soviet economy, which Leontief team predicted a three-percent annual growth has ceased to exist.

There was a very loud failure with IMF forecast of the global economy in 2007 and 2008 on the eve of and during the recent global financial crisis. In July 2007 IMF revises upward the previous one, made in April forecast, the following statement accompanying this: “*The strong global expansion is continuing, and projections for global growth in both 2007 and 2008 have been revised up to 5.2 percent from 4.9 percent at the time of the April 2007 World Economic Outlook*”¹⁹. The Table 2 shows the adjusted in the direction of improvement indicators from the forecast for 2008, and the results of its comparison with the actual data for 2008.

Table 2

Predicted and actual GDP growth rates for 2008 – 2009

Group of countries and individual countries	2008 (forecast, July 2007)	2008 (actual)	2009 (forecast, July 2008)	2009 (actual)
1	2	3	4	5
Developed economies	2,8	0,2 (+ 2,6)*	1,4	-3,4 (+4,8)
USA	2,8	0,0 (+2,8)	0,8	-2,6 (+3,4)
Japan	2,0	-1,2 (+3,2)	1,5	-6,3 (+7,8)
Great Britain	2,7	-0,1 (+2,8)	1,7	-4,9 (+6,6)
Canada	2,8	0,5 (+2,3)	1,9	-2,5 (+4,4)

* In brackets – the deviation of actual values from the forecast in percentage points.

Sources: IMF WEO Update, July 2007; IMF WEO Update, July 2008; IMF, WEO Database, April 2011.

¹⁸ SOP exceeds GDP by the value of imports and an intermediate product, which includes the value of goods and services consumed in the production of GDP.

¹⁹ International Monetary Fund, World Economic Outlook Update, July 2007. The Global Economy Continues to Grow Strongly. <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2007/update/01>.

1	2	3	4	5
Euro zone	2,5	0,5 (+2,0)	1,2	-4,1 (+5,3)
Germany	2,4	0,7 (+1,7)	1,0	-4,7 (+5,7)
France	2,3	0,1 (+2,2)	1,4	-2,6 (+4,0)
Italy	1,7	-1,3 (+3,0)	0,5	-5,2 (+5,7)
Spain	3,4	0,9 (+2,5)	1,2	-3,7 (+4,9)
CIS countries	7,1	5,3 (+1,8)	7,2	-6,4 (+13,6)
Russia	6,8	5,2 (+1,6)	7,3	-7,8 (+15,1)
Developing Asia	9,1	7,7 (+1,4)	8,4	7,2 (+ 1,2)
China	10,5	9,6 (+0,9)	9,8	9,2 (+0,6)
India	8,4	6,2 (+2,2)	8,0	6,8 (+1,2)

Particularly “nice” in the amended in July 2007 forecast are the following lines: “A number of other risks, however, look more balanced. In particular, while the correction in the housing sector is continuing, overall downside risks related to U.S. domestic demand have diminished somewhat”²⁰. Probably no need to be reminded that just over a year’s biggest crisis in the mortgage market is literally brought down the U.S. bond demand in this sector.

No more “convincing” was corrected IMF forecast for 2009, made a year later²¹. For all developed economies (as a whole and separately) it predicted sluggish growth. In fact, we see quite a significant slowdown. Especially rude mistake was made by IMF forecasters in respect of the CIS countries and Russia. The first predicted growth in 2009 to 7,2% (in reality was a decline of 6,4%) and the second – an increase of 7,3%, which actually turned into decline by 7,8% (Table 2).

III. “Pattern predictions” came true

Austrian school is famous for its its two global “prophecy” that came true: first, Mises and Hayek foresight of the Great Depression and, secondly, their foresight of the failure and collapse of socialism. At present, begins to come true and the third “prophecy”: “welfare” state is sinking under the pressure of demographic change and the frailty inherent in its base concepts.

Already in 1949 Mises in the work “Planned chaos” (annex to the earlier work “Socialism”) pointed out the incompatibility of the rule of law and the welfare state. “The irreconcilable conflict of these two doctrines,

²⁰ Ibid.

²¹ International Monetary Fund, World Economic Outlook Update, July 2008. Global Slowdown and Rising Inflation. – <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2008/update/02>.

rule of law versus welfare state, was at issue in all the struggles which men fought for liberty”²².

Mises long before the heyday of the welfare state prophetically revealed the mechanism of its inevitable decay.

“Spending and unbalanced budgets are merely synonyms for capital consumption. If current expenditure, however beneficial it may be considered, is financed by taking away by inheritance taxes those parts of higher incomes which would be employed for investment, or by borrowing, the government becomes a factor making for capital consumption”²³.

Thus, society is wasting capital that turns out to be incommensurate with its accumulation and development goals. As a result, Mises had every reason to characterize the role of the “welfare propagandists” as follows.

“...They are the harbingers of economics retrogression, preaching a philosophy of decay and social disintegration. A society arranged according to their precepts may appear to some people as fair from the point of view of arbitrary standard of social justice. But it will certainly be a society of progressing poverty for all its members”²⁴.

Today is a great opportunity to see Mises prophecy comes true. The growth rates of the euro area fell from decade to decade (Fig. 1), and public debt in recent years has increased markedly: from 69,4% GDP in 2004 to 86,2% GDP in Q1 2011²⁵.

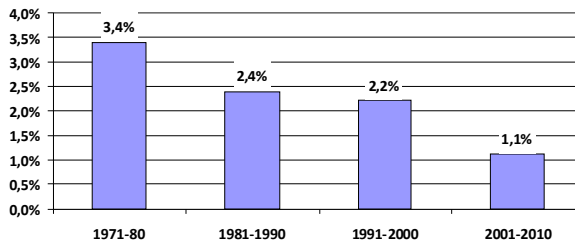

Figure 1. GDP growth rates in the eurozone, percentage

Source: The European Central Bank, Statistics Pocket Book Online

• Data last updated on 06-09-2011-110835. <http://sdw.ecb.europa.eu/reports.do?node=100000246>.

²² Mises L. von. (1951). *Socialism: An Economic and Sociological Analysis*. New Haven. P.570.

²³ Mises L. von (1966). *Human Action*. P. 850.

²⁴ *Ibid.* P. 854.

²⁵ The European Central Bank, Statistics Pocket Book Online • Data last updated on 06-09-2011-110835. <http://sdw.ecb.europa.eu/reports.do?node=100000268>.

IV. Final Remarks

Mainstream economics, represented mainly neoclassical school, picked ability to make correct predictions as a criterion of scientific character of a concept. As we have seen on the basis of this article mathematical and econometric forecasting methods fail miserably. This confirms the correctness of Mises's warnings that the introduction of mathematical methods in economics leads to misconceptions about its subject of investigation²⁶.

At the same time, "pattern forecasts" of Austrian school confirmed. Economic crises have not ceased to repeat, and the socialist system has ceased to exist. Today we can observe the beginning of the collapse of the welfare state, the cause of which Mises revealed long before its onset.

Literature

Hayek F. A. (2008) *A Free-Market Monetary System and the Pretense of Knowledge*. Auburn: Ludwig von Mises Institute.

Hayek F. A. von. (1989) *The Fatal Conceit: The Errors of Socialism*. Chicago: Chicago University Press.

Blaug M. (1980). *The Methodology of Economics: or How Economists Explain*. Cambridge [Engl.]. – N.Y.: Cambridge University Press, 1980.

International Monetary Fund, World Economic Outlook Database, April 2011. – http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2011/01/weodata/weorept.aspx?sy=1990&ey=2000&scsm=1&ssd=1&sort=country&ds=.&br=1&c=158&s=NGDP_RPCH&grp=0&a=&pr1.x=61&pr1.y=13.

International Monetary Fund, World Economic Outlook Update, July 2008. *Global Slowdown and Rising Inflation*. – <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2008/update/02>.

International Monetary Fund, World Economic Outlook Update, July 2007. *The Global Economy Continues to Grow Strongly*. – <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2007/update/01>.

Leontief W., Mariscal J. and Sohn I. (1983). *Prospects for the Soviet Economy to the Year 2000 // Journal of Policy Modeling*. – Vol. 5. – № 1. – P. 1–18.

Mises L. von. (1966). *Human Action: A Treatise on Economics*. Chicago: Contemporary books, Inc.

Mises L. von. (1951). *Socialism: An Economic and Sociological Analysis*. New Haven: Yale University Press.

²⁶ Mises L. von (1966). *Human Action*. – P. 702.

Mises L. von. (2007). Theory and History: An Interpretation of Social and Economic Evolution. Auburn: Ludwig von Mises Institute.

Rothbard M.N. (2004). Man, Economy and the State with Power and Market. 2nd ed. Auburn: Ludwig von Mises Institute.

Rothbard M. N. (2007). Preface//Mises L. von. Theory and History: An Interpretation of Social and Economic Evolution. Auburn: Ludwig von Mises Institute. – P. XI–XIX.

The European Central Bank, Statistics Pocket Book Online • Data last updated on 06-09-2011-110835. – <http://sdw.ecb.europa.eu/reports.do?node>.

ФАТАЛЬНА САМОВПЕВНЕНІСТЬ “НАУКОВОГО ПРОГНОЗУВАННЯ”

Андрей Заостровцев

У статті порівнюються прогнози, зроблені на основі панівної сьогодні економічної теорії та прогнози, які зробили представники австрійської економічної школи. Внаслідок цього можна легко побачити, що Людвіг фон Мізес і його послідовники мали рацію у своїй методології прогнозування (так зване “модельне передбачення”). І, навпаки, їх неокласичні опоненти та інші економісти-математики зазнали невдачі. Мізес показав причини, чому кількісні методи, які успішно використовуються у природничих науках, не можуть застосовуватися у суспільних науках, що вивчають людські дії.

**БЮРОКРАТІЯ В РЕТРОСПЕКТИВІ
І ПЕРСПЕКТИВІ**

**BUREAUCRACY IN RETROSPECT
AND PROSPECT**

БЮРОКРАТІЯ: “ЛІКУВАТИ ЧИ ОПЕРУВАТИ”?

Микола Бунік

1993 р. в Сполучених Штатах Америки адміністрація президента Клінтона опублікувала доповідь, у якій констатувала, що національний борг країни перевищує 4 трильйони доларів, а “бюрократичний апарат настільки великий і неефективний, що більше не може служити американському народові”¹. У цій же доповіді були зроблені пропозиції з реформування виконавчих органів державної влади. Через майже двадцять років після проголошення реформ національний борг виріс у чотири рази, а кількість державних службовців після деякого зниження перевищила попередній рівень².

Така ситуація не є поодиноким випадком. Неефективне функціонування адміністративних структур – одна з головних проблем, з якими постійно стикаються уряди протягом останніх двох століть, і всі спроби їхнього реформування завершуються наступними спробами. То ж чи можна реформувати чинні бюрократичні структури, чи всі зусилля марні? І якщо можна, то в якому напрямку повинні спрямовуватися зусилля реформаторів?

Щоб відповісти на це питання розглянемо спочатку, що ж таке бюрократія, які основні її недоліки і в який спосіб намагаються її реформувати.

На початку ХХ століття М. Вебер сформулював основні засади функціонування бюрократичного апарату: ієрархічна структура зі встановленою системою підпорядкування і нагляду, чітке розмежування сфер компетенції управлінських установ з розподілом регулярних службових обов’язків та владних повноважень, призначення на посади осіб з відповідною кваліфікацією на основі конкретно прописаної процедури, детальні правила діяльності службовців. Загалом бюрократія розглядається як своєрідна машина, призначена виконувати поставлені перед нею завдання. Окремий індивід є просто

¹ From Red Tape to Results: Creating a Government That Works Better and costs Less // Report of the National Performance Review (Washington, D. C.: U.S. Government Printing Office, September 1993) Цит. за От Бюрократической волокиты к результатам – создание правительства, которое лучше работает и меньше стоит / Классики теории государственного управления: американская школа / Под ред. Дж. Шафритца, А. Хайда. – М.: Узд-во МГУ, 2003. – С. 715.

² Статистика щодо кількості державних службовців у США можна знайти на <http://www.opm.gov/feddata/HistoricalTables/ExecutiveBranchSince1940.asp>.

гвинтиком цієї машини, незалежно від того, приватна вона чи державна, і яку позицію він у цій машині займає. Індивід стає безособовим інструментом служіння безособовій ідеї “держави” чи “суспільства”. М. Вебер вважав, що бюрократія є історичним феноменом, який виникає як результат загальної тенденції до раціоналізації суспільного життя, і є, отже, у сучасних суспільствах неминучим³.

Подальший історичний розвиток можна розглядати як підтвердження цієї неминучості. Протягом усього століття чисельність державних службовців постійно зростала, а в деяких країнах, так званих соціалістичних чи комуністичних, відбувалася тотальна бюрократизація суспільного життя. Однак така тенденція викликала дедалі менше захоплення як у пересічних громадян, так і в науковців. Недоліки бюрократичного управління щораз більше проявляли себе, і критичне переосмислення ролі бюрократії у суспільному житті набувало все більшої актуальності.

Основні критичні зауваження щодо функціонування бюрократичного апарату можна узагальнити таким чином:

– *Закритість*. Фаховість і “технічність” управлінської діяльності, а також “необхідність збереження особистих даних” і “державної таємниці”, та, зрештою, просто прагнення службовців приховувати методи своєї діяльності і способи прийняття рішень, роблять бюрократію закритою для контролю з боку політики і громадськості.

– *Становість*. Здійснення управлінських повноважень бюрократією веде до “природного” зміщення її ролі від простого службового управління справами до вираженого панування. Намагаючись зберегти своє панівне становище, бюрократія обмежує рівний доступ до вакантних посад, який має забезпечувати її ефективне функціонування і перетворюється таким чином в привілейований стан.

– *Консервативність*. Бюрократія прагне зберегти і зміцнити своє панівне становище. Зміни – це завжди ризик, непередбачуваність і додаткова робота. Ієрархічна структура консервативна за своєю природою. Чіткі правила функціонування бюрократії не передбачають змін. Без змін неможливі інновації.

– *Нездатність працювати в умовах, що змінюються*. Правила функціонування апарату передбачають стабільність умов, у яких він працює. Дотримання правил в умовах, що змінилися, може призвести до неадекватних рішень.

³ Weber Max, *Wirtschaft und Gesellschaft. Grundriß der verstehenden Soziologie*. – Tübingen: Mohr, 1980. – S. 551–579.

– *Тенденція до розростання апарату і збільшення витрат на його утримання.* Бюрократ намагається максимально збільшити свій бюджет. Існує систематичне “надвиробництво” послуг, які надає бюрократичний апарат, що вимагає все більше коштів і людей.

– *Орієнтація на процедуру, а не на результат.* Службовці зобов’язані дотримуватися дисципліни, правил, процедури. “Прив’язаність до правил, що спочатку були задумані як засіб для досягнення конкретного результату, поступово перетворюється в самоціль, тобто відбувається відомий процес підміни цілей, через що “засіб стає ціллю”⁴. Дотримання правил перетворюється в самоціль і звільняє від відповідальності за досягнення результату⁵.

– *Нечутливість до потреб громадян.* Правила бюрократії передбачають, що службовці працюють з класифікованими проблемами класифікованих громадян, з “паперовими”, а не реальними людьми. “Стереотипна поведінка не пристосована до унікальності індивідуальних проблем”⁶.

– *Корупція.* Службовці – це не гвинтики відлагодженого механізму, а реальні люди, які мають свої особисті, матеріальні та кар’єрні інтереси, що проявляється у виникненні неформальних відносин як у спілкуванні з громадянами, так і всередині управлінських структур.

Що з цим робити? В практиці та науці державного управління сформувалися два основні підходи до виправлення зазначених недоліків: 1) реформування, вдосконалення методів бюрократичного управління; 2) ліквідація, скорочення кількості державних службовців і цілих установ.

Скорочення управлінського апарату є поширеним засобом боротьби з бюрократизацією. До його переваг відносять політичну привабливість, оскільки виборці підтримують будь-які обмеження бюрократії і зменшення витрат на її утримання, а також кількісний вимір, тобто можливість конкретного відображення досягнутого результату. Урядовці отримують можливість відзвітувати, що вони

⁴ Мертон Р. Бюрократическая структура и индивидуальность / Классики теории государственного управления: американская школа / Под ред. Дж. Шафритца, А. Хайда. – М.: Узд-во МГУ, 2003. – С. 134.

⁵ От Бюрократической волокиты к результатам – создание правительства, которое лучше работает и меньше стоит / Классики теории государственного управления: американская школа/ Под ред. Дж. Шафритца, А. Хайда. – М.: Узд-во МГУ, 2003. – С. 713–723.

⁶ Мертон Р. Бюрократическая структура и индивидуальность / Классики теории государственного управления: американская школа / Под ред. Дж. Шафритца, А. Хайда. – М.: Узд-во МГУ, 2003. – С. 137.

скоротили бюрократичний апарат на 10 чи 20 відсотків і відповідно зекономили певну суму коштів на його утримання.

Цей засіб, проте, має і низку проблем. По-перше, домінує спрощений підхід до скорочення. Усі відомства чи управління скорочуються пропорційно, незважаючи на функціональну необхідність, внаслідок чого погіршується виконання покладених на них обов'язків. По-друге, скорочення часто має формальний, а не реальний характер. Тобто, на папері кількість управлінців зменшується, а насправді відбувається переведення управлінських структур на фінансування з інших фондів. По-третє, будь-яке скорочення, як правило, має тимчасовий характер. Як можна спостерігати на прикладі США, періоди скорочення змінюються періодами зростання кількості державних службовців (рис. 1). По-четверте, попри скорочення управлінців практично не відбувається скорочення витрат на їх утримання і позитивних якісних змін у роботі установ загалом.

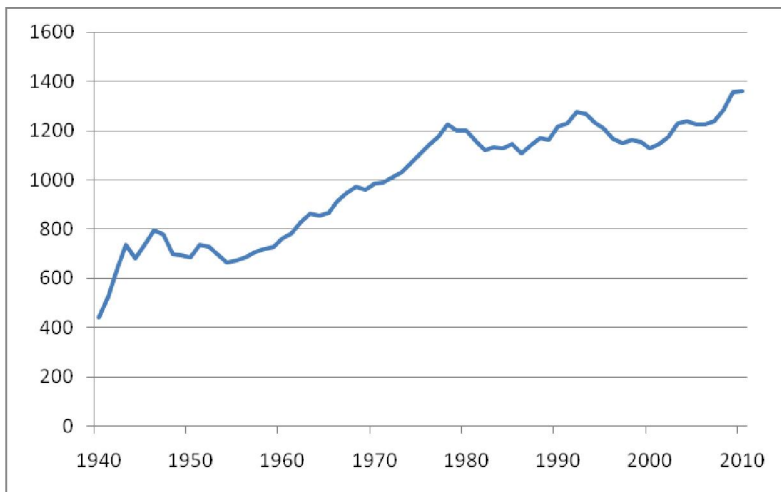

Рис. 1. Кількість цивільних державних службовців у США (тис.). На основі даних федеральної статистики зайнятості [http://www.opm.gov/feddata/HistoricalTables/Executive BranchSince1940.asp](http://www.opm.gov/feddata/HistoricalTables/ExecutiveBranchSince1940.asp).

У реформуванні державного апарату теж склалися певні традиції. Якщо не враховувати реорганізацій, пов'язаних з перейменуванням, об'єднанням чи роз'єднанням окремих підрозділів, що здійснюються для звітування про вдосконалення методів управління, але мало або ніяк не впливають на якість самого управління, то

реформування державної бюрократії зводиться переважно до запозичення методів управління у приватному секторі. Якщо візьмемо американську історію, то і становлення системи державного управління за президента В. Вільсона на початку ХХ століття, і її реформування Ф. Рузвельтом та Г. Гувером в 30-х роках ХХ століття за зразком “Дженерал моторс”, і зрештою пропозиції президента Б. Клінтона, про які згадувалося на початку статті, здійснювалися за прикладом приватних корпорацій⁷.

Пропозиції президента Клінтона співзвучні з теоретичними напрацюваннями К. Худа, М. Барзілея, Б. Армаджані, Д. Осборна, Т. Геблера та інших дослідників, які з початку 90-х рр. прийнято розглядати під загальною назвою “new public management”⁸. Зміст цих пропозицій, спрямованих на підвищення ефективності публічного адміністрування, можна охарактеризувати так:

– *Орієнтація на інтереси громадян.* Мета діяльності органів влади повинна визначатися запитами громадян, а не самою бюрократією. Сприйняття бюрократії як структури, що здатна в раціональний спосіб і незаангажовано визначати інтереси суспільства, створює ілюзію, яка приховує різноманітні професійні чи корпоративні інтереси. Тому адміністрації повинні краще вивчати потреби та цінності громадян і переорієнтувати свою роботу на їх задоволення.

– *Пріоритет результатів перед правилами.* Подібно до приватної структури, у якій ефективність визначається не дотриманням правил, а досягненням прибутку, робота публічної адміністрації має спрямовуватися на результат. Правила і контроль за дотриманням правил не повинні обмежувати свободу дій управлінців у досягненні результатів.

– *Надання послуг.* Діяльність державних службовців повинна спрямовуватися не на управління громадянами, а на надання їм відповідних якісних послуг. Громадяни – це не тільки виборці, це клієнти, чий інтереси мають задовольняти публічні адміністрації. Адміністративні структури, як і приватні, повинні боротися за свої

⁷ От Бюрократической волокиты к результатам – создание правительства, которое лучше работает и меньше стоит / Классики теории государственного управления: американская школа / Под ред. Дж. Шафритца, А. Хайда. – М.: Уzd-во МГУ, 2003. – С. 713–741.

⁸ Див. Hood Christopher. A public management for all seasons? // Public Administration. – 1991. – № 69. – Р. 3–19., Osborne David, Gaebler Ted. Reinventing Government. Reading, Mass.: Addison-Wesley, 1992., Barzelay, Michael, Armajani Babak. Breaking through Bureaucracy: A New Vision for Managing in Government. – Berkeley: University of California Press. 1992.

клієнтів, рекламувати свої послуги і, звичайно, забезпечувати їх відповідну якість.

– *Децентралізація.* Державні службовці нижчих рівнів ієрархії, які безпосередньо працюють з клієнтами, мають отримати більшу свободу у прийнятті рішень і водночас більшу відповідальність за досягнення результату.

– *Більше результатів за менші кошти.* Управлінські структури повинні прагнути досягати максимальних результатів за мінімальних затрат. Ще один принцип приватного підприємництва, який пропонується використовувати державним структурам.

– *Введення елементів конкуренції.* Адміністративні структури повинні конкурувати між собою, а також з іншими приватними структурами у наданні послуг і боротьбі за клієнтів. Органи управління різних громад мали б конкурувати між собою у залученні інвестицій, створенні робочих місць, забезпеченні вищого рівня життя.

– *Добровільна взаємодія, а не контроль.* Модель ринку, а не ієрархії має стати домінуючою як у взаєминах з клієнтами, так і всередині управлінських структур. Добровільна взаємодія, що будується на довірі, знижує транзакційні витрати і підвищує ефективність.

– *Мотивація службовців.* Службовці повинні розглядатися як наймані робітники, якість роботи яких залежить від їхньої мотивації, насамперед заробітної плати. Тож підняття зарплат у публічному секторі до рівня приватного є однією з умов залучення кваліфікованих кадрів і відповідно підвищення якості його функціонування.

У чому проблема цих пропозицій? Чому попри окремі локальні успіхи вони не досягли загального бажаного результату? Можна говорити про невеликий проміжок часу, який пройшов з моменту висунення цих ідей, про масштабність змін, які не можна так скоро провести, про різні суб'єктивні та об'єктивні чинники. Але, на нашу думку, ключовою помилкою у цих пропозиціях є ігнорування фундаментальної відмінності логіки функціонування публічного та приватного секторів, або ринкового і бюрократичного господарювання. Не можна ієрархічну взаємодію вдосконалити ринковими методами, чи навпаки ринок ієрархічною взаємодією. Це два протилежні способи взаємодії, які засадничо виключають один одного.

Відмінність між ринковою та бюрократичною взаємодією була детально показана у праці Л. фон Мізеса “Бюрократія”. Згідно з теорією Мізеса бюрократія є результатом втручання держави у процеси

добровільного обміну, тобто у ринок. Таким чином вона служить інструментом обмеження ринку, його деформації, а концептуальні засади її функціонування принципово відрізняються від ринкових.

Будучи інструментом реалізації державної політики, бюрократія принципово орієнтується на “інтереси держави”, а не споживача. Вона є виконавцем волі владної верхівки (незалежно від того демократичним чи недемократичним способом вона сформована) і відповідно змушена дотримуватися приписів та правил, які ця верхівка для неї склала. Як інструмент примусу та контролю, вона з необхідністю функціонує за принципом вертикальної, нерівноправної, недобровільної взаємодії. Зрештою, “бюрократичне господарювання є методом ведення управлінських справ, які не мають ціни на ринку. Зважте, що ми не говоримо, що успішне виконання публічних справ не має жодної вартості, але що їхню вартість не можна побачити через ринкові трансакції, і що вона не може бути виражена у грошовому еквіваленті”⁹.

Реалізація згаданих вище пропозицій призводить до руйнування бюрократії, а не до її вдосконалення. Інтереси громадян є так само суперечливими, як і інтереси держави, результати, за відсутності грошового еквіваленту, важко однозначно оцінити, нехтування процедурами і правилами зменшує легітимність адміністративних структур, свобода та конкуренція ведуть до послаблення дисципліни, а скорочення витрат на управлінський апарат погіршує його функціональність.

Отже, привнесення елементів ринку, згідно з теорією Мізеса, в принципі не може покращити роботу адміністративного апарату. Якщо ж це відбувається, то це означає, що бюрократія зайшла на “територію” ринку, тобто регулює сфери, які могли б успішно функціонувати без її втручання. У цьому випадку потрібно не впроваджувати ринкові відносини в адміністраціях, а обмежувати сфери адміністративного регулювання. “Злом є не бюрократія як така, а розширення сфери бюрократичного господарювання”¹⁰.

Бюрократія є інструментом імплементації державної політики. Тож будь-якому вдосконаленню бюрократії повинне передувати вдосконалення самої політики. Йдеться насамперед про визначення сфер суспільного життя, в які держава не повинна безпосередньо

⁹ Mises L. von Die Bürokratie [Text] / L. von Mises. – Sankt Augustin: Academia Verlag, 2004. – S. 61.

¹⁰ Mises L. von Die Bürokratie [Text] / L. von Mises. – Sankt Augustin: Academia Verlag, 2004. – S. 58.

втручатися, і відповідно про скорочення завдань бюрократичного апарату та його розмірів. Що ж стосується роботи самих адміністративних структур, то шляхи їх реформування потрібно шукати не в економічній, а радше в етичній площині. Гаслом адміністративної реформи має бути “демократизація, а не приватизація”.

BUREAUCRACY: TO CURE OR CUT?

Mykola Bunyk

Attempts to improve public bureaucracy by adopting mechanisms of relationships from the private sector, as suggested by many reformers, ignore Ludwig von Mises' fundamental difference between bureaucratic and market economy. “Privatization” of bureaucracy leads to its destruction rather than to its improvement.

DIE AKTUALITÄT DER SOZIALISMUS- UND BÜROKRATIEKRITIK NACH LUDWIG VON MISES

Rahim Taghizadegan

Die Österreichische Schule ist gemeinhin für ihre Gegnerschaft zum Sozialismus bekannt. Doch wenige erwähnen die Wertschätzung, die sie auch durch scharfe ideologische Gegner erfahren hat. Schließlich waren es Vertreter der Österreichischen Schule, die überhaupt erst eine kritische Debatte über den Sozialismus an die Universitäten brachten. Davor standen sich bloß eifrige Verfechter und erbitterte Gegner gegenüber. Erstere schienen, trotz ihres angeblich "wissenschaftlichen Materialismus", eigentlich einer religiösen Lehre zu folgen, letztere nahmen den Sozialismus wissenschaftlich nicht ernst und sahen ihn bloß als moralische Forderung einer bestimmten gesellschaftlichen Schicht und Interessensgruppe an. Der berühmte deutsche Sozialist Bruno Hildebrand würdigte die Österreichische Schule als die einzige Vertreterin "bourgeois" Ökonomie, mit der eine Diskussion lohne. Oskar Lange schlug gar vor, vor jedem Amt für Zentralplanung eine Statue für Ludwig von Mises zu errichten, da ihm die wichtigsten Einsichten zur Problematik staatlicher Wirtschaftsplanung zu verdanken seien.

Die Auseinandersetzung mit dem Sozialismus fand auf drei Ebenen statt: der moralischen, der historischen und der ökonomischen. Die moralischen Vorbehalte gegenüber dem Sozialismus wurden allzu leicht beiseite gewischt. Wo gehobelt wird, da fallen Späne – so hieß es. Die moralische Argumentation wurde als spießbürgerliches Vorurteil abgetan. Die Größe der versprochenen Ziele heiligte jedes Mittel.

Aus der historischen Warte betrachteten die Verfechter des Sozialismus diesen als notwendige Klimax der Geschichte. Da über historische Prognosen nur die Geschichte selbst zu urteilen vermag, mußte auch die Kritik am angenommenen historischen Determinismus ins Leere laufen. Empirisch sah es lange so aus, als zeigte die Geschichte in der Tat einen unaufhaltsamen Drang in Richtung Sozialismus. Von diesen Entwicklungen ließen sich die Sozialisten zu immer größerem Eifer, ihre Gegner zu Defätismus und intellektuellen Kompromissen verleiten.

So blieb als einzige Domäne, die Aussicht hatte, die sozialistische Ideologie zu entkräften, die Ökonomie. Schon Mises' Vorgänger und Lehrer hatten sich intensiv mit der Ökonomie des Sozialismus auseinandergesetzt. Carl Menger und Eugen Böhm von Bawerk widerlegten die

Arbeitswerttheorie und untergruben damit eines der ökonomischen Fundamente des Sozialismus. Wenn die Wertbeimessung ein subjektiver Prozeß freier Akteure ist, schwächt dies die vermeintlich objektive Außenposition, die sich anmaßt, korrigierend in die freien Vereinbarungen der Menschen einzugreifen. Da der Sozialismus jedoch entgegen seiner ursprünglichen Betonungen einen normativen Gegenentwurf zeichnet, beeindruckte diese Entkräftung die Sozialisten wenig. Mag der Wert einer Sache auch in der gegenwärtigen Ordnung nicht durch den Einsatz von Arbeit bestimmt werden, in der besseren, sozialistischen Welt müsse es so sein. Freilich vermittelt und korrigiert durch die Revolutionseliten der Partei, die bestimmen, welches Arbeitsausmaß "sozial notwendig" sei und welches nicht.

Der größte Teil der ökonomischen Kritik am Sozialismus setzte sodann an der Frage der Anreize an. Als Entgegnung auf die Utopie von Karl Marx, daß man im Sozialismus morgens fischen und abends diskutieren könne, kann diese Kritik auf die Formel gebracht werden: Und wer räumt den Müll weg? Auch diese Kritik jedoch verhallte. Denn eine Utopie zeichnet sich ja gerade dadurch aus, daß sie auf das Verhalten und die Motive realer Menschen wenig Rücksicht nehmen muß. Für den "Neuen Menschen", den das neue System hervorzubringen verspricht, gälten völlig andere Regeln und Anreize. Joseph Alois Schumpeter bestätigte dieses Argument aus einer anderen Perspektive: Er schließt, daß der Sozialismus deshalb funktionieren könne, weil er die Menschen zu vermeintlich edlen Zielen, die größer als sie selbst sind, inspiriere. Teil einer großen Sache zu sein bringe einen psychischen Gewinn, der entgegenlaufende materielle Anreize zu kompensieren vermag. Letztlich sei der Sozialismus eine Religion, die die Anreizstrukturen ihrer Gläubigen ändere: "Sozialistisches Brot vermag ihnen schon allein deshalb besser zu schmecken als kapitalistisches Brot, weil es eben sozialistisches Brot ist, und es würde ihnen auch dann besser schmecken, wenn sie darin Mäuse fänden".

Mises' Kritik am Sozialismus war deshalb wesentlich fundamentaler und wirksamer, weil sie sich nicht auf die Ziele konzentrierte, sondern aufzeigte, daß aus ökonomischen, demnach in seinem Sinne wertneutralen Gründen, die gewählten Mittel untauglich sind. Damals war die Überzeugung von der ökonomischen Überlegenheit des Sozialismus fast unwidersprochen vorherrschend. Alles schien sich in diese Richtung zu bewegen: Immer größere Einheiten, die immer effizienter produzieren würden. Diese Entwicklung der vermeintlich freien Wirtschaft würde letztlich ohnehin zum Sozialismus führen, wenn am Ende ein Großkonzern übrig bliebe, der alle anderen aufgekauft habe. Diesen müsse man dann

nur noch verstaatlichen, was ja schon ein moralisches Gebot sei, da man nicht die gesamte Produktion und die gesamten Gewinne in der Hand eines einzelnen Unternehmens und seiner Eigentümer belassen könne. Die Sozialisten versprachen also eine Abkürzung dieses Prozesses, der durch Effizienzsteigerung den materiellen Wohlstand beträchtlich wachsen lassen sollte. Ganz im Gegensatz zu heutigen Sozialisten waren ihre Vorläufer technokratische Wachstumsfetischisten, die die Ökonomie auf ihrer Seite wähten.

Ludwig von Mises wies nach, daß die erwartete Effizienzsteigerung durch Konzentration der Wirtschaftsstruktur eine gefährliche Täuschung war. Sobald die gesamte Produktion in einer Hand sei, fehle die Kalkulationsgrundlage. Mises sprach vom Kalkulationsproblem: Der Sozialismus funktioniere schon rein technisch nicht, weil er die Wirtschaftsrechnung und damit jede rationale Wirtschaftsplanung verunmögliche. Die Planwirtschaft bringe letztlich nichts anderes als “geplantes Chaos” hervor. Mises analysierte das Problem wie folgt:

Denn ohne Privatbesitz an den Produktionsmitteln kann es keine Marktpreise für diese Faktoren geben. Das Problem, das bei der Leitung wirtschaftlicher Angelegenheiten gelöst werden muß, ist dieses: Es gibt unzählige Arten von Produktionsfaktoren und innerhalb jeder Art unterscheiden sie sich voneinander in Bezug auf ihre physischen Eigenschaften und die Orte, an denen sie verfügbar sind. Es gibt Millionen und Abermillionen Arbeiter, und sie unterscheiden sich deutlich hinsichtlich ihrer Fähigkeit zu arbeiten. Die Technologie verschafft uns Informationen über zahllose Möglichkeiten, diesen Vorrat an natürlichen Ressourcen, Kapital und Arbeit zur Herstellung von Verbrauchsgütern zu verwenden. Welche dieser möglichen Verfahren und Pläne sind am vorteilhaftesten? Welche sollten durchgeführt werden, weil sie voraussichtlich am meisten dazu beitragen, die dringendsten Bedürfnisse zu befriedigen? Welche sollten verschoben oder aufgegeben werden, weil ihre Durchführung die Produktionsfaktoren anderen Projekten entzieht, deren Ausführung mehr zur Befriedigung dringender Bedürfnisse beitragen würde? Es ist klar, daß diese Frage nicht durch eine in Wareneinheiten geführte Rechnung beantwortet werden kann. Verschiedenartige Dinge können nicht in eine Rechnung einfließen, wenn es für sie keinen gemeinsamen Nenner gibt. Im kapitalistischen System gründet sich alles Entwerfen und Planen auf den Marktpreisen. Ohne sie würden alle Vorhaben und Entwürfe der Ingenieure bloßer akademischer Zeitvertreib sein. Sie würden zeigen, was getan werden könnte und wie. Doch sie könnten keinen Anhalt darauf geben, ob die Verwirklichung eines bestimmten Projekts tatsächlich das materielle Wohlbefinden steigern würde, oder ob sie im Gegenteil die Befriedigung dringenderer Bedürfnisse – d. h. von Bedürfnissen, die vom Verbraucher

als dringender angesehen werden – gefährdet, weil sie anderen Bereichen knappe Produktionsfaktoren entzieht. Der Wegweiser wirtschaftlicher Planung ist der Marktpreis. Allein die Marktpreise können die Frage beantworten, ob die Durchführung eines Projekts P mehr einbringen wird als sie kostet, d.h. ob sie nützlicher sein wird als die Durchführung anderer denkbarer Pläne, die nicht verwirklicht werden können, weil die für sie benötigten Produktionsfaktoren bei der Ausführung des Projekts P verwendet werden¹.

Durch das Kalkulationsproblem wird die sozialistische Wirtschaft gewissermaßen taubstumm, da Marktpreise als Informationsträger fehlen, die Knappheiten und Bedürfnisse zu kommunizieren vermögen. Die notwendige Folge ist Mißwirtschaft, denn die Produktionsfaktoren werden nicht mehr nach ihren wichtigsten Verwendungen eingesetzt, sondern nach blinder Willkür:

Ein Produktionsfaktor warnt den Unternehmer der kapitalistischen Gesellschaft durch seinen Preis: Faß mich nicht an, ich bin für die Befriedigung eines dringenderen Bedürfnisses vorgesehen. Aber im Sozialismus bleiben diese Produktionsfaktoren stumm. Sie geben dem Planer keinen Hinweis. Die Technologie bietet ihm eine große Vielfalt an möglichen Lösungen für das gleiche Problem. Jede von ihnen erfordert die Auslage anderer Arten und Mengen der verschiedenen Produktionsfaktoren. Doch da ein sozialistischer Leiter sie nicht auf einen gemeinsamen Nenner bringen kann, ist er nicht in der Lage herauszufinden, welche dieser Lösungen die vorteilhafteste ist².

Diese Kritik wurde von sozialistischen Vordenkern besonders ernst genommen. Als Reaktion darauf entstand das Modell des “Marktsozialismus”, in dem die Rolle der Preise gewahrt bleiben sollte. Doch wenn Mises von Preisen spricht, meint er nicht bloß quantitative Zahlenwerte, sondern einen dynamischen Prozeß der Abbildung realer Präferenzen und Bedingungen. Die Stellung des Unternehmers als Träger von Ungewißheit, der durch seine Entscheidungen diesen Prozeß maßgeblich gestaltet und in die wirtschaftliche Realität übersetzt, kann nicht simuliert werden:

Die Kaufmannseigenschaft ist von der Stellung des Unternehmers in der kapitalistischen Wirtschaftsordnung nicht zu trennen. Das “Kaufmännische” ist keine Eigenschaft der Person, die angeboren ist; nur die geistigen Eigenschaften, die ein Kaufmann benötigt, können angeboren

¹ Ludwig von Mises (1997): Die Bürokratie. Sankt Augustin: Academia Verlag. – S. 38f.

² Ebd. – S. 44f.

sein. Es ist ebensowenig eine Fertigkeit, die durch Studium erworben werden kann; nur die Kenntnisse und Fertigkeiten, die ein Kaufmann braucht, können gelehrt und gelernt werden. Kaufmann wird man nicht dadurch, daß man eine Reihe von Jahren in der kaufmännischen Lehre oder an einer Handelslehranstalt zubringt, nicht dadurch, daß man von der Buchhaltung etwas versteht und mit Ausdrücken des Kaufmannsjargons Bescheid weiß, nicht dadurch, daß man Sprachkenntnisse und Fertigkeiten im Maschineschreiben und in der Kurzschrift besitzt. Das alles sind Dinge, die der Bureauarbeiter benötigt. Doch der Bureauarbeiter ist kein Kaufmann, mag ihn auch die Sprache des täglichen Lebens als “gelernten Kaufmann” bezeichnen³.

Fehlt dem Unternehmer die Entscheidungsfreiheit, kann er seine Funktion nicht erfüllen und sollte auch nicht mehr als Unternehmer bezeichnet werden. Mises empfiehlt den Begriff “Betriebsführer”. Letztlich gebe es nur zwei Alternativen: Markt oder Befehl. Es geht nicht darum, ob die Produktion rational geplant wird oder nicht, sondern darum, *wer* plant, ob dies überhaupt rational möglich ist, und wer die Pläne auszuführen hat und für ihr Scheitern gerade steht – insbesondere dann, wenn die allermeisten Pläne zum Scheitern verurteilt sind, weil Willkür anstelle der Wirtschaftsrechnung tritt. Der Sozialismus folge letztlich einem militärischen Modell, das einem fälschen Versprechen von Effizienz die Freiheit opfert:

Das sozialistische Gemeinwesen ist ein großer herrschaftlicher Verband, in dem befohlen und gehorcht wird. Das ist es, was die Worte “Planwirtschaft” und “Abschaffung der Anarchie der Produktion” zum Ausdruck bringen sollen. Man kann es in seinem inneren Aufbau am besten mit einer Armee vergleichen, wie denn auch manche Sozialisten mit Vorliebe von einer “Arbeitsarmee” sprechen. Wie in einem Kriegsheer ist im sozialistischen Gemeinwesen alles von den von der Oberleitung ausgehenden Verfügungen abhängig. Jeder hat dort den Platz einzunehmen, auf den er gestellt wurde, und solange auf dem Platz zu verbleiben, bis er auf einen anderen versetzt wird. Der Mensch ist dabei immer nur Objekt der Handlungen der Vorgesetzten. Man steigt nur auf, wenn man befördert wird, man sinkt, wenn man degradiert wird. Es ist nicht notwendig, bei der Beschreibung dieser Verhältnisse länger zu verweilen. Sie sind jedem Untertan des Beamtenstaates ohnehin bekannt⁴.

Anhand dieser Argumentation würde man erwarten, daß Ludwig von Mises jeder Bürokratie mit Feindschaft begegnet. Doch die Kritik

³ Ludwig von Mises (2007/1922): Die Gemeinwirtschaft. Auburn/Alabama: Ludwig von Mises Institute. – S. 204.

⁴ Ebd. – S. 172.

enthält sich eines Werturteils. Paradoxe Weise nimmt Mises sogar bei aller Kritik eine bemerkenswerte Ehrenrettung der Bürokratie vor. Denn das Prinzip des Befehls ist nicht an sich abzulehnen, so wie aus der Kritik an der Militarisierung der Gesellschaft ja auch kein radikaler Pazifismus folgen muß. In der Tat haben Befehle und damit Bürokratien nach Mises sogar in einer Demokratie eine, wenn auch bescheidene, Rolle zu spielen:

Es ist häufig behauptet worden, daß bürokratisches Wirtschaften unvereinbar mit demokratischen Staaten und Institutionen sei. Das ist ein Trugschluß. Demokratie bedeutet die Herrschaft des Gesetzes. Andernfalls wären die Amtsinhaber unverantwortliche und willkürliche Despoten und die Richter unbeständige und launische Kadis. Die zwei Säulen des demokratischen Staates sind der Vorrang des Gesetzes und der Haushalt⁵.

Dieser "Befehl" des Gesetzes sei mit der Willkür zu kontrastieren. Mises zieht die notwendig bürokratische Struktur eines Rechtsstaates den unbürokratischen Richtsprüchen nach dem "gesunden Volksempfinden", wie sie im National-Sozialismus gepflegt wurden, vor. Wenn man Demokratie ernst nähme, müsse die Souveränität beim Volke liegen, es dürfe sich nicht eine Oligarchie von Experten herausbilden. Eine beschränkte Bürokratie sei somit die notwendige Begleiterscheinung einer Demokratie. Denn wenn nicht einzelne ermächtigt werden sollen, nach freiem Ermessen Entscheide zu fällen, die alle betreffen, müssen ihnen Regeln vorgegeben werden:

Bürokratisches Wirtschaften bedeutet in einer Demokratie Wirtschaften in strikter Übereinstimmung mit dem Gesetz und dem Haushaltsplan. Es ist nicht die Aufgabe des Verwaltungspersonals oder der Richter, zu erforschen, was für die öffentliche Wohlfahrt getan werden sollte und wie die öffentlichen Mittel verwendet werden sollten. Das ist die Aufgabe des Souveräns – des Volkes und seiner Vertreter⁶.

Mises verdammt also keineswegs aus ideologischer Feindseligkeit jeden Beamten. Er ist durchaus noch vom Geist der k.u.k. Monarchie geprägt, in der sich oft die Besten im Staatsdienst finden und ihr Amt als ehrwürdigen Dienst an der Gesellschaft auffassen. Darum verteidigt er die einzelnen, konkreten Beamten gegen seine eigene Bürokratiekritik:

Am Verfall der europäischen Bürokratie war sicherlich nicht die Unfähigkeit des Personals schuld. Er war ein Resultat der unvermeidlichen Schwäche einer jeden Verwaltung öffentlicher Belange. Der Mangel an Maßstäben, die unbestreitbar den Erfolg oder Mißerfolg bei der Ausführung einer öffentlichen Pflicht ermitteln, verursacht unlösbare Probleme. Er

⁵ Mises, Bürokratie. – S. 56.

⁶ Ebd. – S. 57.

tötet den Ehrgeiz, und er zerstört Initiative und den Anreiz, mehr als das erforderliche Mindestmaß zu tun. Er läßt den Bürokraten auf Anweisungen achten, nicht auf substantiellen und wirklichen Erfolg⁷.

Es handelt sich hierbei um einen Mangel jeder bürokratischen Ordnung. Dennoch sei eine beschränkte Bürokratie, trotz ihrer Mängel, unvermeidbar. Es sei schlicht das rechte Maß, das verloren zu gehen drohe:

Bürokratie an sich weder gut noch schlecht ist. Sie ist eine Methode des Wirtschaftens, die in verschiedenen Bereichen menschlichen Handelns verwendet werden kann. Es gibt einen Bereich – den der Handhabung des Staatsapparates – in dem bürokratische Methoden unerläßlich sind. Was viele Leute heute für ein Übel halten ist nicht die Bürokratie als solche, sondern die Ausweitung des Bereiches, in dem bürokratisch gewirtschaftet wird. Diese Ausweitung ist eine unvermeidbare Konsequenz der fortschreitenden Freiheitsbeschränkung des einzelnen Bürgers, des anhaltenden Trends heutiger Wirtschafts- und Sozialpolitik hin zum Austausch der Eigeninitiative gegen staatliche Kontrolle⁸.

Überraschend kritisch zeigt sich Mises gegenüber all jenen Ansätzen, die die Bürokratie “effizienter” machen wollen, indem sie die Marktwirtschaft als Modell heranziehen. Hier erweist sich Mises als prophetisch. Erst lange nach Mises griff dieser Trend durch, der heute meist als mit einem ideengeschichtlich falschen Etikett als “neoliberal” kritisiert wird. Wer hätte gedacht, daß ausgerechnet Ludwig von Mises der erste Kritiker dieser Ansätze sein sollte? Wir erkennen hier ein ähnliches Motiv wieder, wie es sich schon in der Auseinandersetzung mit den Marktsozialisten zeigt. Und tatsächlich wäre Marktsozialismus die bessere Bezeichnung für die modernen politischen Rezepte aus vermeintlich “neoliberalen” Kochbüchern, die von *public-private partnerships* zu Ausgliederungen gehen. Mises hält streng fest:

Bürokratisches Wirtschaften ist die Methode zur Führung von Verwaltungsgeschäften, welche keinen Geldwert auf dem Markt haben. Man beachte, daß wir nicht sagen, daß die erfolgreiche Handhabung öffentlicher Angelegenheiten keinen Wert besitzt, sondern, daß ihr Wert nicht durch Markttransaktionen ersichtlich wird und daß er konsequenterweise nicht in Geldbegriffen ausgedrückt werden kann. ... Ein Amt ist kein gewinnorientiertes Unternehmen; es kann keinen Nutzen aus der Wirtschaftsrechnung ziehen; es muß Probleme lösen, die der Privatwirtschaft unbekannt sind. Seine Leitung kann unmöglich verbessert werden, indem man es nach dem Vorbild der Privatwirtschaft umformt. Es

⁷ Ebd. – S. 68.

⁸ Ebd. – S. 58.

ist ein Fehler, die Effizienz eines Ministeriums durch den Vergleich mit der Arbeitsweise eines – den Wechselwirkungen der Marktkräfte ausgesetzten – Unternehmens zu beurteilen⁹.

Auch hier lassen sich Märkte nicht einfach simulieren. Aus seiner Bürokratiekritik leitet Mises ab, daß die bürokratische Sphäre möglichst klein zu halten ist. Es wäre aber verhängnisvoll, die Sphären nicht auseinander zu halten. Miteinander konkurrierende Verwaltungsgesellschaften auf der Grundlage des Gewaltmonopols würden ganz betriebswirtschaftlich nur noch ihrer eigenen Betriebslogik folgen und damit eine intransparente Oligarchie ermächtigen, sich selbst wachsende Aufgabenbereiche zuzuteilen und nicht mehr dem Gemeinwesen, sondern ihren Eigeninteressen zu dienen. Gänzlich vergeblich wäre es, unternehmerischen Geist in die Amtsstuben bringen zu wollen, indem man Unternehmer in die Bürokratie adoptiere. Auch solche Bürokratenunternehmer wären nichts anderes als Betriebsführer, schließt Mises analog zu seiner Kritik faschistischer Wirtschaftsordnungen:

Es wäre vergeblich, die Bürokratie dadurch zu reformieren, daß Geschäftsleute zu Leitern der verschiedenen Abteilungen ernannt würden. Die Unternehmer-Eigenschaft haftet der Persönlichkeit des Unternehmers nicht an; sie ist ihm eigen in der Stellung, die er in der Marktgesellschaft einnimmt. Ein früherer Unternehmer, der jetzt ein Staatsamt bekleidet, ist in dieser Eigenschaft kein Unternehmer mehr, sondern ein Bürokrat¹⁰.

Letztlich geht es nicht nur um den Gegensatz Markt oder Befehl, sondern auch um eine wichtige Differenzierung von Befehlsordnungen. Beschränkte Bürokratien im besten Sinne sind bei all ihren Mängeln jene, in denen das Prinzip des Dienstes gegenüber dem Prinzip der Herrschaft überwiegt. Totalitäre Staaten werden durch ihre Bürokratie erfahrbar: Die Beamten gebärden sich als Herrscher der Untertanen, die bloß Nummern darstellen. Mises' positiver Demokratiebegriff stellt dazu den Gegenentwurf dar: Die Vorstellung, daß die Menschen nicht als Untertanen beherrscht werden, sondern von den Staatsdienern als ihre Herren behandelt werden. Schließlich tragen die Steuerzahler ja auch deren Einkommen. Mises warnt vor der Ermächtigung der Staatsdiener, die sich als Sozialingenieure anmaßen, die Gesellschaft umzubauen und die Menschen nur noch als Material betrachten. Dies erst habe den Ruf der Bürokratie ruiniert. Es handelt sich dabei um einen modernen Wahn, der oftmals unter Versprechungen vollkommener Demokratie eine erbarmungslose Herrschaft

⁹ Ebd. – S. 61f.

¹⁰ Ebd. – S. 62.

errichtet. Der schlechte Bürokrat hält sich nicht an Regeln, sondern maßt sich an, sie selbst zu setzen. Er sieht sich als Organisator und wird damit zum Totengräber des Gemeinwesens:

Es ist ein Wahn, die Gesellschaft organisieren zu wollen, nicht anders als ob jemand eine lebende Pflanze zerstückeln wollte, um aus den toten Teilen eine neue zu machen. Eine Organisation der Menschheit wäre nur denkbar, wenn man zuerst den lebenden gesellschaftlichen Organismus erschlagen hat. Die kollektivistischen Bestrebungen sind schon aus diesem Grunde ganz aussichtslos. Es kann gelingen, eine alle Menschen umfassende Organisation zu schaffen. Aber das wäre immer nur eine Organisation, neben der das gesellschaftliche Leben weiterginge, die von den gesellschaftlichen Kräften verändert und gesprengt werden könnte und sicherlich gesprengt werden müßte, sobald sie den Versuch machen wollte, sich gegen sie aufzulehnen. Will man den Kollektivismus zur Tatsache machen, dann müßte man alles gesellschaftliche Leben zuerst ertöten und dann den kollektiven Staat aufbauen. Die Bolschewiken denken ganz folgerichtig, wenn sie zuerst alle überkommen gesellschaftlichen Bindungen auflösen und den in ungezählten Jahrtausenden aufgerichteten Gesellschaftsbau niederreißen wollen, um auf den Trümmern einen Neubau aufzuführen. Sie übersehen nur, daß sich die isolierten Individuen, zwischen denen keinerlei gesellschaftlichen Beziehungen mehr bestehen, auch nicht mehr organisieren ließen¹¹.

Letztlich liegt eine der größten Gefahren bürokratischer Strukturen darin, daß sie aufgrund der Abwesenheit der Wirtschaftsrechnung ein Refugium für Mächtegern-Herrscher bieten. So könnte nach und nach die Bereitschaft und Fähigkeit zum Dienst am Gemeinwesen und Mitmenschen durch den Willen zur Macht ersetzt werden:

Doch die einzige Frage ist: Wer soll das Land führen? Die Wähler oder die Bürokraten? Jeder Halbgebildete kann eine Peitsche benutzen und andere Leute zum Gehorsam zwingen. Aber es erfordert Intelligenz und Sorgfalt, der Öffentlichkeit zu dienen. Nur einigen Leuten gelingt es, Schuhe besser und billiger als ihre Konkurrenten zu produzieren. Der uneffiziente Fachmann wird immer eine vorrangige Stellung der Bürokratie erstreben. Er ist sich völlig darüber im Klaren, daß er innerhalb eines Wettbewerbsystems keinen Erfolg haben wird. Für ihn ist die allumfassende Bürokratisierung ein Zufluchtsort. Mit der Macht einer Behörde versehen, wird er seine Anweisungen mit Hilfe der Polizei durchsetzen. Dieser ganzen fanatischen Verteidigung von Planwirtschaft und Sozialismus liegt oft nichts anderes zugrunde als das insgeheime Bewußtsein der eigenen Minderwertigkeit und Ineffizienz. Menschen, die sich ihrer Unfähigkeit

¹¹ Mises, Gemeinwirtschaft. – S. 281f.

im Wettbewerb bewußt sind, verachten „dieses kranke Konkurrenzsystem“. Wer seinen Mitmenschen nicht zu dienen in der Lage ist, will sie beherrschen¹².

АКТУАЛЬНІСТЬ КРИТИКИ СОЦІАЛІЗМУ ТА БЮРОКРАТІЇ ЗА ЛЮДВІГОМ ФОН МІЗЕСОМ

Рахім Тагіцадеган

Австрійська школа економіки відіграла важливу роль у дискусії про соціалізм. У цьому аналізі оцінюється і представляється внесок Людвіга фон Мізеса у цю дискусію, а також чому його економічна критика соціалізму була набагато ефективнішою, ніж попередні контраргументи. На завершення показаний зв'язок з критикою бюрократії Мізеса, який виявляється диференційованішим, ніж це виявляє проста рецепція. Як і у теорії підприємництва аспект служіння іншим відіграє у його підході мало помітну роль.

THE IMPORTANCE OF CRITICISM OF SOCIALISM AND BUREAUCRACY BY LUDWIG VON MISES

Rahim Taghizadegan

The Austrian school of economics played an important role in the debate on socialism. This article acknowledges the contribution of Ludwig von Mises to the debate and explains why the economic critique of socialism was far more effective than the previous counter-arguments. Finally, the article demonstrates the connection to Mises' criticism of bureaucracy. Despite its perhaps low level of sensitivity, still Mises' critique is quite nuanced. As with his theory of entrepreneurship the aspect of service to others plays a rarely-noticed role in his approach.

¹² Mises, Bürokratie. – S. 98.

БЮРОКРАТІЯ ПЕРЕХІДНИХ СУСПІЛЬСТВ: ЕВОЛЮЦІЯ, ТРАНСФОРМАЦІЯ, САМООРГАНІЗАЦІЯ

Віктор Борщевський

Упродовж тривалого часу, дослідження фундаментальних економічних процесів і проблем нерозривно пов'язується з визначенням місця та ролі держави в господарському житті суспільства. Цілі наукові школи та численні плеяди вчених-економістів протягом кількох століть ведуть активні дискусії з приводу використання різних механізмів державного впливу на економіку, описуючи позитивні та негативні наслідки втручання урядових інститутів у сферу ринкового господарювання.

Одним із лідерів та “інтелектуальних стовпів” ліберального напрямку в цих дискусіях виступає відомий австрійський економіст Л. Мізес. Його наукові праці висвітлили цілий пласт проблем, пов'язаних із функціонуванням економіки ринкового типу та неспроможністю держави ефективно регулювати її розвиток. Важливе місце в системі наукових досліджень Л. Мізеса зайняло вивчення бюрократії як невід'ємного атрибуту державного впливу на економіку.

В подальшому ідеї, закладені Л. Мізесом, активно розвивали такі вчені, як Ф. Гаек, М. Ротбард, Дж. Салерно, І. Гюльсман та інші. Проблеми бюрократії та її впливу на соціально-економічні системи знайшли своє висвітлення у роботах М. Вебера, У. Бенніса, А. Гоулднера, Р. Мертона, Р. Міхельса, У. Нісканена, Т. Парсонса, С. Паркінсона та інших дослідників.

Серед українських вчених вагомий внесок у дослідження проблем державного регулювання економіки зробили В. Андрійчук, Ю. Бажал, А. Гальчинський, В. Геєць, С. Злупко, Е. Лібанова, С. Реверчук, І. Михасюк тощо.

Водночас слід зазначити, що більшість сучасних дискусій, пов'язаних із проблематикою державного регулювання економіки, особливо в Україні, концентрується здебільшого в макроекономічній площині, не приділяючи належної уваги дослідженню окремих аспектів цього питання, зокрема виявленню характерних рис сучасної бюрократії в різних господарських системах, а також її ролі та значення у функціонуванні економіки ринкового типу на сучасному етапі її еволюції.

Виходячи з методологічного підходу Л. Мізеса, бюрократію доцільно розглядати як той тип організації та управління соціально-

економічними системами, починаючи від невеликої контори і закінчуючи цілою державою, що є альтернативним до ринкового. Тобто, його основною ознакою виступає відірваність від цільової функції, пов'язаної з отриманням прибутку. Саме цим визначаються характерні риси бюрократії: жорстка і складна ієрархія, значний суб'єктивізм у прийнятті рішень, рутинність ("культ" правил і процедур), орієнтованість на процес, а не на результат, прагнення збільшувати особисту владу та поширювати бюрократичний вплив на всі ланки управління, переважна умотивованість на догодження керівництву, а не на ефективне виконання завдань тощо¹.

Близькими до Мізесової концепції є характеристики бюрократії та бюрократичної системи управління, наведені в роботах Р. Міхельса, Р. Мертона та В. Нісканена.

Так, Р. Міхельс, досліджуючи політичні системи, вивів так званий "залізний закон олігархічних тенденцій". Згідно з ним, суспільний розвиток незмінно тяжіє до формування укрупнених організаційних форм, керівництво якими може здійснюватися лише відповідними управлінськими елітами. Компетентність і поінформованість цих еліт є значно вищою, ніж у рядових членів суспільства (організації). З часом еліти починають виходити з-під контролю мас, внаслідок чого управління будь-якою, навіть демократичною організацією, концентрується в руках нечисленної олігархічної групи, що перебирає на себе більшість функцій, пов'язаних із прийняттям рішень, плануванням та контролем. Поступово інтереси і мотивація членів цієї групи видозмінюються і відокремлюються від інтересів рядових членів організації, що призводить до бюрократизації правлячої верхівки².

В роботах Р. Мертона аналізуються негативні якості бюрократії, котра, тим не менше, вважається автором однією з небагатьох достатньо дієвих і функціональних форм управління організаціями різних типів. Зокрема, він наголошує на здатності бюрократії до самоорганізації та спонтанного поширення свого впливу на різні аспекти суспільного життя, відзначаючи, що постійна опора на правила та процедури обертається в бюрократичних системах затьмаренням ними самих

¹ Мизес Л. Оскорбительный смысл термина "бюрократия" / Бюрократия. Запланированный хаос. Антикапиталистическая ментальность [Електронний ресурс]. – http://www.libertarium.ru/1_lib_buero1_01#02.

² "Железный закон олигархических тенденций" Р.Михельса [Електронний ресурс]. – <http://polituk.com/politicheskie-jelity/68-zheleznyj-zakon-oligarkhi-chekikh-tendencij.html>.

результатів роботи. Все це зумовлює відмову представників бюрократії від творчого, самостійного мислення і навіть від компетентності, що кваліфікується Р. Мертоном як “навчання неспроможності”. Крім того він звертає увагу на такі негативні тенденції в утвердженні бюрократичного стилю управління, як кастовість, замкнутість бюрократів, звеличення ними себе над іншими людьми, прагнення віднести себе до кола обраних знавців “таємних пружин управлінського механізму”³.

У. Нисканен вважає, що серед основних цілей функціонування бюрократичних структур виділяються прагнення до монополізації своїх повноважень, а також бажання максимізувати бюджетні асигнування на власну діяльність. Отже, бюрократія тяжіє до витратних механізмів діяльності, а її природа наближається до характерних рис монополістичних об'єднань. Саме тому одним з пріоритетних напрямів боротьби з негативними виявами бюрократії автор вважає створення конкурентного середовища при функціонуванні бюрократичних структур. Крім того він пропонує розглянути можливість запровадження мотиваційного механізму, при якому оплата праці бюрократичного апарату залежатиме від ефективності витрачання ним бюджетних асигнувань⁴.

Важливу віху в дослідження бюрократії як соціально-економічного феномену вніс відомий німецький соціолог М. Вебер. Його теорія бюрократії поєднує в собі еволюційний аналіз та структурне дослідження механізмів функціонування управлінських систем бюрократичного типу. Веберівська концепція окреслює ідеальну модель бюрократії, в якій жорстко формалізований характер бюрократичних відносин, чіткість в розподілі рольових функцій, особиста зацікавленість бюрократів у досягненні цілей організації призводять до прийняття найбільш кваліфікованих і правильних рішень, ґрунтованих на ретельно відібраній та перевіреній інформації. Відповідно до концепції Вебера “ідеальний бюрократ” має бути професіоналом високого класу, мати спеціальну освіту, бути компетентним у питаннях управління організацією, а сама бюрократична система базуватись на принципах безособового характеру взаємовідносин, ієрархічності, чіткого поділу праці, об'єктивного підбору кадрів, формалізації правил та процедур,

³ Роберт Мертон “обучением неспособности”, отрицательные качества бюрократии [Електронний ресурс]. – <http://socnauka.ru/?p=213>.

⁴ Нисканен В. Особая экономика бюрократии [Електронний ресурс]. – www.unm.edu/~msem/mats/niskanen.pdf.

кар'єрного зростання, монофункціональності та регламентованого матеріального забезпечення функціонерів⁵.

Згідно з Вебером бюрократія виступає уособленням раціоналізації управлінського процесу, яка ототожнюється з раціоналізацією капіталістичного господарства загалом. Саме тому основу бюрократичної системи, на думку цього дослідника, мають складати технічні фахівці, які спираються на наукові методи організації праці. Такий підхід робить веберівську модель надто абстрактною, виводячи її в ранг певного теоретичного ідеалу, з яким мають порівнюватись усі діючі управлінські системи⁶.

Водночас М. Вебер не виключав і навіть обстоював важливість творчої ролі окремої особистості на тлі колективних форм організаційної та соціально-економічної діяльності. На його думку, хоча бюрократія і означає закінчення класичної ери індивідуалізму, проте одночасно вона відкриває можливість харизматичним особистостям забезпечувати реалізацію власних цілей, перебуваючи на чолі організацій і досягаючи свого високого статусу шляхом подолання щаблів соціального відбору. Тобто, веберівська концепція, незважаючи на її прихильність до бюрократичної раціоналізації як основи управлінської еволюції все ж проводила різкий контраст між бюрократичною рутиною і творчою силою харизми⁷.

Однак М. Вебер значною мірою недооцінював психологічних аспектів організаційної та управлінської еволюції. У своїх дослідженнях він упускав з виду ті аспекти функціонування бюрократії, детальний аналіз яких набув свого застосування в управлінській науці протягом наступних десятиліть і стосувався вивчення різних аспектів організаційної поведінки, корпоративної культури, групової динаміки тощо. Тому з погляду сьогодення веберівський аналіз бюрократії має обмежену сферу застосування, а його вплив на макроекономічні процеси описаний не достатньо глибоко, особливо в порівнянні з роботами Л. Мізеса. Водночас, аналізуючи проблеми становлення та еволюції бюрократії в перехідних суспільствах, веберівське трактування "бюрократичного раціоналізму" має важливе значення з погляду

⁵ Бюрократия в организациях / Социология организаций. – Гл. 5. Социальные основы управления в организации [Електронний ресурс]. – <http://www.i-u.ru/biblio/archive/sociolog/5.aspx>.

⁶ Теории Бюрократии [Електронний ресурс]. – http://mirslovarei.com/content_soc/teorii-bjurokratii-5506.html.

⁷ Битэм Д. Бюрократия [Електронний ресурс]. – <http://nationalism.org/library/science/sociology/beetham/4beetha.htm>.

формування ефективної системи державного управління, насамперед в частині налагодження дієвих механізмів функціонування владних інститутів.

Об'єктивне дослідження проблем бюрократії у перехідних суспільствах неможливе без виявлення та узагальнення тих основних закономірностей, що впливають з участі функціонерів в управлінській діяльності, особливо в контексті їхнього негативного впливу на розвиток соціально-економічних систем. Основні дисфункції бюрократії були свого часу добре описані Р. Мертоном і включають⁸:

- формалізм, зумовлений “ритуалізмом” чиновників та їхньою вмотивованістю на звітність, “закриття документів”, дотримання правил і процедур тощо;

- дегуманізацію взаємовідносин, яка призводить до черствості у стосунках з клієнтами та зайвих втрат часу в ситуаціях, коли потрібний індивідуальний підхід і швидке реагування;

- поширення організаційної ригідності, яка різко знижує ефективність прийняття рішень в нестандартних ситуаціях, суттєво гальмуючи впровадження інновацій в управлінську діяльність;

- формування корпоративного “бюрократичного лоббі”, яке схильне до створення власної системи “кругової поруки”, в якій чиновник відчуває максимальний захист від нападок ззовні, а також мінімізує відповідальність за негативні наслідки прийнятих ним рішень.

Отже, можна зробити висновок, що бюрократія як форма управління організаціями різних типів має всі ознаки класичності, тобто в тому чи іншому вигляді управлінським системам вона властива завжди, оскільки забезпечує основи їхньої раціональності та функціональної спроможності. Водночас ключовим завданням державної політики стає обмеження тих негативних форм та виявів бюрократизації соціально-економічних систем, які проєктуються бюрократичними дисфункціями поза рамки цивілізованих форм управління та загрожують виродженням бюрократії в диктатуру чи тиранію.

У цьому контексті особливу увагу слід звернути на результати тих наукових досліджень, які виводять поділ бюрократії на “східний” і “західний” типи. Перший – вбудовується в систему державного управління і виступає його невід’ємною частиною. В цьому разі бюрократія дозволяє уряду контролювати всі сторони суспільного

⁸ Возможно ли нейтрализовать дисфункции бюрократии в крупных организациях? [Електронний ресурс]. – <http://soc-org.livejournal.com/7731.html>.

життя, послідовно звеличуючи себе над ним. Держава стає значно сильнішою за суспільство, впроваджуючи бюрократичне панування та перетворюючи населення країни в заручника тимчасових інтересів політичних еліт. М. Вебер називав цей тип бюрократії патримоніальним⁹.

Саме такий тип бюрократії став основним об'єктом критики з боку Л. Мізеса, і саме він був свого часу впроваджений у практику управлінської діяльності соціалістичних держав. Тому, досліджуючи проблематику еволюції бюрократії перехідних суспільств, цьому типу слід приділити першочергову увагу, оскільки за своєю суттю та “родинними ознаками” бюрократія перехідних суспільств належить саме до “східної”.

Водночас перехід до ринкової економіки і демократизація політичної системи нерозривно пов'язані з необхідністю трансформації бюрократії в “західну”, тобто таку, що функціонує під контролем суспільних і політичних інститутів. Іншими словами, в перехідних суспільствах бюрократія має послідовно перетворюватися з інструменту примусу та поширення тоталітарних форм правління на інститут, що діє в системі договірно-правових відносин, на рівних з іншими інститутами громадянського суспільства.

Тобто, діяльність бюрократа повинна мати правові обмеження, завдяки чому пересічні громадяни отримують захист від його сваволі. Більше того, самі ж державні чиновники та політичні функціонери в такій системі координат отримують захист від власної безконтрольності чи безкарності, що дозволить їм еволюціонувати в “раціональних бюрократах” і діяти виключно на основі легального права¹⁰.

Це означає, що центральним питанням трансформації бюрократії перехідних суспільств є зміна її ролі та місця у соціально-економічній системі країни, а також створення нового суспільного та індивідуального уявлення про значення чиновника у господарському механізмі та життєдіяльності владних інститутів. Адже, як достатньо влучно зауважив Л. Мізес: “Бюрократія – це лише наслідок і симптом явищ та змін, що мають значно глибші корені... Звинувачувати слід не бюрократію, а політичну систему... Капіталізм означає свободу підприємництва, суверенітет споживачів в економічних питаннях. Соціалізм означає повний державний контроль над усіма сферами

⁹ Бюрократия [Електронний ресурс]. – <http://files.school-collection.edu.ru/dlrstore/ae0daf13-6994-8e34-4650-df58e4a0231e/1012512A.htm>.

¹⁰ Статус бюрократии / Бюрократия – это... [Електронний ресурс]. – http://1pixel.ru/view_burocrat.php?id=21.

приватного життя і необмежене панування держави як центрального органу управління виробництвом... Всупереч широко розповсюдженій помилці не існує проміжного шляху, третя система неможлива як форма довготермінової організації суспільства”¹¹.

Ця теза Л. Мізеса стає центральною у дослідженні бюрократії перехідних суспільств. Адже її еволюція може відбуватися лише в одному напрямі – від “східного” до “західного” типу організації. В іншому разі трансформація матиме зворотній ефект і під дією рутинних політичних інститутів повертатиметься у русло централізовано-планової системи, що, до того ж, підтримуватиметься спонтанними механізмами бюрократичної самоорганізації “східного” типу.

Яскравим прикладом цьому може слугувати досвід України, а також нинішні проблеми еволюції вітчизняної бюрократії. Адже, зародившись у нетрях командно-адміністративної економіки радянського зразка, ця бюрократія за більш ніж 70 років відшліфувала свої механізми в руслі “східної моделі” майже ідеально, а її вплив на суспільство набув небаченого розмаху не лише в організаційно-управлінському аспекті, але і на ментальному щаблі. До цього часу пересічний українець сприймає бюрократію як незмінний атрибут державної машини, значення і вагомість якої не піддаються в його уяві жодному сумніву.

Підтвердженням цьому є надмірно висока ціна, яку мають в Україні вибори до органів влади будь-якого рівня. Адже, на відміну від цивілізованих країн, яким притаманний “західний” тип бюрократії, вибори в нашій державі – це не лише делегування представницьких функцій відповідним політичним партіям чи їхнім лідерам, це передача права на тотальний контроль за всіма суспільно-економічними процесами, права на довільне розпорядження бюджетними коштами, права карати і милувати, ущемляти економічні інтереси одних на користь інших, а ще – права на необмежені особисті пільги, щедрі преференції та багате соціальне забезпечення.

Проблема зламу такої бюрократичної системи постала перед більшістю перехідних суспільств, що відмовились від соціалістичного шляху розвитку. Адже руйнування фундаментальних основ старої тоталітарної номенклатури та обмеження її сваволі суворими рамками інституційно-правових обмежень, притаманних демократичному суспільству, виявилось одним із найважчих бар’єрів на шляху до

¹¹ Мизес Л. Обвинения, предъявляемые бюрократии гражданином / Бюрократия. Запланированный хаос. Антикапиталистическая ментальность [Електронний ресурс]. – http://www.libertarium.ru/l_lib_buero1_01#02.

ринкової економіки. І далеко не всі країни зуміли їх успішно подолати, оскільки бюрократія, так само як і більшість інституціоналізованих соціальних феноменів, відзначається здатністю до самоорганізації та еволюції, пристосовуючись до змін середовища свого існування, включаючи “вростання” в систему демократичних правил та процедур.

Можна стверджувати, що саме способи еволюції та трансформації бюрократії в різних постсоціалістичних суспільствах значною мірою визначили успішність реформування економік відповідних країн та їхнє входження до грона цивілізованих демократій, включаючи вступ до ЄС.

На жаль, українська бюрократія еволюціонувала в дещо іншому керунку. З часу проголошення державної незалежності України вона зуміла утвердитись у своїх “східних” рисах, інтегрувавшись у систему демократичних інститутів і сформувавши тим самим особливий тип вітчизняного квазідемократичного суспільства зі своїми квазіринком і квазіконкуренцією.

Не в останню чергу цьому сприяло ігнорування проблем трансформації вітчизняної бюрократії. На урядовому рівні та у дослідженнях українських вчених, які основну увагу сконцентрували на макроекономічних проблемах. Роздержавлення та приватизація власності, бюджетні проблеми, фінансово-кредитна і фінансова політика, галузеві пріоритети, експортно-імпорتنі потоки, захист вітчизняного виробника – це ті питання, що перебували у фокусі уваги науковців та політиків. Водночас бюрократичний апарат, що мав втілювати у життя всі ринкові ініціативи влади, залишився майже незмінним, за винятком окремих поверхневих ротацій. Так, Держплан було перейменовано в міністерство економіки, вивіски в обкомівських кабінетах змінились назвами нових управлінь облдержадміністрацій, державні підприємства стали акціонерними, але суть самої власне адміністративної системи та персональний склад її бюрократичного апарату не змінились. Навіть у “революційних” західних областях, де протягом перших років після здобуття Україною незалежності в чиновницькому середовищі розпочались кадрові “чистки”, згодом на місця новопризначених, але малокомпетентних управлінців, повернулись старі апаратники, що лише утвердились в усвідомленні власної незамінності. До того ж нові політичні еліти не надто переймалися “рутинними” бюрократичними проблемами, залишивши їх на відкуп “номенклатурній гвардії” соціалістичної доби. Остання цим скористалася сповна. Розпочалась стрімка еволюція української бюрократії та її самоорганізація в новій системі економічних і політичних координат.

Старі партапаратчики вміло використали свої знання та зв'язки для отримання контролю над приватизованими підприємствами: комсомольські функціонери пересіли в крісла керівників банків, частина колишніх радянських бюрократів стала партійними функціонерами, перенісши в український політикум комуністичні методи управління, найменш впливові – очолили наукові та вищі навчальні заклади, лікувальні установи, культурні центри тощо.

Так під керівництвом бюрократії опинився весь вітчизняний ринок. Його відмінність від конкурентного, описаного Л. Мізесом, полягала в домінуванні не споживача, а функціонера: урядовця, податківця, місцевого чиновника, працівника одного з численних контролюючих органів (контрольно-ревізійного управління, держказначейства, санепідемнагляду, пожежної охорони тощо).

У цій “віртуальній економіці” збереглися, а подекуди і примножилися всі недоліки бюрократичної моделі “східного” зразка: нівелювання сили законів урядовими постановами чи відомчими інструкціями, паралізована ініціатива дрібних підприємців і пересічних громадян, зневіра молодого покоління у своєму майбутньому, сподівання населення на державу як на основне джерело вирішення власних соціальних і господарських проблем, зневажливе ставлення до бізнесу, переважання закритих форм конкуренції, що найбільш яскраво виявлялась у підкилимній боротьбі номенклатури за пільги, статус і владу. Як наслідок, основними рисами успішного менеджера та підприємця виявились не винахідливість, ерудованість чи володіння фаховими навичками, а спроможність “вирішувати питання”, домовлятися в чиновницькому середовищі про отримання пільг і преференцій, доступ до бюджетних ресурсів та інших благ “бюрократичного суспільства”.

Як результат, українська економіка зберегла всі ознаки тоталітарної, оскільки декларовані принципи її демократичного розвитку та ринкового поступу були підпорядковані інтересам бюрократичної машини. Це повністю відповідає твердженню Л. Мізеса: “Представницька демократія не може існувати, якщо значна частина виборців отримують оплату від держави. Якщо парламентарі вважають себе уже не довіреними особами платників податків, а представниками тих, хто отримує забезпечення, заробітну плату, субсидії з безробіття, та інші доходи від державного бюджету, демократії наступає кінець”¹².

¹² Мізес Л. Философия бюрократизма / Бюрократия. Запланированный хаос. Антикапиталистическая ментальность [Електронний ресурс]. – http://www.libertarium.ru/l_lib_buerol_01#02.

Отже, нинішній стан бюрократії в Україні, так само, як і в багатьох інших пострадянських державах, є відображенням того типу економічної трансформації, що ліг в основу квазіринкових реформ після розпаду соціалістичної системи господарювання.

Радянська номенклатура, яка в умовах тоталітарного режиму перетворилась на панівний клас, в перехідний період трансформувалась у власника засобів виробництва, а згодом еволюціонувала до рівня “демократичної олігархії”, що забезпечує її самоорганізацію і легітимізацію в очах громадськості та світового співтовариства через механізми квазіпредставницької демократії. Більше того, в сучасних умовах вітчизняна бюрократія переходить до вищої стадії своєї самоорганізації, а власне – самовідтворення. І хоча номенклатурні посади поки що не усядають, з кожним роком дедалі очевидніше простежується перспектива формування бюрократичних династій в усіх сферах суспільно-економічного життя нашої держави: політиці, науці, освіті, юриспруденції, медицині тощо.

Така ситуація є доволі загрозливою з погляду майбутнього українського суспільства. Адже вона чітко окреслює два гіпотетичні сценарії подальшого перебігу подій: або повернення до тоталітарного режиму (про що писав Л. Мізес), або укорінення латиноамериканського типу економіки з його перманентною нестабільністю та постійними кризовими потрясіннями.

Для недопущення цих сценаріїв необхідно якнайшвидше поставити бюрократію в центр наукових інтересів вітчизняних дослідників, здійснивши ґрунтовне вивчення механізмів її самоорганізації. Це має стати основою для розробки системи адекватних заходів, спрямованих на викорінення в Україні системоформуючих елементів бюрократії “східного” типу і переведення вітчизняного чиновництва на ринкові рейки розвитку в руслі “західної” моделі.

Узагальнюючи теоретичні напрацювання з цієї проблеми, а також практичний досвід розвинених країн світу і держав з перехідною економікою, можна сконцентрувати увагу на таких пріоритетних завданнях:

– поширення антиетатистської ідеології, формування відповідних освітніх програм та ведення інформаційно-пропагандистської роботи серед населення (особливо молоді) щодо реальної ролі держави та її представників – бюрократів у суспільно-економічному житті країни; підготовка компетентних економістів, вирощених на класичних працях Л. Мізеса, Т. Веблена, В. Ойкена,

Ф. Оппенгеймера, Ф. Гаєка і більш сучасних роботах у сфері теоретичної і прикладної економіки, зокрема Дж. Бьюкенена, Д. Норта. Е. Сото, А. Сена, М. Ротбарда та інших дослідників;

- мінімізація дозвільних процедур, їх чітке законодавче обмеження, створення режиму найбільшого сприяння підприємницьким структурам, демонополізація економіки та ліквідація будь-яких виявів картельної інтегрованості ринків;

- чітке конституційне розмежування влади і бізнесу, запровадження відкритої процедури відбору працівників на посади в органах державного управління, створення системи критеріїв оцінки якості їхньої роботи та просування по службі;

- децентралізація влади і формування відкритої виборчої системи, запровадження доступного та дієвого механізму відкликання депутатів різних рівнів;

- мінімізація рівня бюджетного перерозподілу ВВП, суттєве скорочення кількості державних програм, що адмініструються центральними міністерствами і відомствами та підзвітними їм обласними державними адміністраціями.

Більшість із пропонованих заходів уже неодноразово озвучувалась з високих трибун та має розроблені механізми своєї реалізації. Однак парадокс полягає у тому, що для їхнього втілення у життя необхідне проходження “горнила” бюрократичних процедур і погоджень, а також прийняття низки непопулярних рішень.

Чи погодиться на це “машина” української бюрократії?

Якщо в неї буде повна інформація про реальний стан проблеми та очікувані сценарії розвитку подій, то вибору просто не залишиться. Інакше майбутнього в такій системі фактично не виявиться.

Про це свідчить не лише мікроекономічний аналіз, але і досвід багатьох країн світу, в тому числі і набутий під час останньої глобальної фінансової кризи. Адже бюрократична самоорганізація забезпечує еволюційне зростання власних елементів лише у короткостроковому періоді. З огляду на стратегічний аспект розвитку ситуації бюрократія неминуче переходить до самовиснаження і вичерпування ресурсів власного виживання.

У цьому разі настає її руйнування і переростання або в децентралізовану систему конкурентного типу, яка формує ґрунт для становлення відкритої ринкової економіки, де бюрократія перебуває в цілковитому підпорядкуванні громадянського суспільства, або виникають передумови формування тоталітарної політичної системи з повною втратою бюрократичним апаратом свого панівного

становища та його закріпаченням політичною верхівкою суспільства. Таке закріпачення знаходить своє підтвердження у періодичних кампаніях, пов'язаних з переслідуванням чиновників і репресіях щодо них, як це мало місце в умовах сталінського, гітлерівського та інших тоталітарних режимів.

Отже, в стратегічному контексті інтерес бюрократії збігається з інтересом суспільства і полягає в цивілізованому розвитку подій за першим сценарієм, коли поряд з обмеженням свого впливу бюрократія отримує змогу плавно еволюціонувати в модель “західного” типу без радикальних політичних рішень чи соціальних потрясінь, небезпечних дестабілізацією ситуації в країні та переслідуваннями представників бюрократії як “злочинного класу”.

BUREAUCRACY IN TRANSITIONAL SOCIETIES: EVOLUTION, TRANSFORMATION, SELF-ORGANIZATION

Viktor Borshchevsky

This article investigates models of bureaucracy in transitional societies. The theoretical aspects of this problem and experience of the evolution of bureaucracy in Ukraine are analyzed. Finally, the article formulates suggestions, directed at the destruction of negative mechanisms of bureaucratic self-regulation.

**АСПЕКТИ РЕГІОНАЛЬНОГО
ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ:
ФОРМУВАННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ
МІСЦЕВИХ ДЕРЖАВНИХ АДМІНІСТРАЦІЙ**

Андрій Ліпенцев

За умов глобальної конкуренції та тенденції перманентного перерозподілу сфер впливу на світових ринках, насамперед після глобальної фінансової кризи важливим трендом розвитку сучасних держав є рівень інноваційності національних економік. Попри те, що в Україні зберігся масштабний науковий комплекс, здатний ефективно продукувати результати світового рівня, науково-технічна та інноваційна сфери не виконують належним чином роль джерела економічного зростання.

Ключові проблеми полягають у тому, що: темпи розвитку й структура науково-технічної та інноваційної сфери не відповідають попиту на передові технології з боку економіки; пропонувані наукові результати світового рівня не знаходять застосування в економіці через низьку сприйнятливість підприємницького сектора до інновацій; у науково-технічній та інноваційній сферах триває втрата кадрів і скорочення матеріально-технічних засобів. Існує загроза переорієнтації вітчизняної науки на вирішення проблем інноваційного розвитку інших країн і перетворення України на експортера товарів і послуг із низьким рівнем доданої вартості, зокрема у сфері інтелектуальної праці¹.

Безальтернативним напрямком забезпечення економічного зростання країни є динамічний інноваційний розвиток на засадах реалізації збалансованих державної інноваційної політики та інноваційної політики на регіональному рівні.

У пошуках відповідей на питання щодо можливостей підвищення ефективності реалізації інноваційної політики на регіональному рівні ми узагальнили на основі досліджень експертів Європейського Союзу, OECD, Лондонської школи

¹ Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава : програма економічних реформ на 2010 – 2014 роки // Комітет з економічних реформ при Президентові України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.president.gov.ua/docs/Programa_reform_FINAL_1.pdf.

економіки² основні уроки впровадження інноваційної регіональної політики у країнах ЄС у 1991 – 2011 роках:

1. Регіональний потенціал інновації більше залежить від особистих зобов'язань, установ/мереж співробітництва (соціального капіталу), ніж від досліджень і технологій – спіраль трикутника знань, кластерів-університетів-підприємств є ключовою для регіональних інновацій. Інновація має сильний територіальний вимір.

2. Регіональна різноманітність є активом, який передбачає різні маршрути для інноваційного зростання.

3. Розуміння місцевого потенціалу знань та бачення особливостей ринків, конкурентів і потенційних партнерів на міжнародній арені.

4. Різноманітність серед регіональних інноваційних стратегій і між різними механізмами їх реалізації повинна заохочуватися.

5. Партнерство є ключем до успіху, але учасники процесу повинні бути ретельно налаштовані/орієнтовані на вирішення проблем та обмін інформацією, забезпечуючи реальну коаліцію новаторів.

6. Індикатори для виявлення раннього успіху або невдач інноваційних стратегій.

7. Органи державного управління рідко володіють необхідними навиками для успішної розробки та реалізації інноваційних стратегій, вони мають підвищувати власну спроможність (відповідна організаційна культура) та активно співпрацювати з установами або комерційними партнерами з належним досвідом інноваційного розвитку.

8. Інтеграція різних стратегій розвитку.

9. Лідерство – необхідна умова для досягнення успіху інноваційної стратегії (література, люди з передових організацій, які можуть забезпечити професійну підготовку, технології або рада в регіоні тощо).

10. Системи для отримання знань – необхідно розробити програми розвитку...

² Grillo F. Merits, problems and paradoxes of regional innovation policies / Francesco Grillo, Mikel Landabaso // Local Economy [Text]. – 2011. – № 26(6/7). – P. 544–561; OECD Regions Matter: Economic Recovery, Innovation and Sustainable Growth [Text]. – Paris : OECD, 2009. – 198 p.; UEAPME (European Association of Craft, Small and Medium-Sized Enterprises) (2010) Innovation Policy at Regional Level: Craft and SME Priorities for the New Innovation Strategy. Discussion paper. Brussels: UEAPME [Electronic resource]. – Access mode : http://www.ueapme.com/IMG/pdf/100603_SME_Innovation_RegionalPolicy_UAAPME.pdf.

Також вважаємо доречним проаналізувати, що робить у галузі інноваційного розвитку уряд країни, яка зробила можливою появу всесвітньої інноваційної “Мекки” – такого регіону, як “Кремнієва долина” (“Silicon Valley”). Уряд США у червні 2011 р. оприлюднив стратегічний документ³, у якому окреслено основну стратегічну мету “...перемогти в майбутньому через відкриті інновації...”. У стратегії американських інновацій визначено такі пріоритети для уряду (органів державного управління):

1. Інвестиції в будівельні блоки для інновацій:

- інфраструктура;
- наукові дослідження та розвиток [R & D];
- освічена робоча сила.

2. Сприяння ринковим інноваціям.

3. Каталізація досягнень національних пріоритетів (охорона здоров'я, енергетика, виробництво і освіта). Визначено, що ключ до вирішення проблем – *подолання дефіциту довіри до уряду і необхідність перспективного бачення для економіки*. Зазначено, що необхідним є підвищувати спроможність органів влади підтримувати розвиток відкритих інновацій – здатність використовувати підприємницький дух інноваторів через *портфель технічної та інноваційної політики*.

Наведені уроки країн ЄС, а також ініціативи щодо створення передумов для майбутніх перемог США через відкриті інновації, про що свідчать останні документи уряду президента Б. Обама⁴ доводять, що ключ до успішного здійснення інноваційних стратегій полягає у формуванні та ефективному використанні *мереж та інших форм співробітництва* на основі: спільних інтересів, довіри, взаємності.

Отже, щоб прискорити процес регіонального навчання/поширення знань і заснованого на знаннях розвитку органам державної виконавчої влади/місцевого самоврядування і регіональним ключовим гравцям (стейкхолдерам) необхідно навчитися взаємодіяти між собою, а саме розвинути інноваційну культуру та збільшити соціальний капітал на мезо- та мікрорівнях.

³ Winning the Future through Open Innovation a Progress Report on Our Open Government Initiative [Text] : memorandum for the National Science & Tehnology Council Committee on Tehnology / Executive Office of the President National Science and Tehnology Council. — Washington : D. C., 2011. — P. 20—25.

⁴ Winning the Future through Open Innovation a Progress Report on Our Open Government Initiative [Text] : memorandum for the National Science & Tehnology Council Committee on Tehnology / Executive Office of the President National Science and Tehnology Council. — Washington : D. C., 2011. — P. 20—25.

За визначенням Р. Патнема, соціальний капітал – це такі особливості соціальної організації, як довіра, норми і соціальні мережі, які допомагають їх учасникам діяти спільно та ефективніше для досягнення цілей та підвищувати ефективність суспільства через сприяння координованим діям. Таке трактування соціального капіталу виглядає як синтез суб’єктивних соціальних норм (довіра), об’єктивних рис суспільства (соціальні мережі) і наслідків (ефективність, дієвість)⁵.

Важливою передумовою успішності зусиль на сьогодні є людський таланти. Автор теорії креативного класу професор університету Торонто Р. Флоріда вважає, що таланти не хочуть жити в агресивному середовищі⁶.

У своїх дослідженнях Р. Флоріда визначив основні компоненти, необхідні для успішності інноваційного розвитку території – три “Т”: технології, таланти і толерантність – так звана формула інновацій, що визначає сутність концепції. Компонентів номер три належить особлива роль: досліджувані науковцем представники соціуму вважають за краще селитися в таких містах і країнах, де переважає атмосфера відкритості та дружельюбності, де немає домінування обскурантизму і нетерпимості у політичному житті. У цьому плані його теорія пояснює, чому талановиті люди в ХХ і ХХІ ст. мігрують зі сходу на захід, а не навпаки⁷.

У процесі розробки Регіональної програми інноваційного розвитку Львівської області за сприянням Проекту PRISM (CIDE) у лютому – березні 2011 р. було проведено Мультиметодне дослідження “Ситуаційний аналіз наявної інноваційної інфраструктури Львівської області” (експерт проекту – к. соц. н., доц. Н. Зайцева-Чипак)⁸. Аналіз

⁵ Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy [Text] / Putnam, R. (with Robert Leonardi and Raffaella Y. Nanetti). — Princeton ; N.-Y. : Princeton University Press, 1993. — P. 105; Ліпенцев А. В. Соціальний капітал державної установи: теоретико-методологічні засади формування культури довіри / А. В. Ліпенцев // Актуальні проблеми державного управління : зб. наук. пр. — Вип. 1. — Одеса : ОРІДУ НАДУ, 2008. — С. 215—228.

⁶ Florida R. Technology and Tolerance. The Importance of Diversity to High-Technology Growth [Text] / Florida R., Gates G. // Urban Institute. — 2001. — June 01.

⁷ Florida R. Technology and Tolerance. The Importance of Diversity to High-Technology Growth [Text] / Florida R., Gates G. // Urban Institute. — 2001. — June 01; Florida R. The Rise of the Creative Class [Text]. — N.-Y. : Basic Books, 2002. — P. 85; Флоріда Р. Креативный класс: люди, которые меняют будущее [Текст] / Р. Флоріда ; пер с англ. А. Константинова. — М. : “Классика – XXI”, 2011. — 421 с.

⁸ Регіональна програма інноваційного розвитку Львівської області на 2012 – 2015 роки [Текст] : проект. — Львів : ЛОДА, 2012. — 56 с.

отриманих результатів дав змогу виявити певні GAP-и (розриви), зокрема у сприйманні того, яким є вплив Львівської обласної державної адміністрації (далі – ЛОДА) на інноваційну сферу, а саме:

1. Більшість виробників інновацій зазначають, що вплив ЛОДА для них є зовсім невідчутним.

2. Споживачі інновацій наголошують на негативних аспектах впливу ЛОДА, які часто виникають через її бездіяльність.

3. Службовці ж стверджують, що працюють у згаданому напрямку з певною мірою ефективності (рис. 1).

Думка працівників ЛОДА, n

Рис. 1. Вплив ЛОДА на інноваційну сферу (результати опитувань державних службовців ЛОДА)

Ці та інші результати наведеного дослідження дають змогу чітко побачити проблемні зони у питаннях взаєморозуміння/взаємодії між ключовими учасниками інноваційних процесів у регіоні – фактично йдеться про недостатній рівень розвитку соціального капіталу та інноваційної організаційної культури. Саме тому у проекті Регіональної програми інноваційного розвитку Львівської області робочою групою було запропоновано такі пріоритети напрямки вирішення проблеми інноваційного розвитку регіону: **1. Інноваційність як базовий принцип регіональних програм розвитку Львівської області загалом, так і засіб формування конкурентоспроможних районів, міст області.** **2. Розвиток інноваційної культури та вдосконалення інноваційної інфраструктури – сприятливого середовища** для створення підприємств і зростання передових технологічних секторів. **3. Просування екоінновацій:** впровадження енергоефективних, ресурсозберігаючих технологій, освоєння альтернативних джерел

енергії та запровадження екологічно безпечних виробництв.

4. Формування політики сприяння інноваційній діяльності шляхом створення сприятливого регуляторного середовища, відбір на конкурсних засадах регіональних інноваційних проєктів, залучення в міжнародні інноваційні проєкти та програми з розвитку інновацій, промоція Львівщини як регіону інновацій та підприємництва. Основою моделі реалізації зазначеної програми є **конструктивний діалог усіх зацікавлених сторін та ефективне партнерство “університет – промисловість – влада”⁹.**

Саме для забезпечення реалізації 1 та 2-го пріоритету важливим є розвиток організаційної інноваційної культури місцевих державних адміністрацій. Інноваційна культура – складова інноваційного потенціалу, що характеризує рівень освітньої, загальнокультурної і соціально-психологічної підготовки особистості та суспільства загалом до сприйняття і творчого втілення в життя ідеї розвитку економіки країни на інноваційних засадах.

Розвиток інноваційної культури суспільства передбачає підтримку національної книговидавничої справи, освітніх та науково-популярних видань, розвиток освітніх і науково-популярних програм у засобах масової інформації, центри дистанційного навчання із застосуванням сучасних телекомунікаційних технологій, сучасні комп’ютерні технології для навчання і наукових процесів¹⁰.

Розглядаючи інноваційну культуру на мікрорівні, потрібно навести визначення організаційної культури. Це складна композиція базових припущень, які сприймаються членами організації і проявляються у проголошених організацією принципах та цінностях, що визначають для персоналу орієнтири поведінки. Ці принципи та ціннісні орієнтації передаються індивідам через символічні та атрибутивні засоби духовного та матеріального оточення в середині організації¹¹.

⁹ Регіональна програма інноваційного розвитку Львівської області на 2012 – 2015 роки [Текст] : проєкт. — Львів : ЛОДА, 2012. — 56 с.

¹⁰ Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні [Електронний ресурс] : Закон України від 16 січня 2003 р. — Режим доступу : portal.rada.gov.ua.

¹¹ Ліпенцев А. В. Організаційна культура підприємства / А. В. Ліпенцев // Промислово фінансові групи в Україні: проблеми створення становлення та розвитку [Текст] : Вісник Державного Університету “Львівська Політехніка”. — № 317. — Львів : [б. в.], 1997. — С. 39—41; Ліпенцев А. В. Дослідження організаційної культури: теоретичні та методологічні аспекти / А. В. Ліпенцев / Демократичне врядування [Електронний ресурс] : наук. вісн. — Вип. 5. — 2010. — Режим доступу : <http://www.lvivacademy.com/visnik5/fail/+Lipentsev.pdf>; Ліпенцев А. В. Організаційна культура / А. В. Ліпенцев // Енциклопедія державного управління [Текст] : у 8 т. Т. 8. — К. : Вид-во НАДУ, 2011. — С. 385—392.

Основна функція інноваційної організаційної культури місцевих державних адміністрацій (далі – МДА) – мобілізація свідомості службовців на досягнення цілей регіонального та місцевого інноваційного розвитку, підтримку і реалізацію завдань модернізації державної служби. Сучасний підхід до досліджень реформ у сфері Паблік Менеджменту передбачає вивчення організаційної культури на IV рівні за класифікацією професора Дж. Букерта (рис. 2)¹².

Підсумовуючи вищерозглянуте, вважаємо за можливе вийти на рівень конкретних рекомендацій для підвищення спроможності місцевих державних адміністрацій щодо реалізації завдань інноваційного розвитку. Для формування інноваційної організаційної культури місцевих державних адміністрацій, на нашу думку, необхідно внести до Регіональної програми інноваційного розвитку Львівської області такі першочергові заходи:

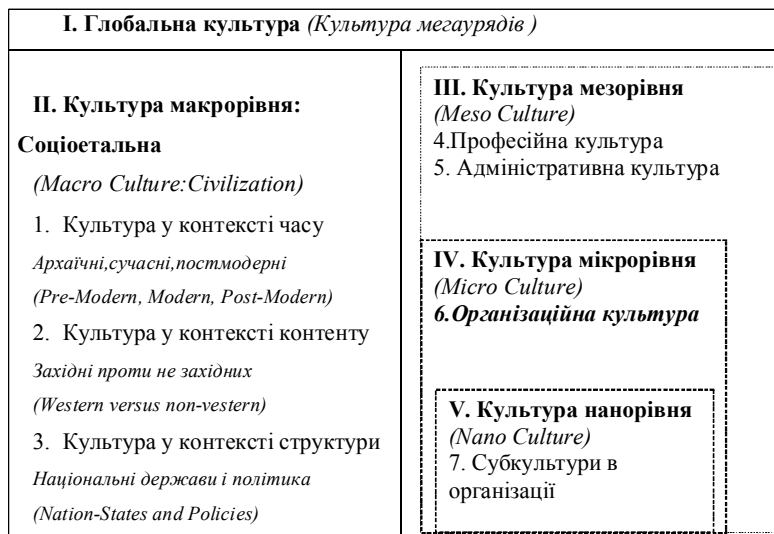

Рис. 2. Підхід до вивчення організаційної культури у контексті міжнародних досліджень із реформ у сфері Паблік Менеджменту (G. Bouckaert, 2007)

¹² Bouckaert G. Cultural Characteristics From Public Management reform Worldwide / G. Bouckaert // Resech In Public Policy Analysis and Management [Text] / Cultural Aspect of Public Management reform ; ed. by K. Schedler, I. Proeller. — N.-Y. ; Oxford : ELSEVIER-JAI, 2007. — Vol. 16. — P. 94.

1. Розробка кадрових стратегій у контексті “Стратегії державної кадрової політики на 2012–2020 рр.” на засадах концепцій “*організації, що навчається*” та “*управління талантами*” для формування системи HR-менеджменту, зорієнтованої на підвищення спроможності державних службовців здійснювати інновації та забезпечувати інноваційний розвиток.

2. Проведення цільових навчань/стратегічних сесій/коучінга з топ – менеджментом МДА + Робота з розвитку моделі перетворюючого лідерства та управлінських компетенцій керівників.

3. Впровадження до програм Національної академії державного управління при Президентові України та підвищення кваліфікації державних службовців МДА тренінгів із “Формування інноваційної організаційної культури”.

4. У контексті вимог “Стратегії державної кадрової політики на 2012 – 2020 рр.” запровадження управлінських інновацій (ISO, управління на засадах компетенцій, розвиток системи мотивації, розвиток “включеності персоналу”/*Employee Engagement*, систематичні дослідження задоволеності персоналу, центри оцінки тощо).

5. Заходи з підвищення якості надання адміністративних послуг (програми турботи про клієнта, універсами послуг/єдине вікно, формування клієнтоорієнтованої поведінки, імплементація стандартів якості послуг).

6. Формування у МДА системи норм, підтримуючих інноваційну орієнтацію поведінки державних службовців через систему організаційних регламентів/кодексів (поведінки, етики, організаційних ритуалів, командної роботи, проведення нарад).

У ХХІ ст. одним із найважливіших чинників успіху організації є *знання*, а вони тісно пов’язані з розвитком організаційної культури. *Управління на основі знань* стає одним із факторів *управління на основі культури*. Перевага підходу з позиції культури полягає у тому, що він забезпечує концептуальний зв’язок між мікро- та макрорівнем аналізу, тобто між організаційною поведінкою та стратегічним менеджментом. Культура також об’єднує і згуртовує організацію у єдине ціле. Необхідність адекватних вимогам часу змін організаційної культури державних установ (організацій) – одна з базових передумов успішності реформ державного управління та запорука успішної реалізації основних стратегій модернізації та адаптації сучасних структур до все більш швидкозмінного зовнішнього оточення.

**ASPECTS OF DEVELOPMENTS IN REGIONAL INNOVATION:
THE FORMATION
OF ORGANIZATIONAL CULTURE
OF LOCAL STATE ADMINISTRATIONS**

Andrij Lipentsev

This article reviews the main lessons of innovative strategies for regional development of the EU years (1991 – 2011) and provides guidelines for the formation of organizational culture of local state administrations, which is a prerequisite for increasing the capacity of the L'viv regional state administration to implement the regional program of innovative developments in L'viv region.

**МЕЖІ ТА МЕТОДИ
ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ**

**THE LIMITATIONS AND METHODS
OF STATE REGULATION**

THE LIMITATIONS OF REGULATION

Wolf von Laer¹

Introduction

What are the necessary conditions for the state, to be able to rule over other human beings in a more efficient way than the individuals can? We want to tackle this question in a number of ways; from a legal perspective, a description of the emergence of laws, how regulation differs such emergence, and through a discussion about the limitations of regulations from an economic perspective. The goal is to give the reader a comprehensive overview of the different arguments concerning regulation from the perspective of the Austrian School of Economics. Thus, we shall focus on public goods theory and monopoly theory, entrepreneurship, and the scope of action of regulators.

Law versus Regulation

Human beings act in order to resolve uneasiness². The means and goals of how to achieve this differ widely from person to person and are entirely subjective. Scarce resources and the need to sustain one's life require human action. Since everyone has the goal of resolving uneasiness, everyone has to compete for the same scarce resources. This leads to competition which has to be channeled productively in order to avoid a war of everybody against everybody. This Hobbesian scenario makes sense so far, but he ignores the learning aptitude of the human race, when he sees the solution immediately in the state as the provider of law. A legal framework is necessary to increase everyone's freedom to achieve their goals, but Hobbes was mistaken about the nature of law. For thousands of years law was originally understood as something to be discovered, binding for ruler and ruled. Hayek makes it clear that law is the result of human action and not of human design³. It is important to realize that good laws are not chosen arbitrarily but evolve through a process that has no conscious director. Law which

¹ Wolf von Laer (wolf.vonlaer@gmail.com) is a Master student at Universidad Rey Juan Carlos in Madrid, Spain. The author wishes to express his gratitude to Prof. Dr. Philipp Bagus, Ulrich Möller und Dickson Buchanan for useful hints and suggestions for improvement. The Hayek Fund for Scholars from the Institute for Humane Studies made it financially possible to present this paper at the "Economics and Bureaucracy in an Open Society" Conference in L'viv, Ukraine.

² There are many different philosophies and ideologies which claim to know how man should live his life. The chosen Misesian approach about the resolution of uneasiness is chosen because of the impossibility to argue against it without automatically proving the correctness of the approach. See Mises, Ludwig von: "Human Action". – P. 13.

³ Hayek, Friedrich A. von: "Law, Legislation and Liberty". – P. 81–83.

makes living in a society possible evolves through the same reasons that trade does: self-interest. This is famously described in Adam Smith's in "An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations" (1776):

"It is not from the benevolence of the butcher, the brewer, or the baker that we expect our dinner, but from their regard to their own interest"⁴.

It took thousands of years – and still continues to be a learning process – for human beings to realize that cooperation and peace is more productive than theft and murder. The magnificence of this process lays in the advantage people gain from acting in this way. The first tribe which decided to cooperate in the division of labor or had a law that punished theft with retaliation and not death gained an advantage compared to tribes which chopped off the hand of the thief or were ruled by tyranny. Through a learning process this behavior became a law and was adapted by the then more successful tribes. The adaptation of efficient i. e. beneficial law leads to a more prosperous society and therefore to a comparative advantage over non-adaptive groups. Of course such knowledge about law can be lost, like Roman law was to a certain extent lost in the early Middle Ages. In a society where law instead of violence becomes more prevalent, reputation becomes comparatively more important than strength. Reputation builds up through honoring contracts and law, which might be an explicit or implicit social law (such as allowing the first indicating car getting an empty parking spot)⁵.

One may disagree with the analysis of law and claim that law can only be established by a ruler. This is theoretically impossible because if human beings cannot adapt certain nonviolent social behaviors by themselves out of spontaneous order and self-interest, a ruler would have no chance to impose laws over a barbaric and self-destructive society. A society has to be – to a certain extent at least – non violent to allow a process of legislation to take place.

Henceforth, we understand law as something evolved through human action which is equally applicable to everybody, abstract and non-specific⁶. Regulation on the other hand is something very different. Regulation is a specific rule enforced through the government to achieve policy objectives. The underlying framework in which government bureaucrats and the legislative body are operating will be analyzed later on. At that point, we will

⁴ Smith, Adam: "An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations". – P. 13.

⁵ Benson, Bruce L.: „Economic Freedom and the Evolution of Law". – P. 209-218.

⁶ Hayek, Friedrich A. von: „Constitution of Liberty", pp. 149 – 154, in greater detail see Idem. – P. 205 – 211. Anderson, William: "A Primer on Regulation".

be able to see if the policy objectives can be met within such a framework. However, first we have to deal with the theory of externalities and public goods which are the most common rationale for governmental regulation.

Public Goods and Externalities

Public goods received their name to distinguish them from private goods. According to the theory, public goods cannot be produced privately because they are non-rival and non-excludable. Goods which fulfill both criteria can be used simultaneously by a large number of people, without infringing on the consumption of others, and without the possibility to exclude those users. If you cannot exclude people from the consumption you cannot charge a price, therefore a good cannot be privately produced or rather should be produced publicly to increase “overall utility”. The public goods theory is the main argument for governmental interventionism. We have defined regulation in so far that it is specific and wants to meet a policy objective. The policy objective of public goods is the provision of specific goods. The main examples used in Macroeconomic lectures are lighthouses, parks and fireworks. However, it is admitted that the distinction between private goods and public goods is not clear-cut.

Radio broadcasting must be, according to the theory, a public good and cannot be provided by the market because people cannot be excluded and more viewers have no effect on the consumption of other listeners. This is obviously wrong and such programs can finance themselves through advertisement. Furthermore, the demand for a public good entails an incentive for businesses to find ways to exclude people and to gain a profit. In the case of our broadcasting example, this might happen through a program decoder. A decoder would not have been invented if the product had been provided by the government. Parks, statues, lighthouses etc. as examples of public goods are and have been provided by the free-market and therefore cannot be a sufficient justification for governmental interference⁷.

⁷ Typically the case of public defense is used as the last safeguard for the Public Goods Theory. This is however not a sufficient proof as many scholars have shown: Block, Walter: “National Defense and the Theory of Externalities, Public Goods and Clubs” in Hoppe, Hans-Hermann: “The Myth of National Defense: Essays on the Theory and History of Security Production”, Mises Institute, 2003. Friedman, David: “Law as a Private Good”, Economics and Philosophy, Nr. 10, 1994. “Efficient Institutions for the Private Enforcement of Law”, Journal of Legal Studies, Vol. 17, 1987. “Private Creation and Enforcement of Law – A Historical Case”, Journal of Legal Studies, 1979. Hoppe, Hans-Hermann: “Fallacies of the Public Goods Theory and the Production of Security”, Ludwig von Mises Institute, 2006. “The Myth of National Defense: Essays on the History and Theory of Security Production”, Ludwig von Mises Institute, 2003. Molinari, Gustav de: “The Production of Security”, Ludwig von Mises Institute, 2009.

The argument which often follows is that those goods might get provided, but only in insufficient quantities because people do not want to pay because they take into account the possibility of free-riding. This is a clear pretence of knowledge⁸. It is impossible to know if people do not want to buy a product because they do not want it or because they want to free-ride. Even if we accept the premises that there is underinvestment in the private production of, for instance, a road; because not all social net returns can be collected (a road will probably increase value of nearby houses which the owners have not paid for) it does not lead to the conclusion that government should step in. This is a moral judgment and does not belong in the realm of economical analysis.

Economics has to be the analysis of not what only is seen but what is unseen⁹. Governmental interference might crowd out private investment and will produce a suboptimal level of streets. Higher taxes will lead to tax avoidance and less investment. All these ramifications and unintended consequences have to be taken into account. Therefore, one cannot claim to know that governmental providence will increase overall utility, because there is no way to measure the subjective utility. A “free” public good will be used more than a product where people directly have to pay for it. To use this comparison to argue for an underinvestment is invalid. Any consumption of a good will increase if its costs can be shifted to other people¹⁰.

This leads us to the concept of externalities. If an action has uncompensated positive and negative effects on a third party, it is considered as a market failure. It is an externality if I build a house which blocks someone else’s view of a beautiful park and therefore decrease the value of this house. Insurance contracts, using proper definitions of property rights, are just one way to privately solve such a problem. The externalities concept as an argument for governmental intervention is useless because it is all-encompassing. It is hard to think about an action which has no effect on other people. Using this logic, socks have to be public goods as well. If I do not wear socks, then I might get smelly feet and disease which will affect other people negatively. This probably raises the cost of health care and causes even more negative external effects.

⁸ Hayek, Friedrich August von: “The Pretence of Knowledge”, Nobel Prize Lecture, 1974.

⁹ Bastiat, Frederic: “That Which is Seen, and That Which is Not Seen”, 2. Edition, Ludwig von Mises Institute, 2007.

¹⁰ Block, Walter: “Public Goods and Externalities: The Case of Roads”, pp. 3-22. Hoppe, Hans-Hermann: “Fallacies of the Public Goods Theory and the Production of Security”. – P. 1-8.

Therefore government must provide socks for everybody. This pithy example by Walter Block shows the unrealistic implications of this theory¹¹.

Regulation for more Competition: Monopoly Theory and Cartels

Every young economist knows after his first Microeconomics classes that monopolies and oligopolies are very bad compared to a market with perfect competition. Perfect competition is mostly defined as a market constituted by homogenous goods, perfect information, an indefinite number of buyers and sellers which are not in a position to influence the market price. This is not a description of competition but rather one of non-competition. The discovery process of the market is necessary to find out what is the cheapest way to produce a good and at what price it is profitable to sell it to the costumers. Full information assumes that all this information is already known. Without uncertainty there is no need for competition and no need for human beings to act¹². Here is not the place to discuss the theoretical value of such an unrealistic model, but it is fairly safe to say that any comparison of real markets to “perfect-competition” can only be inefficient. Everything what human beings do is compared to a unrealistic perfect world worthy of improvement.

Milton Friedman, Ludwig von Mises and Murray Rothbard see monopolies as something which is negligible in a truly free market. Monopolies are created by government through licenses, subsidies, free-trade restrictions and so forth¹³. This perception of monopoly coincides with the historical definition of government granting a privilege to a company to shield it from competition¹⁴.

Besides the mathematical deviation of monopolies from perfect competition, a monopolist is sometimes defined as somebody who restricts output and increases the price in order to gain more revenue. This is a very imprecise description. If this were the case then everyone who engages in leisure activities is a monopolist because leisure necessarily is a restriction of output. Companies are normally not working at full capacity for manifold reasons, like keeping reserves, lacking demand, more important uses of

¹¹ Block, Walter: “Public Goods and Externalities: The Case of Roads”. – P. 2, 3.

¹² Hayek, Friedrich A. von: “The Meaning of Competition”. – P. 92–96. Mises, Ludwig von: “Human Action”. – P. 105, 106. Rothbard, Murray N.: “Man, Economy and State with Power and Market”. – P. 690.

¹³ Friedman, Milton; Friedman, Rose: “Free to Choose: A Personal Statement”. – P. 53. Mises, Ludwig von: “Human Action”. – P. 713. Rothbard, Murray N.: “Man, Economy and State with Power and Market”. – P. 668.

¹⁴ DiLorenzo, Thomas: “The Myth of Natural Monopoly”. – P. 44, 45. Rothbard, Murray N.: “Man, Economy and State with Power and Market”. – P. 668.

the factors of production, company holidays etc. Let us assume that a company has restricted output because they want to gain a higher price on the market. What is wrong with this? The market is a discovery process and too much output in the last quarter might lead to losses which now have to be corrected with an output restriction. There is no way of knowing what the “monopoly price” or the “perfect competition price” is. Henceforth, we do not have any standard or definition to judge a restriction in output as monopolistic or not^{15, 16}. The single seller of a good is often considered a monopolist. This makes sense, however it is way too all-encompassing. According to such a definition then everyone is a monopolist for having the sole access to his or her own body. Such a broad definition is not useful¹⁷.

Also cartels and respectively oligopolies are considered shortcomings of free markets. In addition to the aforementioned criticism of monopoly theory there is another interesting thing to point out. Cartels are innately instable. There is always an incentive for businesses within and even more so from without the cartel to act outside the arrangements of the cartel. The business deviating from the set practices is able to siphon huge profits by attracting more customers than the cartel members¹⁸. We have seen that most of the dangers of monopolies or cartels are unfounded and quite narrow¹⁹. In addition to the fact that most monopolies are made by the government, it is important to note, that antitrust laws are

¹⁵ Idem. – P. 688–690.

¹⁶ Furthermore, it is incredibly difficult to gather the information which is needed to decide such a case (see below Insights about Regulation from the Socialist Calculation Debate & Decision Making Framework of the Entrepreneur and the Regulator). There is no clear way to distinguish a monopoly from a rather competitive market. Is a market share above 50% an indicator? What about a company which just invented a new product and has 100% market share. A restriction in that case would lead to a dead weight loss, because the customer could not consume the product whatsoever. The prospect of gaining higher revenues and therefore a higher market share is a huge incentive for entrepreneurs to innovate. If this were to be forbidden, less innovation and henceforth less consumer satisfaction would be the result.

¹⁷ Idem. – P. 662. Armentano, Dominick T.: “A Critique of Neoclassical and Austrian Monopoly Theory”. – P. 102.

¹⁸ Rothbard, Murray N.: “Man, Economy and State with Power and Market”. – P. 651 –652. To make it even clearer that cartels are not sustainable, Rothbard asks an important question: “If this central planning is really more efficient, why has it not been established by profit-seeking individuals on the free market? The fact that One Big Cartel has never been formed voluntarily and that it needs the coercive might of the State to be formed demonstrates that it could not possibly be the most efficient method of satisfying consumer desires”. – P. 660.

¹⁹ For more information on Natural Monopolies, see idem. – P. 650, 651, 1130. DiLorenzo, Thomas J.: “The Myth of Natural Monopoly”.

often the source of restrictions on competition²⁰. Therefore, we conclude that government regulation which tries to foster more competition is based on unsound theoretical foundations and that the most efficient way of getting rid of less beneficial businesses is to allow for competition and free-trade. Now that we have dealt with the most common arguments in favor of government intervention, let us turn next to an analysis of the framework in which government regulators operate.

Insights about Regulation from the Socialist Calculation Debate²¹

In order to come up with suitable regulation, the governing body needs enormous amounts of information about the subject they want to rule over. Nowadays this information problem is approached through so called experts in parliaments who try to give perspective on these matters or through direct intervention of lobbyist groups. This non-transparent process is open to fraud and seems to be very different from the process of discovering already existing laws²².

But what kind of knowledge has to be in the hand of the ruling class to provide society with the best possible regulations to let it flourish? The debate on Socialist Calculation brought up useful insights about the nature of information. Socialist Calculation is impossible because in the absence of property rights and exchange there cannot be prices. Without prices there is no way to channel the enormous volume of information and preferences dispersed throughout the minds of all individuals to the planning government body²³. Some of the information is subjective, tacit,

²⁰ Armentano, Dominick T.: "Antitrust: The Case for Repeal", 2nd Edition, Mises Institute, 1999; Armentano, Dominick T.: "Antitrust Reform: Predatory Practices and the Competitive Process" // *The Review of Austrian Economics*. – Vol. 3. – Nr. 1. Baumol, William J.; Ordober, Janusz A.: "Use of Antitrust to Subvert Competition" // *Journal of Law and Economics*. – Nr. 28. – 1985. Boudreaux, Donald J.; DiLorenzo, Thomas J.: "The Protectionist Roots of Antitrust" // *The Review of Austrian Economics*. – Vol. 6. – Nr. 2. – 1993. Shughart, William F.: "Antitrust Policy and Interest Group Politics". – Quorum Books, New York : 1990. Tollison, Robert D.: "Public Choice and Antitrust" // *Cato Journal*. – Nr. 3. – 1985.

²¹ One of the major contributions of the Austrian School is the theoretical argument against Socialism. Hayek and Mises proved that economic calculation without property rights is impossible and that therefore no governmental planning agency is able to allocate resources in a way which is not incredibly harmful for the economy. See Hayek, Friedrich A. von: "Collectivist Economic Planning", 6th Edition, Lowe and Brydon, 1963; Mises, Ludwig von: "Socialism: An Economic and Sociological Analysis", New Haven Yale University Press, 1951; Mises, Ludwig von: "Economic Calculation in the Socialist Commonwealth", Ludwig von Mises Institute, 1990.

²² Hayek, Friedrich August von: "Constitution of Liberty". – P. 162–167.

²³ In this argument the knowledge (Hayek) and calculation problem (Mises) is merged together.

exclusive and cannot be articulated²⁴. This is the so-called knowledge problem. A surgeon could not write down a formula or a blueprint of how to transplant a kidney, in what angle to hold the scalpel or how to concentrate that one does not move his wrist too much. This is knowledge that must be learned through practical experience. Only he possesses it at this point of time and it is exclusive to him. This is important to realize in our discussion about regulation. If the regulator does not possess enough information, the likelihood that something is regulated insufficiently increases. Furthermore, chances are that regulation does not allow for alternative ways to fix the problem or might even disrupt other healthy processes of the economy. Some argue that such objections against government regulations are irrelevant because people are more important than profit and the purpose of regulation is to help people, not efficiency and profit. We will have a closer look at this argument within the next section. There we will analyze and compare the decision making framework of entrepreneurs and regulators.

Decision Making Framework of the Entrepreneur and the Regulator

The prices we see in supermarkets are objective facts of reality, yet they can only be interpreted subjectively. For example, a coffee that costs five dollars might not be a big deal to you, but at such a price, it's not worth that to me. The information transmitted through prices in the marketplace is constantly created through the exercise of entrepreneurship²⁵. A good example of this is the invention of the ploughed team. Before the usage of this team, farm animals were suffocating and thus less efficient. This invention had an effect on prices. The farmer became more productive, earned more and could offer his products cheaper than his competitors. This seems very obvious now, but this knowledge had to be created by the farmer who worked daily with these animals.

Through prices and the profit motive the entrepreneur has been able to invent something new and thus has changed information in the market. This information is used by other entrepreneurs and adapted to the new methods of production in order to stay competitive. Of course, the profit motive has no moral value and businessmen can act against the interest of the consumer by cutting quality or fraud. Fraud is a crime and is

²⁴ Huerta de Soto, Jesús: "Socialism, Economic Calculation and Entrepreneurship". – P. 4 ; 20–27; 71.

²⁵ We are using here the strict definition of entrepreneurship used by Jesús Huerta de Soto in his book "Socialism, Economic Calculation and Entrepreneurship": "[E]ntrepreneurship consists of the typically human capacity to recognize the opportunities for profit which exist in one's environment". – P. 5.

taken care of by the justice system. However, action which leads to less customer satisfaction is a profit motive for another entrepreneur²⁶. Therefore bad quality and disruption can only be of a temporary nature. If for example a street vender sells rather old mussels to increase his revenue and people get sick, it will lead to a profit opportunity for another entrepreneur. This is done by economic calculation, which is the estimation, taking all information and prices into account, of the outcome of different courses of action²⁷. Offering better quality mussels will lead to higher costs but on the other hand create additional revenue through the movement of dissatisfied customers from the other street vender. This additional income is sustainable compared to the street-vender's bad quality products. So it seems that after all people do come before profit in the unregulated marketplace. If one does not serve the customer, one does not get gain profit.

One might think that this process is too slow and general regulation would prevent this from ever happening again. The problem with this view is that the regulation has to be enforced. Therefore a regulatory body, supervising people and licenses are needed²⁸. This is costly for the government and for new entrepreneurs. It will take a long time until some new business can open up and will prevent the self-regulatory process of the market to work. Therefore quality and lower prices through competition are hampered and the consumers are worse off. It is important to note, that in the case of regulation the consumer is not aware of the fact that he is worse off. The positive effects of

²⁶ Kirzner, Israel M.: "Competition, Regulation, and the Market Process: An "Austrian" Perspective". – P. 3, 4; Mises, Ludwig von: "Bureaucracy". – P. 49, 50. Huerta de Soto, Jesús: "Socialism, Economic Calculation and Entrepreneurship". – P. 140.

²⁷ Idem. – P. 5. In more detail Huerta de Soto elaborates on page 129: "Entrepreneurs continually bear in mind the terms of trade or market prices which have applied in the past, and they try to estimate or discover the market prices which will apply in the future. They then act in accordance with their estimates, and in this way, actually bring about the establishment of future prices."

²⁸ In the United States "Every year, more than 60 federal departments, agencies, and commissions employ a combined staff of more than 240,000 full-time employees to write and enforce federal regulations." Dudley, Susan E: "Primer on Regulation". – P. 3. Furthermore, Dudley shows that the costs for businesses and the consumers are quite high: "Probably the best recent estimate of the social cost of regulations is a 2005 report, "The Impact of Regulatory Costs on Small Firms," for the Small Business Administration (SBA) by Professor Mark Crain. He estimates that in 2004 Americans spent \$1.1 trillion, or more than \$10,000 per household, to comply with federal regulations". – P. 5.

governmental regulation are understood, but the harmful effects are rarely taken into account²⁹. Regulation creates an incentive for the entrepreneur to avoid regulation. This causes resources to be shifted away from more-productive uses towards less-productive rent-seeking activities which create entry barriers for smaller competitors.

Let us look at the incentive system of the regulating bureaucrat. The bureaucrat does not have any incentive or tool to interpret the relevant information communicated through prices to become aware of market disruption. First and foremost it is his task to regulate the economy. The mandate and the order what should be regulated however comes often from politicians who react to crisis, public outcry, and supposedly identified market failures. Politicians and bureaucrats do not act solely on altruistic reasons. Besides the noble goal to protect the consumer, bureaucrats have their own incentives. Regulating is their job. If they fail to regulate, they fail at their job. On the other hand, with more regulation comes a greater need for bureaucrats, and with greater demand for bureaucrats comes higher budgets which results in an expanding influence for regulatory agencies. Moreover, the rent-seeking on the side of the entrepreneur leads to lobbying which in turn increases regulation³⁰.

Intentions do not matter for economical analysis, but the fact that regulatory agencies do not possess a feedback mechanism about their regulation does. The entrepreneur gets immediate feedback through profit and loss if he internalized market efficiencies successfully or not. The bureaucrat can only regulate with insufficient information, dubious incentives, and without any feedback. Regulators can make mistakes like every other human being. However, these mistakes might be more harmful to the economy and not at all beneficial for the consumer, but the bureaucrat does not suffer any losses because of this decision. He does not get any feedback about the quality of his decision. Let's return to our mussel example to clarify this point: If the regulator forbids selling food on the streets, the problem is obviously "solved", since no one can get sick anymore because of street-food. However, it is very unlikely that this intervention was the best solution, and there is no way of identifying if it was an efficient way of internalizing the problem or not.

²⁹ Huerta de Soto, Jesús: "Socialism, Economic Calculation and Entrepreneurship". – P. 93.

³⁰ See footnote 20, 28 and 34.

What are the unintended consequences³¹? Could there have been a less interventionist alternative³²? Quite often insufficient regulation leads to even more regulation³³. Every regulation entails that the regulated agent is forced to change his behavior and the use of his means of production in a different way than he otherwise would have³⁴. However, the underlying incentive for his behavior and the anticipated profit of the action has not changed. This often leads to a continuation of such behavior by trying to circumvent the regulation. This in turn creates the necessity for more and stronger regulation, which again does not strike at the “incentive-root” of the problem³⁵.

³¹ Thomas Mayer, chief economist of Deutsche Bank, provides an example for such unintended consequences when he states that: “This crisis has been caused by too much reliance on the effectiveness of economic and financial planning.” Mayer, Thomas: “I am an Austrian in Economics”, Current Issues, Deutsche Bank Research, 2011. Another even more dreadful example is the regulatory U.S. Food and Drug Administration. Sam Kazman writes that the incentive structure and its negative spin-off lead in only to known two cases to the death of over 103.000 people: Kazman, Sam: “Drug Approvals and Deadly Delays” // Journal of American Physicians and Surgeons. – Vol. 15. – Nr. 4. – 2010.

³² To stress this point let us briefly return to our farming example: Assuming governmental regulators were aware of the suffocation of animals before the invention of the plough team and had accordingly imposed a minimum number of farm animals on each plough to ease it, then it is very unlikely the invention of the team would have occurred at all. The possibility to find a profit opportunity by exploiting the less efficient use of the factors of production would have been hampered by this regulation. See Huerta de Soto, Jesús: “Socialism, Economic Calculation and Entrepreneurship”. – P. 65.

³³ Empirical evidence for the Misesian argument, that interventionism breeds ever more interventionism, see Dawson, John W.; Seater, John J.: “The Macroeconomic Effects of Federal Regulation”, Department of Economics, Appalachian State University, Working Paper 05-02, 2005. They write: “Regulation grows almost all the time, but there is great variation in the growth rate[...] Regulation added over the last fifty years has reduced aggregate output substantially, both by shifting the level of output down and by reducing output’s trend rate of growth. The reduction has varied over time but by the end of our sample has resulted in a net reduction of about ten percent, so that annual output now (about \$11 trillion) is about ninety percent of what it would have been (about \$12 trillion) if there had been no additions to federal regulation over the past fifty years (the length of our sample). That means the federal regulation added over the past half century now costs the US economy \$1 trillion *each year* in foregone output”. – P. 2, 3. Dawson, John W.: “Regulation and the Macroeconomy.” *Kyklos*, Blackwell Publishing, Vol. 60, 2007. Haan J. and Siermann C. (1998) “Further Evidence on the Relationship Between Economic Freedom and Economic Growth”, Public Choice, 1995.

³⁴ Mises, Ludwig von: “A Critique of Interventionism”. – P. 20.

³⁵ A good example this domino effect are price controls which Ludwig von Mises so famously described: “The government believes that the price of a definite commodity, e.g., milk, is too high. It wants to make it possible for the poor to give their children more milk. Thus it resorts to a price ceiling and fixes the price of milk at a lower rate than that prevailing on the free market. The result is that the

We have to conclude that regulation creates regime-uncertainty, increases transaction costs for costumers and entrepreneurs, causes rent-seeking and is overall not a water-proof solution because of the insufficient decision-making framework for governmental regulators.

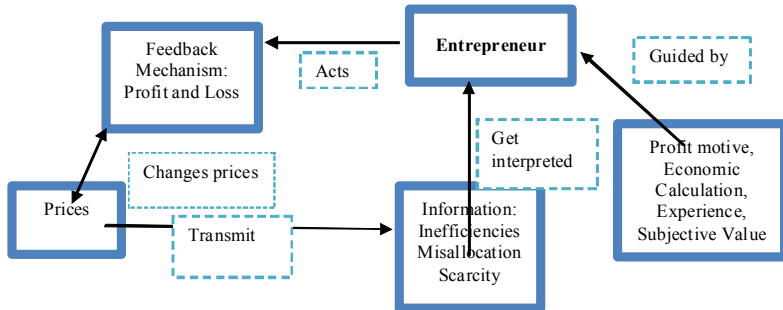

Figure 1: Decision-making Framework of the Entrepreneur

Conclusion

In this overview a variety of theories and approaches from the Austrian School have been combined to form a full-fledged line of argumentation against governmental regulation. After going through the different arguments it was possible to develop a literal and graphical accentuation of the different frame works in which entrepreneurs and bureaucrats act.

marginal producers of milk, those producing at the highest cost, now incur losses. As no individual farmer or businessman can go on producing at a loss, these marginal producers stop producing and selling milk on the market. They will use their cows and their skill for other more profitable purposes. They will, for example, produce butter, cheese or meat. There will be less milk available for the consumers, not more. This, of course, is contrary to the intentions of the government. It wanted to make it easier for some people to buy more milk. But, as an outcome of its interference, the supply available drops. The measure proves abortive from the very point of view of the government and the groups it was eager to favor. It brings about a state of affairs, which-again from the point of view of the government-is even less desirable than the previous state of affairs which it was designed to improve.” Mises, Ludwig von: “Middle-of-the-Road Policy leads to Socialism”. – P. 52-54. It is obvious that such things happen if government takes away individual responsibility and substitutes it through the false security of regulation. For more insight about the nature of ever increasing regulation and therefore interventionism, see Lavoie, Donald C.: “The Development of the Misesian Theory of Interventionism”. – P. 171. Mises, Ludwig von: “Interventionism: An Economical Analysis”, Foundation for Economic Education, 1944. See Footnote 34.

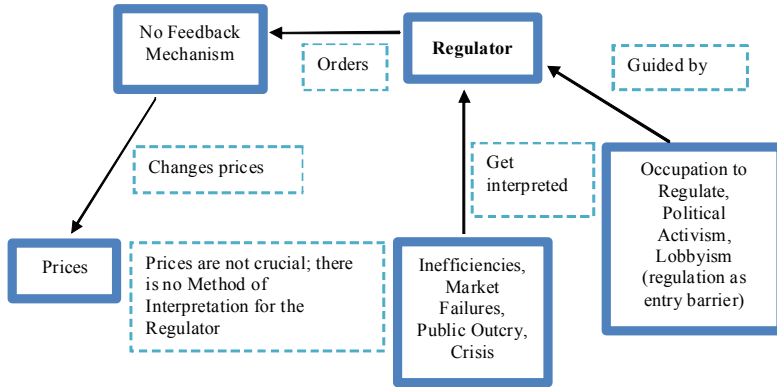

Figure 2. Decision-making Framework of the Regulator

Man is not a perfectly informed, always rational (in the neoclassical sense), utility maximizing actor. He can err, and in doing so negative spillover effects can occur and affect other people. Exactly these mistakes provide the incentive to better the situation because a profit can be gained through internalizing the problem. Regulators observing mistakes by individuals (“market failure”) tend to see only the very limited and limiting solutions of prohibition or regulation. These regulations hamper the discovery process of entrepreneurs to find better solutions. If one accepts this theoretical observation, then it is only one little step to the long-term explanation of how law in society evolves; Better - in the sense of mutually beneficial – solutions become best practices, which become law. In the absence of an appropriate incentive system and the necessary information about the regulated issue, a static, bureaucratic state body is unable to regulate complex social phenomena in a way that is more beneficial for social life compared to a spontaneous order and an entrepreneurial discovery process with unhampered opportunities for profit exploitation. We will never have a perfect system, but we have here outlined that there are systems which are more appropriate than others to deal with the fact that human beings can be erroneous.

Even if we took all these theoretical objections aside it would still not make sense to have regulating agencies which enforce regulation. If government bureaucrats are in fact the better regulators why not let them act in the free market? Bureaucrats could very well make revenue in the marketplace by fixing problems and arbitrating negative externalities without necessarily using the force of government.

Literature

Anderson, William L.: “A Primer on Regulation” // The Free Market. – Vol. 24. – Nr. 5. – 2004.

Armentano, Dominick T.: “A Critique of Neoclassical and Austrian Monopoly Theory” in Spadaro, Louis M.: “New Directions in Austrian Economics”, Institute for Humane Studies, 1978.

Benson, Bruce L.: „Economic Freedom and the Evolution of Law” / Cato Journal. – Vol. 18. – Nr. 2. – 1998.

Block, Walter: “Public Goods and Externalities: The Case of Roads” // The Journal of Libertarian Studies. – Vol. 3. – Nr. 1. – 1983.

Boettke, Peter J.; Coyne, Christopher J.: “Context Matters: Institutions and Entrepreneurship”, Foundations and Trends® in Entrepreneurship. – Vol. 5. – Nr. 3. – 2009.

DiLorenzo, Thomas: “The Myth of Natural Monopoly” // The Review of Austrian Economics. – Vol. 9. – Nr. 2. – 1996.

Dudley, Susan E.: “Primer on Regulation” // Mercatus Policy Series. – Nr. 1. – 2005.

Friedman, Milton; Friedman, Rose: “Free to Choose: A Personal Statement”. – HBJ. – New York, 1980.

Hayek, Friedrich A. von: “The Meaning of Competition”, in idem “Individualism and Economic Order”, University of Chicago Press, 1948.

Hayek, Friedrich A. von: “Law, Legislation and Liberty”, University of Chicago Press, 1973.

Hayek, Friedrich A. von: “The Constitution of Liberty”, University of Chicago Press, 1960.

Hoppe, Hans-Hermann: “Fallacies of the Public Goods Theory and the Production of Security” in “The Economics and Ethics of Private Property: Studies in Political Economy and Philosophy”, Ludwig von Mises Institute, 2006.

Huerta de Soto, Jesús: “Socialism, Economic Calculation and Entrepreneurship”, Edward Elgar Publishing, 2010.

Kirzner, Israel M.: “Competition, Regulation, and the Market Process: An “Austrian” Perspective” // Cato Institute Policy Analysis. – Nr. 18. – 1982.

Lavoie, Donald C.: “The Development of the Misesian Theory of Interventionism” in Kirzner, Israel: “Method, Process and Austrian Economics”, Lexington Books, 1982

Mises, Ludwig von: “Human Action, The Scholar’s Edition”, Ludwig von Mises Institute, 2010.

Mises, Ludwig von: “Middle-of-the-Road Policy leads to Socialism”, in Idem, “Two essays by Ludwig von Mises”, Ludwig von Mises Institute, 1988.

Mises, Ludwig von: “A Critique of Interventionism”, Foundation for Economic Education, 1996.

Mises, Ludwig von: “Bureaucracy”. – New Haven : Yale University Press, 1944.

Mises, Ludwig von: “Interventionism: An Economical Analysis”, Foundation for Economic Education, 1944.

Rothbard, Murray N.: “Man, Economy and State with Power and Market”, Ludwig von Mises Institute, 2009.

Smith, Adam: „An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations“, digireads, 2009.

МЕЖІ РЕГУЛЮВАННЯ

Вольф фон Ласер

Розглянуто теоретичні погляди австрійської школи економіки на регулювання. Окрім розрізнення закону і регулювання, мова йде про суспільні блага та теорію монополії, а також про різні контексти для дій підприємців і регуляторних органів. Аналіз показує, що не існує ні ґрунтовної, послідовної теоретичної основи для державного регулювання, ні можливості для регуляторних органів досягати своїх цілей за рахунок різних пільг і браку інформації.

METHODS OF STATE REGULATION OF THE UKRAINIAN OIL MARKET

Kateryna Kantur

Problem Definition. Unstable development of world economy, military conflicts, nature and industrial cataclysms, and internal policy of the country's government cause significant changes in fuel and energy sector of both oil-producing countries and countries that consume final oil products. As time goes by, more attention is given to security of energy supply of the country and minimizing external influences and internal factors. Oil product market is one of the key markets of many countries, and therefore scientists continue to debate concerning alleviation of state regulation versus more strict state policy in the area of oil product markets functioning.

Analysis of the latest researches and publications. The following researches analyze national practice of state regulation: L. Shvaika, S. Chistov, V. Gryniova, G. Novikova, S. Onyshko, V. Zakharchenko, D. Stechenko and others; and the following researchers analyze the problems of oil products market functioning and regulation: Zh. Sidnyeva, G. Burlaka, V. Burlaka, R. Sherstyuk, S. Sapegin, G. Ryabtsev, O. Bandura, V. L. Saprykina, etc.

The purpose of this article is to present comprehensive analysis of state regulation methods of oil product market, exposure of weeks and strong areas as a result of utilizing such methods.

Primary Research Material State regulation of oil products market is a part of state regulation of economy, and thus it utilizes common state regulations methods. Although uniform classification of state regulation methods does not exist, researchers agree that the following major methods are generally used: regulatory, organizational, administrative, economical, and social-psychological methods¹. Through the mentioned methods, government has ability to utilize various tools to influence the market, specifically, oil market.

Western world practice demonstrates that states try less and less to use administrative regulating methods and prefer using other methods, which create favorable conditions for business of companies within powers given to them.

¹ Mel'nichenko O.A. Methods and means of state regulation of level and quality of life of the population. Available at the website: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/Debu/e-book/doc/2/08.pdf>.

1. *Regulatory method* of oil market state regulation is represented by laws directed at long term legal regulation of market; decrees, enactments, orders, directives, resolutions for middle and short terms or quick regulation. The following laws regulate specifically the oil products market:

- The Law of Ukraine “On Oil and Gas” dated 12.07.2001 No. 2665-III;
- The Law of Ukraine dated 21.12.2010 No. 2818-VI “On Major Principles (Strategy) of State Ecology Policy of Ukraine for the period until 2020”;
- The Law of Ukraine dated 23.06.2005 No. 2711-IV “On Measure Directed to Steady Functioning of Companies Operating in Fuel and Energy Sector”;
- The Law of Ukraine dated 22.05.03 No. 824-IV “On Environment Protection”.

The following main resolutions regulate the oil products market:

- Resolution of Cabinet of Ministers of the Ukraine dated 25.05.1998 No. 747 “On Establishment of National Joint Stock Company”;
- Resolution of Cabinet of Ministers of the Ukraine dated 16.12.1996 No. 1510 “On Major Direction of Reforming Oil and Gas Complex of Ukraine”;
- Resolution of Cabinet of Ministers of the Ukraine dated 19.01.2005 No. 59 “On Modifications of Procedure for Calculation and Payment of Rent for Oil, Natural Gas and Gas Condensate into the State Budget of Ukraine”;
- Resolution of Cabinet of Ministers of the Ukraine dated 11.09.2004 No. 1196 “Some Aspects of selling oil and gas condensate at auctions”;
- Resolution of Cabinet of Ministers of the Ukraine dated 08.11.06 No. 1572 “On Approval of Diversification Program for Oil Supply Sources in Ukraine for the period until 2015”.

Among decrees, the following one can be pointed out: The Decree of the President of Ukraine dated 18.05.2005 No. 823/2005 “On Measures to Stabilize Situation in Oil and Oil Products Market”.

The following Directives are important for oil product market:

- Directive of Cabinet of Ministers of the Ukraine dated 15.03.2006 No. 1454 “Energy Strategy of Ukraine for the period until 2030”;
- Directive of Cabinet of Ministers of the Ukraine dated 08.12.2009 No. 14984 “On Approval of the Concept of Minimal Oil and Oil Products Reserves in Ukraine for the period until 2020”;
- Directive of Cabinet of Ministers of the Ukraine dated 28.12.2001 No 6191 “On Creation and Functioning of State Electronic Information Database “Oil and Oil Products”.

The following Decree may be pointed out as an example of Decree in the area of Oil Product Quality Control: Decree of Ministry of Fuel and Energy of Ukraine, State Consumer Standard of Ukraine dated 04.06.2007 No. 271/121 “On Approval of Oil and Oil Products Quality Control Instruction at Companies and Organizations of Ukraine”. Registered: Ministry of Justice of Ukraine on 04.07.2007 No. 762/14029”.

The following is an important resolution of National Security and Defense Council of Ukraine dated 05.06.2009 “On Development of Fuel and Energy Resources Markets as Implementation of Energy Strategy of Ukraine for the period until 2030”.

As we can see, oil product market regulation is carried out by numerous legal documents, issued by many government bodies for the purpose of establishment of cohesive legal framework. However, such a great number of regulatory documents does not always indicate effectiveness of state regulation.

2. *Organizational method of state regulation* in essence is a specific part of regulatory method because it is implemented through regulatory acts and relates to regulation and change of organizational aspect of both business activities and various ways of cooperation among businesses. Organizational method is implemented through:

- 1) defining of procedure for participation is various measures (i. e., privatization process, state registration of a business entity);
- 2) assistance in execution of agreements;
- 3) providing necessary consultations and information;
- 4) development of strategies, programs, forecasts and plans of state (region, province) development;
- 5) resources and efforts coordination.

The main organizational document regulating the oil product market is Energy Strategy of Ukraine for the period until 2030. The Strategy describes the balance, export and import of oil, present day state of oil refining industry, future developments, characteristics of external and internal oil and oil products supply sources, and delineates procedure for creation of strategic reserves of oil and oil products². However, as of today, such Strategy is descriptive because those obligations that the government undertook were not carried out by it, especially in the area of creation of strategic oil and oil products reserves, that in turn would have decreased speculations concerning the oil and oil products prices.

² Energy strategy for the period until 2030, approved by the resolution of CMU on 15.02.2006 No. 145-δ., 112 pages. Available at www.rada.gov.ua.

3. *Economical methods of state regulation* provide for any motivation of market participants to develop manufacturing, growth of national wealth, and increase in the level of population living standards. For that purpose the governmental authorities actively utilize the corresponding forms of state regulation: monetary (money emission; open market operations; norm of required reserves; NBU discount rate), fiscal (the list and rates for national and local taxes and fees; operations with state financial credit instruments), social and economic (allowing for grants and compensations, tax exemption and other privileges; establishment of minimal wages; establishment of the amount and portion of budget expanses on social protection of the population)³.

Usually, economical methods of state regulations are nationwide in their character, with the exception of grants, compensation and various privileges. The government of the Ukraine has not provided for special economical methods for the oil products market to stimulate economic entities to develop production.

4. *Social and psychological methods of state regulation* are aimed at forming sense of dignity, patriotism and social relevancy among the population, increase of work and political activity, desire to provide for one's own prosperity and the prosperity of the members of one's family, which characterizes highly developed countries⁴. However, such method of state regulating is hardly ever utilized in the Ukraine. Sense of dignity, patriotism, and social relevancy has selective character, increased work activity finds its implementation outside the borders of the Ukraine, and desire to provide for one's own welfare finds its realization though unlawful means in most cases.

5. Although mentioned above methods are more or less implemented in the Ukraine, the dominant place in the system of state regulation of oil products market belongs to *administrative methods*. Administrative methods of oil products market provide for direct interference with a company's business by mandatory state orders (contracts), licensing, establishment of norm and standards concerning regulating conformance to the requirement of internal and external markets, levying of customs duties and fees, carrying out of state business, investments, establishment of special purpose programs, price control,

³ Shylo L. A. State Regulation of Economy: Study Guide – K.: Knowledge, 2006. – 435 p.

⁴ Mel'nichenko O.A. Methods and means of state regulation of level and quality of life of the population. Available at the website: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/Debu/e-book/doc/2/08.pdf>.

quality control of products and services, and control of entering and leaving the market.

1. Licensing. Licensing of certain business activities is aimed to protect consumers from potential abuses of unscrupulous companies; however, it also is one of preventive measures against free business activities. As of today, transportation of oil products via main pipelines, export and import of oil and oil products must be licensed, but from time to time certain governmental officials try to initiate licensing of oil refining, production of oil products and wholesale and retail sale of the fuel⁵.

2. Norms and standards. By establishing norms and standards, state also is able to control the functioning of oil products market. As of today, gasoline and diesel fuel standards in Ukraine (DSTU 4063-2001 “Automobile Gasoline. Specifications” and DSTU 3868-99 “Diesel Fuel. Specifications” respectively) meet Euro-2 and Euro-3 requirements. “Euro” is the system of control over toxicity of exhaust gas of car engines, which establishes the toxicity norms which has to be met by cars and other equipment in the EC countries. Improvement of standards means decrease of toxic emission levels.

In 2000 Ukraine acceded to an agreement “On Acceptance of the Unified Technical Instructions for Wheel Transport Vehicles, Items of Equipment and Spare Parts which May Be Installed and/or Used on Wheel Transport Vehicles, and Concerning Terms of Mutual Recognition of the Official Conclusions Issues Based on these Instructions, dated 1958 and amended in 1995” (Geneva Accord of 1958). On January 1, 2006, ecological rules and norms “Euro-2” came into force according to the Law of Ukraine “On Certain Issues of Vehicle Import to Customs Territory of Ukraine” beginning on 06.07.2005, and ecological norms “Euro-3” came into force on January 1, 2010. However, EC countries operate on the basis of ecological norms Euro-4 and Euro-5, but the adoption time for those norms in Ukraine is not decided yet. It was planned to implement new standards DSTU 4839:2007 and DSTU 4840:2007 (Euro-4) starting in 2011, but this date has been postponed because national oil refineries are not ready to produce the new kind of fuel and state car fleet has many old vehicles. Table 1 contains ecological norms for oil products produced by national refineries and Shebelin’skyi Natural Gas Processing Plant.

Implementation of new standards created conflict of interest among oil refineries in Ukraine. Several refineries (mainly those that received foreign

⁵ Alexander Sirenko. The government conceived to increase oil product price? Available at: <http://www.epravda.com.ua/publications/2009/09/22/208499>.

investments) invested capital to renovate plants and were ready for adoption of higher fuel quality standards beginning on 2011, and others lobbied for postponement of such adoption. As a result, Kremenchugskiy, Drogobuts'kys, Nadvirnyans'kyi refineries and Shebelins'kyi Natural Gas Processing Plant received benefits in the form of saving time and investments for renovation.

3. Customs Duties and Taxes. State can use taxes and duties not only to regulate the market but also fill up the budget. Market regulation through taxes and duties is carried out by increasing, decreasing or differentiating of customs duties and fees. When taxes and duties are decreased or abolished, the competition grows, while when they are increased, it becomes possible to monopolize the market.

Table 1

Products of Oil Refineries of Ukraine
and Shebelins'kyi Natural Gas Processing Plant

Plant	Gasoline		Diesel Fuel	
	2010	2011	2010	2011
Kremenchugskiy Oil Refinery	Euro-3	Euro-3	Euro-2, 3, 4	Euro-4
Lysychanskiy Oil Refinery	Euro-3	Euro-4	Euro-4	Euro-4, 5
Odesskiy Oil Refinery	Euro-3	Euro-4	Euro-4	Euro-4
Shebelins'kyi Natural Gas Processing Plant	Euro-2	Euro-2	Euro-2	Euro-2
Drogobys'ts'kiy Oil Refinery	Euro-2	Euro-2	Euro-2	Euro-2
Nadvirnyans'kyi Oil Refinery	Euro-2	Euro-2	Euro-2	Euro-2
Khersonskiy Oil Refinery	–	–	–	–

Source: “A-95 Consulting Group.” Available at the website: www.a95.ua

Any additional tax burden makes business less attractive for investors. One can observe state policy of experimenting with introduction of taxes by looking at oil products market.

Taking into account the situation for the last 10 years, one can observe that import duties were introduced and abolished back and forth, and excise duty grew rapidly. For example, high import duty rates lead to

fuel deficit on Ukrainian market in 2005 during the sowing season. The solution was to abolish importation duty. Thus importers of foreign fuel were able to influence the situation on the market and satisfy the growing demand of national consumers at the market prices on fuel. As we can see, state support of national manufacturers may lead to decrease of public welfare instead of its increase through domestic goods production growth, possibility of renovation of plants and improvement of production processes.

One more example of instability of state policy relating to tax burden for business is continual situation with excise duty increase in the beginning of 2011, decrease during a few months and return to the previous rates after couple of months (Table 2)⁶. Such volatility of governmental resolutions may be viewed as shortsightedness of cabinet members and that they react to the present situation without taking into account potential changes and trends both inside the country and abroad.

Table 2

Excise Duty Rates

Tax	Gasoline				Diesel Fuel <i>(with sulfur content of 0.005% - 0.2%)</i>				
	Until 01.01.11	From 01.01.11 till April of 2011	From April till August of 2011	From September 2011	Sulfur content	Until 01.01.11	From 01.01.11 till April of 2011	From April till August of 2011	From September 2011
Excise Duty, Euro per ton	132	182	132	182	>0,2% 0,035- 0,2% 0,005- 0,035% <0,005%	65 50 45 0	90 69 62 42	60 39 32 22	90 69 62 42

Source: Tax Code, Section 6, Article 215 “Excisable Goods and Tax Rates”⁷.

In addition to excise duty and potential import tax, oil products are liable to 20% VAT. So, all those taxes increase the product cost paid by final consumer. As a result, it is consumers who suffer from introduction of tax burden.

Starting on January 1, 2011, according to Tax Code of Ukraine, Tax agents who are involved in wholesale and retail sale of the fuel collect

⁶ The Law of Ukraine No. 3221-VI “On introduction of changes in Tax Code of Ukraine”. Available at the website: www.rada.gov.ua.

⁷ Tax Code of Ukraine. Available at the website: www.rada.gov.ua.

ecological tax in the state budget of the Ukraine. Tax rates for emissions of mobile pollution sources in case of using fuel are presented in Table 3.

Table 3

Tax rates for emissions of mobile pollution sources
in case of using fuel

Fuel Type	Tax Rate (hryvnya per ton)
Nonleaded gasoline	68
Composite gasoline	56
Liquefied petroleum gas	92
Diesel biofuel	58
Diesel fuel with sulfur content:	
over 0.2 of mass %	68
over 0.035 of mass %, but not exceeding 0,2 of mass %	52
over 0.005 of mass %, but not exceeding 0.035 of mass %	47
but not exceeding 0.005 of mass %	30
Oil fuel	68
Compressed natural gas	46
Aviation gasoline	47
Kerosene	58

Source: Tax Code of Ukraine.

It should be noted that according to the Code, enterprises are given transition period, according to which if tax liabilities arose:

- beginning on January 1, 2011, till December 31, 2012, inclusively, the tax rates shall be 50% of the rates provided for by the Code;
- beginning on January 1, 2013, till December 31, 2013, inclusively, the tax rates shall be 75% of the rates provided for by the Code;
- beginning on January 1, 2014, the tax rates shall be 100% of the rates provided for by the Code.

4. State Business. The state is not only a regulating body of oil products market, but also is an active market participant. Such business is carried out by the state through share ownership of large market enterprises.

According to the Decree of the President of the Ukraine dated 25.02.98, No. 151/98, “On Reformation of Oil and Gas Complex of Ukraine” and in fulfillment of Resolution of Cabinet of Ministers of Ukraine dated

25.05.98 No. 747 “About Establishment of NJSC “Naftogaz of Ukraine”, the statutory fund of the Company consisted of the following:

- DJSC “Chornomornaftogaz” – 100% shares of statutory fund;
- JSC “Chornomornaftogaz” – 100% shares of statutory fund;
- JSC “Ukrnafta” – 50%+1 shares of statutory fund.

The only state producer of light oil products in Ukraine is SC “Ukrgezvydobuvannya” (Shebelins’kyi Oil Refinery) which is 100% owned by NJSC “Naftogaz of Ukraine”.

Also, the state influences the oil product market by owning shares of three oil refineries:

- State owns 43,054% of the statutory fund of CJSC “Ukratnafta” (Kremenchugskiy Oil Refinery); state stock of shares has been handed over to the statutory fund of NJSC “Naftogaz of Ukraine”;

- State owns 25% of JSC “NPK Galitsiya” (Drogobyt’skyi Oil Refinery), the State Property Fund manages the state stock of shares;

- State owns 26% of JSC “Neftekhimik Prikarpat’ya” (Nadvirnyans’kyi Oil Refinery); the State Property Fund manages the state stock of shares.

As a result of analyzing the state policy in the area of state business on the oil products market, the following situation may be observed:

1. State completely regulates the transportation of oil by main pipelines. According to energy strategy till 2030, main oil and gas pipelines shall remain in the state ownership⁸.

2. State completely regulates one of the four sea oil transfer terminals.

3. Drogobyt’skyi and Nadvirnyans’kyi Oil Refineries are outdated and require major retrofitting. The operation of those plants is unprofitable at present, and the possibility of privatization of Nadvirnyans’kyi Oil Refinery is being discussed actively lately. Concerning Drogobyt’skyi Oil Refinery, the enterprise has made a contract for supply of Azerbaijan oil for its further refining after long period of cessation of operation. However, this oil has not been refined at the plan, and its facilities are used for the storage of oil only. So, in 2011 Drogobyt’skyi and Nadvirnyans’kyi Oil Refineries should take for storage 250 thousand tons of Azeri Light oil⁹.

4. Kremenchugskiy Oil Refinery. The Ukrainian-Russian conflict concerning adjudging of Tatar party (Russian Federation) shares by

⁸ Energy strategy for the period until 2030, approved by the resolution of CMU on 15.02.2006 No. 145-δ., 112 pages. Available at www.rada.gov.ua.

⁹ Official nationwide web-portal State Purchases. Available at: www.tender.me.gov.ua.

Ukrainian companies in 2007 because of failure of the first party to fulfill the terms of year 2004 agreement on establishment of Ukrainian-Russian Joint Enterprise on the base of Kremenchugskiy Oil Refinery. “Tatnafta” (Tatarstan, Russian Federation) does not agree with so called forcible increase of their share in “Ukratnafta”, and submitted a claim to international arbitrage for 2.4 billion US dollars.

In March 2011 the first stage of Ukrainian and Russian intergovernmental group for development of combined effort plan to solve conflict issues around PJSC “Ukratnafta” meeting has been completed; however, it is still early to talk about resolution of the conflict, and this cases delays in attracting investments and retrofitting of the plant.

5. Stat plans to establish vertically integrated company on the bases of NJSC “Naftogaz of Ukraine”, that is going to explore deposits, produce, refine, and sell oil. In order to achieve it, the company is planning: 1) Carry out additional emission of shares in the amount of 25% of statutory capital; 2) establish it’s own network of car fuel stations in all regions of Ukraine¹⁰. The idea of establishment of so called VINC aimed as direct influence of the state on the oil product market through the presence not as regulatory body, but as one of the oil product market participant. Supporters of this initiative state that it would give the state an opportunity to stabilize the operation of the competitors by direct presence on the retail market and decrease the risk of potential abuses. However, a number of experts already expressed the threat of spending state money on buying fuel stations and oil storages at unreasonably high prices, which were published on the web portal of State purchases¹¹. Therefore the state investments in establishing of VINC demonstrate its inefficiency from the very beginning.

In addition to that, the state policy regarding establishment of Vertically Integrated National Company (VINC) is carried out in disagreement to recommendation of international analytics concerning fragmentation of companies that produce, transport and distribute energy resources¹².

So, as we can see, instead of taking the route of state enterprise privatization, the government begins to concentrate power and implement

¹⁰ Official site of PJSC “Ukrnafta”. Available at: <http://www.ukrnafta.com/cms>.

¹¹ Participants of market consider gas filling station purchased by “Ukrgazdobuvannya” to be overpriced: Independent internet publisher OIL NEWS. Available at: <http://oilnews.com.ua/news/article10565.html>.

¹² Edward Chow, Jonathan Elkind. Where East Meets West: European Gas and / Ukrainian Reality. *The Washington Quarterly*. January 2009. 32:1. – P. 77–92.

projects that are not always economically profitable through the establishment of special purpose programs.

6. Establishment of special purpose programs. One of the special purpose programs in 2011 that caused a lot of public reaction was a set program for purchase of Russian oil for its further refining at the facilities of Lisichanskiy oil refinery in order to directly influence the formation of market price for oil products in Ukraine. NJSC “Naftogaz” decided to become a competitor of existing enterprises for the purpose of lowering the fuel prices. However, direct administrative regulation of the market caused only additional expenses for the government, because the price of fuel from NJSC “Naftogaz” on the auctions at “First Independent Exchange” in May, June, and July was 10 – 15% higher than offers from the market participants.

The conclusions from this special purpose program are clear. As Milton Friedman said: “The role of the state... is to do things that the market is not able to do for itself, i.e. to determine the game rules, passing arbitration judgments and enforce them”¹³, and not to become a player in the market who demonstrates better results than the state.

5. Price control. In the view of the fact that oil product market is strategic market, and fuel price fluctuations have direct impact on the rest of product groups, including among others are goods that form the consumer basket, the state strictly and openly regulates the price policy of oil traders. Having signed Memorandum of Partnership between Cabinet of Ministers of Ukraine and enterprises and companies that are engaged in business in the domestic oil and oil product market on August 21, 2006, and having created Expert Analytical Group (EAG) on the basis of this memorandum, EAG Secretariat establishes fuels price range for oil traders.

Starting December 2006 and until now, the method of “recommended oil product prices” is applied in the Ukrainian oil market which has been developed by the Expert Analytical Group (EAG) Secretariat, and all companies operating in this area should adhere to the established price range. However, the oil product analytics point out that EAG price does not correspond to actual market price formation, and companies are not able to get profit if they adhere to this price range.

The question remains that if this price range should be taken as recommendation, then, possibly, it is necessary to consider whether such organization and expenses related to its operation are necessary. Or after

¹³ Friedman M., *Capitalism and Freedom* / translated from English. M: New publishing house, 2006 – 230 p. (Liberal Mission Foundation Library). ISBN 5-98379-054-4. – P. 52.

all the state is able through this organization to penalize enterprises that set up prices to be higher than recommended ones and thus regulate the oil product market.

6. Quality control of provided products and services. This type of state regulation is aimed at protection of consumers from defective products sold by oil traders and protection of the environment.

According to fuel quality researches in Ukraine, 35% of fuel is of poor quality, around 49% of gasoline meets the standard DSTU 4063-2001 “Car Gasolines” (Euro 3), and around 16% of gasoline meets the standard DSTU 4839:2007 “Car Gasolines of Higher Quality” (Euro-4). Taking into account such unsatisfactory level of fuel quality, in 2011 state has increased financing of laboratories that control quality and safety of oil products. According to CMU resolution, the government has assigned 27 mln. грн.¹⁴ The Resolution reads: “Budget funds shall be used to finance the operation of quality control laboratories so that quality and safety of oil products sold on the consumer market of Ukraine is monitored and counterfeit products are prevented from entering the market”.

One way to identify poor quality fuel is to label oil products when they imported to the Ukraine or at the time when they are manufactured in Ukraine. Law of Ukraine No. 7484 “On regulation of oil product circulation” was adopted on June 2011¹⁵. This will provide possibility to identify any type of oil product by using special chemical agents and devices in order to control the payment of excise duty.

So, as we see, the state began to implement first steps to regulate the quality of fuel, and that means that the percentage of poor quality fuel may decrease.

7. State orders (contracts). State orders problem arises due to the fact that the legal framework is outdated, and there is no clear definition of the exchange of agriculture products to oil products; it may not correspond to present days situation. Order, Procedure No. 129/54, 28.04.1998 by the Ministry of Agricultural Complex of Ukraine “On Approval of Procedure for Supply of Oil Products to Agricultural Producers that Purchase Using Funds Devoted to Centralized Purchase with the Further Sale to Agricultural Producers that Concluded Agreement to Sell Grain to the State” has been

¹⁴ Cabinet of Ministers of Ukraine. Resolution dated March 2, 2011, No. 190 “On certain issues related to utilizing state capital expenses in 2011 for operation of laboratories that control oil product quality and safety”. Available at: <http://www.kmu.gov.ua/kmu/control/uk/cardnpd>.

¹⁵ Verkhovnyaya Rada decreed a law on labeling excisable oil products: UNIAN agency. Available at: <http://economics.unian.net/ukr/detail/94601>.

adopted over ten years ago, and the ratio of grain to oil product changes with time. Therefore, it necessary to review this Order and analyze appropriateness of such state orders.

8. Control of entering and leaving the market. State is able to regulate entering and leaving the market by making regulating policy for oil products market in Ukraine more or less strict. For example, when the tax burden is increased, the number of companies that desire to work in the market decreases, and when it is lightened, the sphere becomes more attractive for entering of new players. By increasing the number of authorization documents, rising up standards and norms, the state is able to lessen the number of market participants and make it hard for the potential competitors to enter.

Oil product market may be described as the market with significant difficulties of entering and leaving. This is conditioned no only by a significant payback period of invested capital and its relative immobility, but also by significant administrative regulation by state, that has been described above.

Analyzing the abovementioned methods of oil products state regulation, it may be stated that the government takes active role in functioning of this market by increase of regulatory influence by administrative methods. And although the state policy is directed to protect competition¹⁶ and to forbid unfair competition¹⁷, it is possible to trace excesses in oil products market regulation which in turn my lead to the desire on the part of market participants to utilize the schemes to avoid taxation of oil products or hide from regulatory limitations and work in the shadow. While the high developed countries are increasing to utilize legal, economic, social, and psychological methods of regulation, the pressure on oil products market in Ukraine is increased by administrative methods. The investigation of economic freedom rating carried out by Heritage Foundation¹⁸.

In addition to that, the State Taxation Administration of Ukraine also writes about excessive pressure in the letter No. 2351/5/21-0216 dated 22.02.2011. In the latter it is written, that "... implementation of measures provided in Memorandum, in particular special duty without dealing with issues that influence the formation of oil products market and competitive

¹⁶ Law of Ukraine "On protection of economic competition" dated 11.01.2001 No. 2210-III.

¹⁷ Law of Ukraine "On protection against unfair competition" dated 07.06.1996 No. 236/ 96-BP.

¹⁸ Index of Heritage Foundation. Available at: <http://www.heritage.org>.

environment, may lead to the growth of oil products prices and increase of the amount of the counterfeit oil products”. STAU mentions the following issues that need to be dealt with:

1. Utilizing oil products that have reduced excise tax rates for tax avoidance schemes.
2. Regulation of business activities that deal with production and circulation of oil products.
3. Stimulation of production and import of high quality oil products.

Desire of oil traders to avoid excessive tax burden has been demonstrated in the situation of oil products importation into the territory of Ukraine without paying taxes and duties in 2010. As a result, provisional investigatory commission of Verkhovna Rada of Ukraine has been formed to investigate circumstances and consequences of the business activities of “Livela” company and other legal entities related to it in Ukrainian oil product market¹⁹. Commission should determine damages sustained by the state as a result of importation of oil products without paying importation duty. Oil products market analytics state that this amount reaches 3 billion hrn.²⁰

Conclusions. Analysis of state methods of oil products market regulation demonstrates that the state utilizes administrative methods more often. While the western world emphasizes utilization of legal, economic, social, and psychological methods, the functioning of oil products market in Ukraine is significantly dependent on the introduction of next changes by the government.

In addition to that it is clear that the government does not only increase administrative regulation, but desires to become an active player in the oil products market by being directly present as commercial player. However, it is clear that the state should play a role of filling in those niches that the free business market is not able to manage. And on the oil product market we observe that participation of the state does not only increase the price of fuel, but also creates hindrances both for existing and potential market operators.

¹⁹ Resolution of VRU No. 3350-17 dated 12.05.2011 On formation of provisional investigatory commission of Verkhovna Rada of Ukraine has been formed to investigate circumstances and consequences of the business activities of “Livela” company and other legal entities related to it in Ukrainian oil product market. Available at: www.rada.gov.ua.

²⁰ Import continues to force Ukrainian oil refineries out from the fuel market: Commersant Ukraine. 17.01.2011. Available at: <http://ua-energy.org/post/4970>.

МЕТОДИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ РИНКУ НАФТОПРОДУКТІВ УКРАЇНИ

Катерина Кангур

У статті зроблено комплексний аналіз сучасної державної політики у сфері регулювання ринку нафтопродуктів. Доведено, що регулювання ринку нафтопродуктів в основному здійснюється адміністративними методами, що створює перешкоди для вільного ведення підприємницької діяльності.

**ПЛАНУВАННЯ ВІДТВОРЕННЯ
ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ РЕГІОНУ НА ОСНОВІ ІДЕЙ
ЛЮДВІГА ФОН МІЗЕСА
ЩОДО ОЦІНЮВАННЯ ЛЮДСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

Євген Матвіїшин

Розвиток регіону опирається на власні ресурси та уміння ефективно їх використати. Важливо не лише розпоряджатися ресурсами, але й дбати про їх відновлення і розвиток. Це стосується й людських ресурсів. Людські ресурси – частина населення, якій притаманні фізичні і розумові здібності до праці та весь накопичений досвід, знання і думки.

Відповідно до бачення Л. фон Мізеса, неможливо уявити існування людини, відокремленої від іншої частини людства і не пов'язаної з суспільством. Він не погоджувався з тим, що людина – це істота, яка керується виключно економічними мотивами, тобто одним лише прагненням отримати максимальну речову чи грошову вигоду, бо в реальному житті такого аналога немає. Л. фон Мізес запропонував оцінювати людську діяльність як результат зробленого людиною вибору¹. Він вважав, що має значення не те, що людина або група людей говорять про цінності, а те, як вони діють.

В аспекті розвитку конкретного регіону необхідно узгоджувати спільні дії людей, які там проживають. Тобто, тут важливим є спільний вибір населенням території цілей її розвитку. Стратегічне управління розвитком регіону полягає у визначенні бажаного стану та плануванні заходів для його досягнення й контролюванні просування до цього стану.

Відповідно до ідей Л. фон Мізеса, ресурси, які використовуються, потрібно оцінювати за тим, підходять вони чи ні для досягнення цілей, до яких прагне громада регіону. Лише кінцевій меті присвоюється первинна і справжня цінність. Відповідно ресурси оцінюються за корисністю їх залучення для досягнення кінцевої мети. Розвиток регіону передбачає використання різноманітних ресурсів – сукупності засобів та предметів праці, багатства та привабливості довкілля, демографічного потенціалу².

¹ Von Mises Ludvig. Human action: a treatise on economics / by Ludvig von Mises, Fox & Wikes. – San Francisco, 1996. – 906 p. – <http://www.libertarium.ru/humanact>.

² Організаційно-економічні та правові механізми забезпечення сталого розвитку територіальної громади : монографія / кол.авт.; за заг. ред. П. І. Шевчука, І. Р. Залуцького. – Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2009. – 348 с.

Найважливішим ресурсом для розвитку регіону є людський капітал, який має двоїсту природу. З одного боку, він виступає в ролі об'єкта відтворювальних процесів, а з іншого – людські ресурси є найважливішим суб'єктом управління та реалізації соціально-економічного розвитку регіону. Відповідно його місце у стратегічному управлінні розвитком регіону можна зобразити і як об'єкт впливу, і як ресурс, який піддається постійному оновленню (рис. 1).

Рис. 1. Місце людського капіталу у стратегічному управлінні розвитком регіону

Людський капітал – активна частина людських ресурсів. Теоретично він розглядається на трьох рівнях: на особистісному: особисті риси і мотивації індивіда, знання та навички людини, здобуті через освіту, професійну підготовку, практичний досвід; на мікроекономічному: сукупна кваліфікація та професійні здібності всіх працівників організації; на макроекономічному: накопичені вкладення у галузях освіти, професійної підготовки і перепідготовки, профорієнтації та працевлаштування.

Потенційний запас людських ресурсів, який наявний в регіоні для виконання певного виду роботи, зазвичай перевищує реальні потреби в такій праці. Навіть працівники вузької спеціалізації, яких необхідно залучити до особливих видів робіт, можуть бути відлучені від інших робіт (сфер діяльності) і навчені для виконання спеціальних виробничих функцій. Тобто, недостатність людей, здатних виконувати спеціальні завдання, не може бути обмежувальним чинником розвитку регіону. Брак спеціалістів може виникати лише на короткостроковий період, а в довгостроковому періоді він може бути усунутий завдяки навчанню тих, хто демонструє вроджені здатності до відповідної роботи. Виявити і організувати навчання таких фахівців є допоміжним завданням стратегічного управління розвитком регіону.

Передумовою успішної реалізації стратегічного управління розвитком регіону є відтворення людського капіталу, здатного визначати пріоритети розвитку і здійснювати заходи для наближення до бажаного стану. Відтворення людського капіталу вимагає відповідної державної політики у сферах освіти, культури, підприємництва, охорони здоров'я, демографії та міграції. Адже має бути забезпечене як кількісне, так і якісне відтворення: перше передбачає підтримку раціональної чисельності населення і його структури, друге – належний рівень професійної підготовки та суспільної свідомості, яка необхідна для забезпечення сталого розвитку.

Хоча Л. фон Мізес відхиляв доцільність державного впливу, проте він визнавав, що за умови, якщо такий вплив змінює поведінку людей, то він є корисним: “The oratory of moralists and the pompousness of party programs are significant as such. But they influence the course of human events only as far as they really determine the actions of men” (Красномовство моралістів і прекрасні партійні програми важливі самі по собі. Але вони чинять вплив на хід подій лише в тому разі, якщо реально визначають поведінку людей)³. Тому державна політика може бути доцільною, **якщо її результатом стане зміна поведінки людей**. Для розвитку людського капіталу поведінка людей повинна бути орієнтована на здобуття знань та умінь, ведення здорового способу життя, розвиток здатностей спілкування і спільного прийняття рішень, а також на кількісне відтворення населення. Далі розглянемо пріоритети здійснення заходів для зміни поведінки людей у відповідних сферах.

Освіта. Сучасні дослідники дають визначення, що освіта – це процес розвитку особистості як суб'єкта діяльності та соціальних відносин з усталеною системою гуманістичних цінностей⁴. Засобом відтворення і розвитку особистості та культури в сучасних умовах повинна стати “особистісно орієнтована освіта”. При цьому повинні бути враховані перспективні потреби регіону у фахівців потрібних видів діяльності. Важливим напрямом у сфері освіти є підготовка публічних службовців, які за обов'язками залучаються до розробки стратегічних

³ A first analysis of the category of action // <http://mises.org/humanaction/chap4sec2.asp#p95>.

⁴ Особистісно орієнтована освіта (соціально-філософський аналіз) : автореф. дис... д-ра філософ. наук. / С. І. Подмазін; Дніпропетр. нац. ун-т. — Д., 2006. — 34 с.

документів з розвитку відповідних територій. Пріоритетом є визначення потреби у фахівцях тих галузей, які у стратегічних документах є визначальними для економіки, та планування обсягів їх підготовки, яка може здійснюватися як через суспільне, так і через приватне інвестування.

Ми провели дослідження співвідношення між обсягами щорічного суспільного інвестування в освіту в регіонах України і трьома показниками, за якими можна судити про результативність такого інвестування в аспекті забезпечення добробуту та інноваційного розвитку регіону: обсяги індивідуального кінцевого споживання, валовий регіональний продукт (ВРП), надання послуг з діяльності у сфері інформатизації (рис. 2). Такий самий аналіз проведено і для виявлення співвідношення між обсягами щорічного приватного інвестування в освіту (рис. 3) і згаданими показниками⁵. Результати дослідження показали, що загалом результативні показники перебувають у прямій залежності від обсягів інвестицій в освіту: чим більше в регіонах інвестується суспільних і приватних коштів, тим більшими є обсяги індивідуального кінцевого споживання, валовий регіональний продукт і надання послуг з діяльності у сфері інформатизації.

На рис. 3 наведено кореляційні поля, де відображено позиції регіонів за обсягами щорічного надання послуг з вищої освіти (приватне інвестування) і аналогічними до попереднього рисунка трьома показниками результативності.

Наведена інформація дає підстави зробити висновок про те, що вплив приватних інвестицій є набагато слабшим, ніж суспільних: для приватних інвестицій в освіту тіснота зв'язку (достовірність апроксимації R^2 отриманих ліній тренду) становить від 0,235 до 0,337, а для суспільних – від 0,706 до 0,806. Отже, суспільні інвестиції в освіту чинять сильніший позитивний вплив на добробут й інноваційний розвиток регіону. Тому увага повинна бути зосереджена саме на суспільних джерелах вкладень в освіту.

⁵ Матвіїшин Є. Г. Інвестування в освіту як засіб підтримки інноваційної конкурентоспроможності регіону // Ефективність державного управління [Текст]: збірник наук. праць Львівського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президентові України. – Вип. 27 / за заг. ред. чл.-кор. НАН України В. С. Загорського, доц. А. В. Ліпенцева. – Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2011. – С. 225–234.

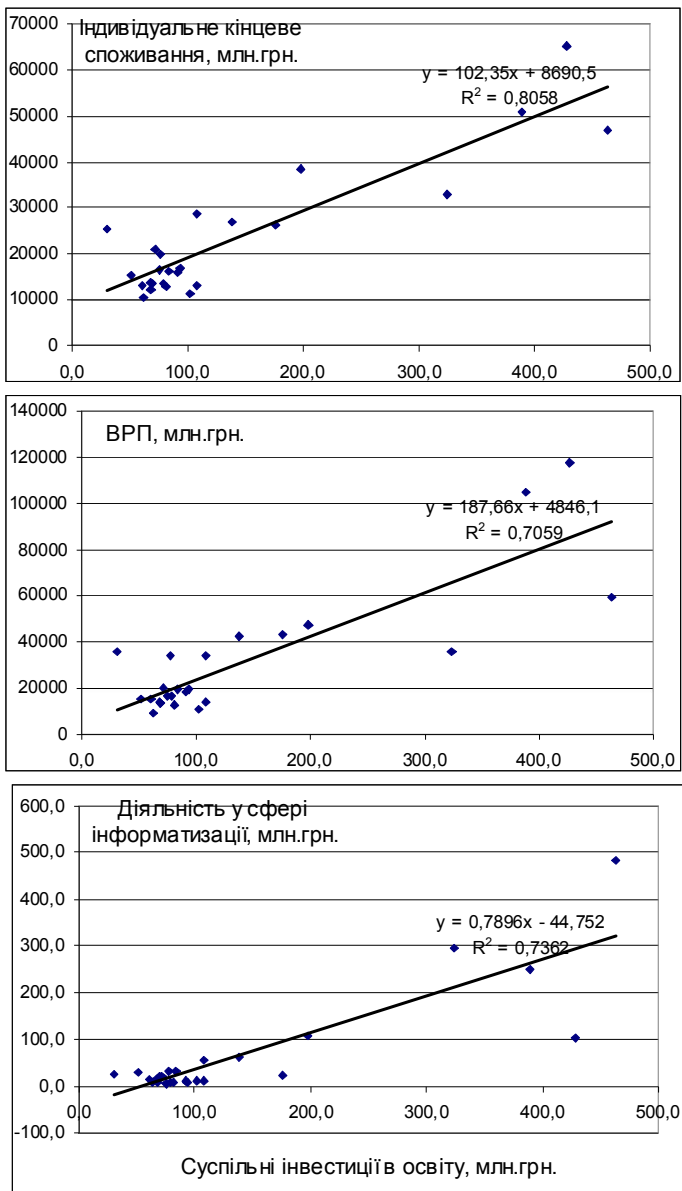

Рис. 2. Зв'язок обсягів суспільних інвестицій в освіту з показниками результативності

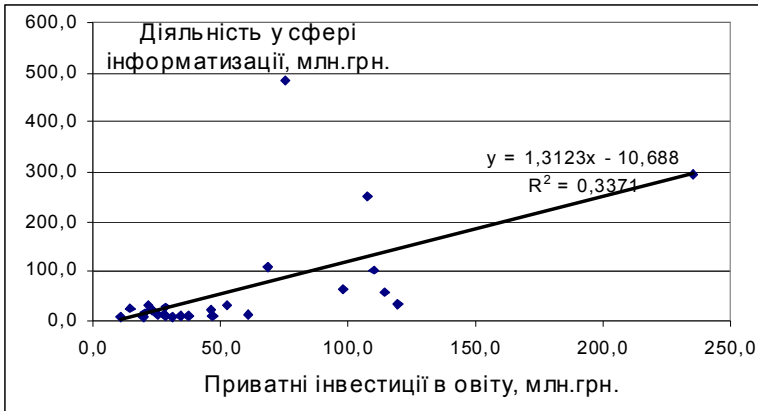
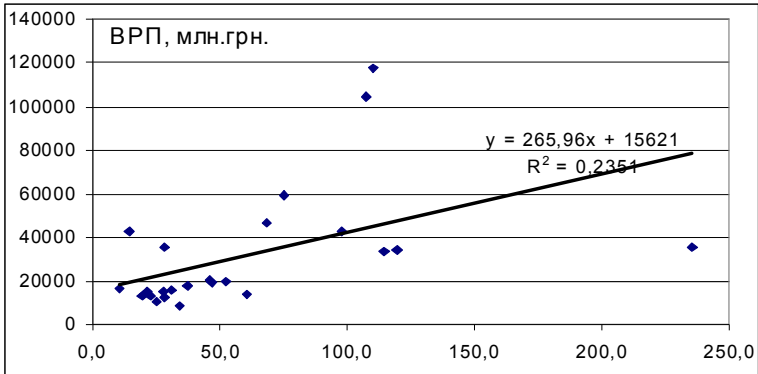
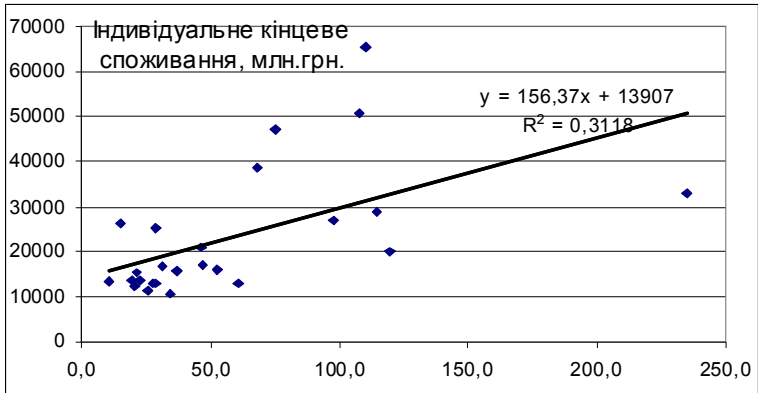

Рис. 3. Зв'язок обсягів приватних інвестицій в освіту з показниками результативності

Культура. Сфера культури повинна прищеплювати цінності сталого розвитку, співіснування різних культур у глобалізованому світі, формувати поведінку, орієнтовану на збереження національних традицій і надбань. Дослідники звертають увагу на роль чинника традицій та релігії в економічному житті конкретної країни. Так, Г. Рубан⁶ узагальнив відповідні погляди і навіть такі висновки: православ'я ставило на перший план чистоту мотивів, що спонукають до праці, соціальну справедливість; протестантизм заохочував професіоналізм і заповзятливість; католицизм на перший план ставив дисципліну і жорстку корпоративність; іслам засуджував багатство заради багатства, а пріоритетом господарської діяльності ставив справедливість; буддизм орієнтував на солідарність і справедливість. За умов глобалізації може виникати питання довіри між бізнес-партнерами різного світогляду, представниками громад з різною суспільною свідомістю, оскільки економіки країн з різними укладами перетинаються.

Підприємництво. У цій сфері пріоритетом є створення сприятливих умов для розвитку тих видів економічної діяльності, які є важливими для досягнення завдань, визначених стратегіями відповідних територій. Особливо актуальними є заходи зі спрощення дозвільних процедур, що не лише сприяло б активізації підприємницької діяльності, але й скоротило б базу існування корупції. Дієвим кроком з боку держави на шляху до спрощення дозвільної діяльності може стати запровадження декларативного принципу, який дає можливість значно скоротити час, який витрачають суб'єкти господарювання на регуляторні процедури. Уникнути суперечностей між підприємцями та органами влади, покращити інвестиційну привабливість країни може запровадження електронного врядування завдяки його відкритості та дієвому зворотному зв'язку.

Охорона здоров'я. Пріоритетами цієї галузі є пропагування здорового способу життя, збереження доступності якісних медичних послуг для усіх членів суспільства, освоєння новітніх ефективних методів лікування, контроль за дотриманням санітарних та гігієнічних норм на підприємствах та в установах. Заходи з інформування громадян про

⁶ Рубан Г. П. Нові тенденції розвитку інститутів захисту інтелектуальної власності і соціальний капітал / Г. П. Рубан // Проблеми і перспективи інноваційного розвитку економіки : матеріали XIII міжнародної конференції, м. Севастополь, вересень 2008 р.; Южный институт интеллектуальной собственности [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://uiis.com.ua/conf_74.

шкоду, яку заподіює вживання наркотиків, алкоголю, тютюну, повинні здійснювати не лише заклади системи охорони здоров'я, освіти, але й засоби масової інформації.

Демографія. До суспільства повинна бути донесена перспективна картина вікового складу населення та запропоновані кроки пом'якшення негативних наслідків низької народжуваності і зумовленого цим зростання частки населення похилого віку. На поведінку людей тут може чинити вплив пряме матеріальне стимулювання народження дітей. Наприклад, аналіз зміни рівня народжуваності у Львівській області за період з 2000 до 2010 років показав, що після запровадження у 2005 році підвищених обсягів грошової допомоги за народження дітей коефіцієнт фертильності (кількість новонароджених, які припадають на одну потенційну матір) дещо зріс.

До запровадження згаданої грошової допомоги середньорічне зростання коефіцієнта фертильності становило 3%, а після запровадження щорічне зростання – 5 – 6%. Проте такої зміни не було зафіксовано для міського населення (рис. 4).

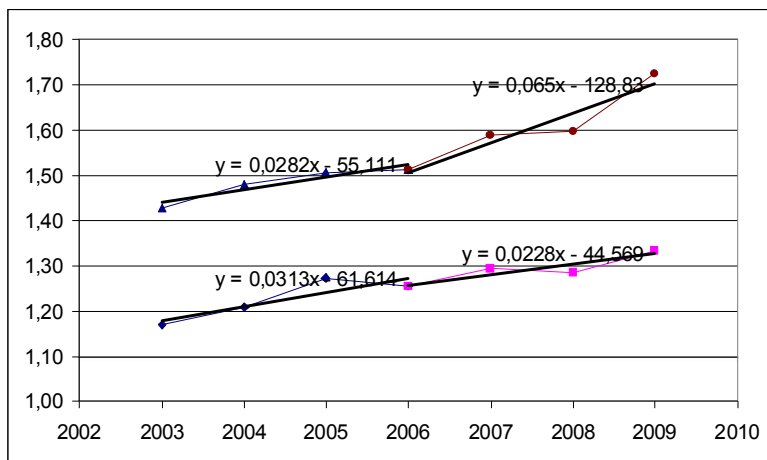

Рис. 4. Графік зміни коефіцієнта фертильності у Львівській області та відповідні лінії тренду для міського (нижні лінії) та сільського (верхні лінії) населення

Отже, для міських жителів існують інші настанови щодо народження дітей. Важливо виявити впливові чинники і використати їх для зміни поведінки людей у цій сфері.

Міграція. Досвід європейських країн продемонстрував нестійкість мультикультурних суспільств, які сформувалися масовим прибуттям мігрантів з Азії та Африки. Пріоритетами міграційної політики є: 1) формування сприятливих умов для українських людей, які змушені заробляти кошти за кордоном для утримання своїх сімей – умови повинні зменшувати бажання назавжди залишити Україну (спрощення перетинів кордонів, умов пересилання коштів, спілкування з рідними); 2) запобігання неконтрольованому припливу мігрантів з Азії та Африки, що може стати загрозою однорідності українського суспільства та зумовити зниження середнього професійно-освітнього рівня працездатного населення.

Висновок. Визнаючи бачення Л. фон Мізеса про недоцільність інтенсивного впливу держави на різні сфери людської діяльності, ми показуємо, що для зміни поведінки людей (для відтворення людського капіталу) можуть бути дієвими певні інструменти державного впливу.

PLANNING REPRODUCTION OF REGIONAL HUMAN CAPITAL BASED ON LUDWIG VON MISES' IDEAS ABOUT EVALUATION OF HUMAN ACTIVITY

Yevgen Matviyishyn

The most important resource for the development of the region is human capital. Reproduction of human capital requires appropriate state policy in education, culture, entrepreneurship, health protection, demographics and migration. Although L. von Mises rejected an expediency of state influence, he admitted that should such influence change human behavior, then it is useful.

ОБ'ЄДНАНА ЄВРОПА

UNITED EUROPE

LUDWIG VON MISES AND “THE UNITED STATES OF EUROPE”¹

Annette Godart-van der Kroon

Introduction:

In this article I want to explain and to give justice to L. von Mises’ ideas on Europe, but also on the economic difficulties that are ravaging Europe and the USA nowadays.

What was his opinion about the “United States of Europe” and what would be his suggestion concerning the Euro and the Gold Standard?

In this context I gave suggestions concerning the core principles that should be embraced by “Europe” and which measures could be taken. The ultimate aim should be an open society and a limited government

I want to emphasize that the Europe von Mises attacked in 1927, has become true for a part, but that on the other hand a part of the fears of von Mises have not become true.

I also wanted to add my own opinion on Europe and its institutions, and I was very much inspired by the “Contract with America” that was drafted in the 1990s, notably by Gringrich, R. Walker, R. Armeij, B. Paxon, T. DeLay, J. Boehner and J. Nussle.

Though inspired by this document, I wanted to present the changes I think are necessary for Europe and submit an absolutely European version of this “contract”.

When von Mises was born in Lvov in 1881, the Habsburg Empire² still existed and no one had the feeling that one day it would collapse.

Today in 2011, the EU has created a Europe that has almost the same size as this Habsburg Empire, only it includes the Nordic States and the UK as well.

In the period between those two moments, Europe has known two World Wars, a Cold War and the creation of a peaceful Europe. Ludwig von Mises did not live long enough to see the fall of the Berlin Wall happen and I am curious as to what his reaction would have been.

The Pan-European Movement or International Pan-European Union³ started already with the publication of the manifesto of Count

¹ The expression “The United States of Europe” has also been used by the German emperor, Wilhelm II in 1940, but that had a rather negative impact.

² The Habsburg Empire in the 19th century existed of several countries, like Austria, Hungary, Bosnia- Herzegovina etc.

³ Wikipedia: International –Pan-European-Union.

Richard Nikolaus von Coudenhove-Kalergi titled “Paneuropa” in 1923, which presented the idea of a unified European State. The goal of this organization was “the unity of a Christian Europe, free of nihilism, atheism and immoral consumerism.”

Surprisingly enough, the four basic principles were liberalism, Christianity, social responsibility and pro-Europeanism. I say surprisingly, because liberalism did not belong in this summary. Did the word “liberalism” belong in this list? Also, why was von Mises so much against this Pan-European Movement? One of his remarks was about the incapacity of the Europeans to find a common identity.

In 1927, von Mises reacted to the concept of the proposed “United States of Europe” and I would be lying if I said that von Mises had a positive opinion of it.

Several points should be discussed.

I. Von Mises was not pro-nationalism or, – as he called it, – regionalism. He was actually very much against it.

II. He dreamed of a Europe without borders, promoting the freedom of movement of people “avant la lettre”. However, he would not have wanted Europe to become as it is today.

III. On the other hand, von Mises was against a Europe that would try to compete with the big forces, and in that context he indicated that there was a lack of identity in Europe and between the European States.

IV. What would his proposal be for Europe? What would he think of the principle of subsidiarity and Better Regulation?

V. What would be his suggestion concerning the Euro? The Gold Standard?

I. Nationalism versus Internationalism:

Von Mises was opposed to a nationalist or “populist” (as it is called nowadays) way of thinking. “The narrow-mindedness which sees nothing beyond one’s own state and one’s own nation and which has no conception of the importance of international cooperation must be replaced by a cosmopolitan outlook... Nationalist policies, which always begin by aiming at the ruination of one’s neighbor, must, in the final analysis, lead to the ruination of all”⁴.

As a consequence, he could not be against a peaceful exchange of trade and persons between several countries. He was very much in favor of “freedom of movement of persons and goods”. One could say that this

⁴ Ludwig von Mises “Liberalism: In the classical Tradition” (Irvington-on-Hudson. – N.-Y: Foundation for Economic Education, (1927) 1985. – P. 110.

aspect coincides with the European Movement or, as it exists now, of the EU.

II. Freedom of movement of persons and goods has been mentioned by von Mises several times. In his book, “Nation, State, and Economy”, von Mises gives a calculated argument for this freedom.

“He who wants to prepare a lasting peace must, like Bentham, be a free-trader and a democrat and work with decisiveness for the removal of all political rule over colonies by a mother country and fight for the full freedom of movement of persons and goods. Those and no others are the preconditions of eternal peace”⁵.

III. Von Mises was against a “**United States of Europe**”, as proposed by Coudenhove-Kalergi, that would try to compete with the big states. As he said in his book on Liberalism,

1) “The champions of Pan-Europe and of the United States of Europe, however, have other ends in view. They do not plan on establishing a new kind of state, different in its policies from the imperialistic and militaristic states that have existed up to now, but on a reconstruction of the old imperialistic and militaristic idea of the state. Pan-Europe is to be bigger than the individual states that will comprise it; it is to be more powerful than they are and therefore more efficient militarily and better suited to oppose such great powers as England, the United States of America and Russia. A European chauvinism is to take place of the French, the German, or the Hungarian variety; a united front formed of all the European nations is to be directed against “foreigners”: Britons, Americans, Russians, Chinese and Japanese”⁶.

Of course, I could now add the remark that the EU does not have a large military power at all nowadays. Also, it now includes the UK as its member and is currently on good terms with all the states mentioned at the end of this quote (except perhaps with Russia).

2) Another remark was about the EU’s incapacity to find a **common identity**. “The formation of a United States of Europe would not be an appropriate means to achieve this end.” The **lack of identity in Europe** is by von Mises in the following words: “A Rhinelander can be made to understand that he is defending his own cause if he goes into battle for the Germans of East Prussia. It may even be possible to bring him to see that the cause of all mankind is also his own cause. But he will never be

⁵ Ludwig von Mises “Nation, State, and Economy” : Contributions to the Politics and History of our time” (New York. NY: New York University Press (1919), 1983. – P. 86.

⁶ L. von Mises “Liberalism”, (1927) 1985. – P. 110.

able to understand that, while he has to stand side by side with the Portuguese because they too are Europeans, the cause of England is that of an enemy, or, at best, of a neutral alien... the heart of a German beats faster at every mention of Germany, of the German people, or of all that is typically German. They fail to take account of the fact that the words "Europe" or "Pan-Europe" and "European" or "Pan-European" do not have this kind of emotional connotation and are thus incapable of evoking sentiments of the kind called forth by such words as "Germany" and "German"⁷. This was written in 1927!

Tracinski said in his article about the European Constitution much later (in 2005)⁸, "But it is much harder to unify a whole continent. No narrow, concrete goal will do it, because the people of Europe differ tremendously on every concrete: they have different languages, levels of education, levels of economic development, racial backgrounds, religious traditions, regional economic interests, etc. Only something broad and universal can unite them. Which means: only an idea can unite them. Europe cannot unite until it embraces a single idea about what is the proper kind of society for man to live in".

I would like to add the following remark: we do indeed speak several languages in Europe. We also do not have a common identity. However, in the USA, the supremacy of the English language is also crumbling off. Now the Spanish language is spoken in many places, and the Chinese and Korean languages are prevalent as well in many areas of the USA. This could begin to have affects on the American common identity as well.

Concerning the idea of speaking with "**one voice**", a term which is used often by Eurocrats nowadays, it is an understatement to say that Europe indeed does not currently speak with one voice. "(But) Europe does not know what basic ideas it wants to embrace. They don't know whether they want to have the **benefits of freer markets** (the original purpose of the European Economic Community) **or to protect the status quo of their bloated welfare state**". Part of the problem is that Europe cannot unify because it does not know whether it wants to be capitalist or socialist. Sometimes things happen with the same result but with a totally different intention. For example, when the EU Constitution was voted down in 2005 in France and in the Netherlands, the no-voters of the first country intended to save their socialist state and its achievements, while the Dutch

⁷ L. von Mises "Liberalism" (1927) 1985. – P. 110-111. On the other hand, von Mises was a proponent of diversity as it existed in the Habsburg Empire.

⁸ Robert Tracinsky TIA Daily – pro-individualist news and analyse."Why the European Constitution Had to Fail" (2005).

voted it down because they complained about “over-regulation by a stifling European bureaucracy”⁹.

It is true that in Europe we do not speak with one voice (politically) and that we are divided between socialist and free-market points of view. Is that not the same as in the USA? Nowadays, there is a hard battle between the Democrats and the Republicans about the future of the USA, which means that they are not speaking with “one voice” either. The “Liberals” in the USA (the Democrats) are like the “Social Democrats” in Europe and the “Conservatives” (the Republicans) reflect more the “Christian Democrats and the Classical Liberals” in Europe.

The irony is that the Social Democrats in Europe want to protect their achievements and in a way have become conservatives themselves.

The difference between this dualistic point of view in the States and in Europe is that in the USA, the prevalence of the point of view used to depend on who won the presidency. In Europe, the leaders try to reconcile the different points of view. It is also certain that a policy of “one voice” and common identity cannot be achieved by forceful rhetoric. Neither is elitist behaviour a solution.

IV. The Status Quo of the EU. What would have been Mises’ reaction towards the “Constitution”, or Lisbon Treaty, or the principle of subsidiarity and Better Regulation? In my opinion, the following aspects of the EU could be changed, starting with the European Institutions:

1) The Lisbon Treaty

Europe needs to cultivate and embrace the following core principles:

– Accountability: Elected (and unelected) officials have become so entrenched and protected that they are unresponsive to the public they were elected to serve. The aim is transparency and limited, efficient power of EU institutions.

– Individual liberty: Involve individual voters in the policy of the European Parliament and the Commission.

– Transparency and open government: This means access to and understanding of the measures taken by the Commission and the EP. That means that EU officials are not locked up in their own convictions but are open for discussion with the citizens and with their opponents.

The following measures can be proposed:

– Abolition of redundant laws and impact assessment of laws including the legislation of the European Parliament.

⁹ Robert Tracinsky TIA Daily – pro-individualist news and analyse “Why the European Constitution Had to Fail” (2005).

– Redrafting of the Lisbon Treaty: redefining the role of the President of Europe and other civil servants.

– Aim at an open society and a limited government.

– Require Committee meetings to be open for the public.

– The right to express opinions through initiative and referendum.

The European Legislation should recognize the innate ability of every European to make decisions in his own private sphere without infringement from “Brussels”. It should be easier for the public to obtain information (via internet) and to have their views represented (via amendments and referenda).

– No new laws or in any case a reduced production of laws!

– No tax harmonization. The following arguments can be used¹⁰:

1) High taxation causes low economic growth;

2) Low taxation causes high economic growth;

3) Not only do the low tax nations have greater income and output growth, they also have better employment opportunities. The high tax nations examined by Prof Vedder¹¹ had an average unemployment rate in 2000 of nearly 7,6 % compared with a 5,3 % rate for the moderate tax nations;

4) Expansion of the welfare states financed by taxation has lowered growth rate. Lowering taxes and restraining government spending will raise it.

2) The principle of subsidiarity is defined in Article 5 of the Treaty establishing the European Community. It is intended to ensure that decisions are taken as closely as possible to the citizen and that constant checks are made as to whether action at the Community level is justified in the light of the possibilities available at national, regional or local level. Specifically, it is the principle whereby the Union does not take action (except in the areas which fall within its exclusive competence) unless it is more effective than action taken at national, regional or local level. It is closely bound up with the principles of proportionality and necessity, which require that any action by the Union should not go beyond what is necessary to achieve the objectives of the Treaty. After the ratification of the Treaty of Maastricht in 1992, the European Council of Birmingham (16 October 1992), reaffirmed the intention of bringing the European Union closer to its citizens through the principle of subsidiarity, but demanded some guidelines for this application of the principle.

¹⁰ Michael Jäger in his speech given on the conference on Tax harmonization, October 14, 2008 “European Tax Competition – an idea whose time has come? Competition, not harmonisation!

¹¹ See also Richard Vedder // Cato Journal. – Vol. 5. – № 2 (Fall 1985). – P. 572.

The following session of the European Council (Edinburgh December 11 – 12, 1992) reached an agreement on the “guidelines to implement the subsidiarity principle and measures to increase transparency and openness in the decision making process of the Community” and issued a declaration on the principle of subsidiarity, which lays down the rules for its application. This principle is however-though well-intended-a hierarchical principle and as such not very democratic. In my opinion, this would have been a problem for von Mises.

3) As to **bureaucracy**, about which are many complaints, the following could be said:

Another feature of the present EU is its **bureaucracy**, its “red tape”. Robert Tracinsky has the opinion that “The problem is certainly not that the European institutes go too far toward implementing free-market capitalism. Quite the opposite: it consists of the establishment of a giant, all-powerful, unaccountable bureaucracy”¹². As von Mises has devoted a whole book to fight bureaucracy, you can imagine what his opinion would have been concerning this aspect of the “United States of Europe”.

Von Mises’ objection to bureaucracy is twofold:

– Bureaucratic management as distinguished from profit management means that the performance of the duties entrusted, for example, to the care of a police department is of great importance, but that it has no cash value on the market: it cannot be bought or sold. “The methods of economic calculation and especially of double-entry bookkeeping are not applicable to them”¹³ 13. As soon as business abandons profit-seeking and substitutes for it what is called the service principle – i.e. the rendering of services regardless as to whether or not the prices to be obtained for them cover the expenses – it must adopt bureaucratic methods for those of entrepreneurial management¹⁴.

– However, he also points out the pompousness of the civil servants: “Only to bureaucrats can the idea occur that establishing new offices, promulgating new decrees, and increasing the number of government employees alone can be described as positive and beneficial measures, whereas everything else is passivity and quietism”¹⁵. This aspect is the most obvious one for the average citizen: the red tape, the dictatorship of the bureaucrats, the difficulties in starting a business and the paperwork to be done.

¹² Robert Tracinsky TIA Daily – pro-individualist news and analysis.

¹³ Ludwig von Mises “Human Action” A treatise on Economics” Ludwig von Mises Institute, Auburn 1998”. – P. 225; 305.

¹⁴ Idem. – P. 307.

¹⁵ 15 Ludwig von Mises “Omnipotent Government”, Libertarian Press (1944) 1985. – P. 10.

There is an attempt to reduce the bureaucracy in the European Institutions called “Better Regulation”. The intention is well meant, but I doubt whether it will be successful.

Not only is bureaucracy a threat, but during this past year something unimaginable happened: a kind of unification of aims, a harmonization “The debt crisis is forcing 17 euro-zone countries to pool economic sovereignty to a degree that was unthinkable before. For example Belgium and Luxemburg will be forced to abolish their system of index- linked wages and Ireland fears for its low-tax growth model. Other countries protest against the raise of the pension age to 67 years, like in France”¹⁶.

On top of that there is the fact that there are more (Euro-linked) countries that are pro- interventionism and hostile to unfettered competition than there are truly pro-free market countries (like the Netherlands, Austria and Slovakia). However, in the wider EU (including the countries that do not belong to the Euro zone), the balance is different. This is why the European Commission is needed to defend the free market at all costs.

V. The Euro and the Gold Standard

Let us start with the arguments von Mises used in favor of having a Gold Standard:

“Gold did not possess its position as money in the nineteenth century because it shines and is appropriate for jewelry but because people wanted a monetary system under which variations in the value of money were independent of governmental influences”¹⁷. In short, they based the system on gold because they wanted “sound money”. The *opponents* of the Gold Standard use the argument that “the use of gold for monetary purposes is an outmoded use for the metal and an irrational carryover from the past, an atavism”¹⁸.

The use of the Gold Standard does not imply that the value of money is stable, since, as von Mises indicates, “stable value is, after all, a vague and imprecise concept”¹⁹. Von Mises even refers to it as an “empty and contradictory notion”²⁰.

¹⁶ The Economist “Charlemagne. The Union within the union,” February 12-18th, 2011. – P. 34.

¹⁷ Ludwig von Mises “The return to the Gold Standard” (first published in “Mitteilungen des Verbandes österreichischer Banken und Bankiers” vol. 1, n2, 1924) in “Between the Two World Wars: Monetary Disorder, Interventionism, Socialism, and the Great Depression”, Liberty Fund, Inc 2002. – P. 141.

¹⁸ Idem. – P. 140.

¹⁹ “Man himself changes.. In the realm of action there is nothing perpetual but change” Ludwig von Mises “Monetary Stabilization and Cyclical policy” 1928 in Israel Kirzner, ed, “Classics in Austrian Economics” in “Between the Two World Wars: Monetary Disorder, Interventionism, Socialism, and the Great Depression”. – P. 174.

²⁰ Idem. – P. 174.

“The Gold Standard is not an ideal monetary system, but in the given circumstances it is the best possible one... For the sake of economic calculation all that is needed is to avoid great and abrupt fluctuations in the supply of money”²¹. Also, “One of the biggest advantages is that – due to the Gold Standard – the stability of the foreign-exchange rates would be guaranteed”²².

One result of the abolition of the Gold Standard is continuous inflation. Keeping interest rates artificially low has dangerous results. “Attempts to achieve a long-term lowering of interest rates by expanding the circulation credit of the banks ineluctably result in a *temporary boom* that leads to a crisis and to a depression”²³. However, “the sooner the policy of credit expansion is reined in, the less is the damage caused by the artificial economic situation in the form of misdirected entrepreneurial activity and capital malinvestment. And the milder also will be the economic crisis and the shorter will be the consequent period of an interruption of business and general pessimism”²⁴.

According to von Mises, another result of the abolition of the Gold Standard is that poor countries are unable to increase their productivity. Or, to put it in his words, “For only the Gold Standard makes it possible for poor countries to develop their productive capabilities by attracting foreign capital”²⁵.

“The idea that governmental efforts and interventions are required to protect a country from losing its currency to foreign nations turns things completely upside down”²⁶.

Had von Mises lived now, he could say that he predicted the crisis of today.

Surprisingly, in 2010 the president of the World Bank, R. Zoellick, proposed a return to the Gold Standard. According to him, the present system of floating exchange rates needs replacement. The debate is not finished yet. In fact, the Gold Standard has not been discussed so

²¹ Ludwig von Mises “Human Action. A treatise on Economics” Ludwig von Mises Institute, Auburn 1998”. – P. 225.

²² Idem. – P. 152, 153.

²³ Ludwig von Mises “ The Gold Standard and Its Opponents”, first published in 1931 in the “Neue Freie Presse” in “Between the Two World Wars: Monetary Disorder, Interventionism, Socialism, and the Great Depression Liberty Fund, Inc 2002. – P. 178.

²⁴ Ludwig von Mises “Between the Two World Wars: Monetary Disorder, Interventionism, Socialism, and the Great Depression Liberty Fund, Inc 2002. – P. 178.

²⁵ Idem. – P. 181.

²⁶ Idem. – P. 179.

frequently during the past several years as it has been during only the last couple of months.

The Euro

In reference to the Gold Standard's future, von Mises also mentions, "Of course, in this sphere, it is no longer acceptable that each individual nation carries on its own economic policy, without any consideration for neighboring countries. In the realm of monetary systems it will be necessary to make international agreements"²⁷. This quote was said in a totally different context, but it serves once again to underline the point that von Mises did not think in terms of purely national action.

The Euro was simply a currency that never crossed the mind of von Mises. Perhaps he would have objected based on a reason that has already been mentioned: that Europe should not compete with the big powers, like the US, Russia, etc. He surely would have opposed because of the construction, but oddly enough he did not agree with the idea that each individual nation carries on its own economic policy, without any consideration for neighboring countries. However, one element that can be taken into consideration is that the introduction of the Euro caused inflation, which has in turn actually weakened the Euro.

Let us remember that the Euro has been a great success, so much so that there was even talk of replacing the dollar by the Euro as the leading currency. In spite of this, there are now several aspects that we must consider in analyzing the failing of the Euro.

– Some countries were accepted in the Euro zone too soon, before they had sufficiently fulfilled the requirements that would have made them economically stable. As early as 2003, France and Germany were setting a bad example by not respecting the criteria.

– The proposal to *centralize* Europe in order to save the EU and the Euro is not the right decision.

– Abolition of the Euro is not an option²⁸ because of the overwhelming amount of measures that would need to be taken in order to

²⁷ Ludwig von Mises "The return of the Gold Standard" in "Between the Two World Wars: Monetary Disorder, Interventionism, Socialism, and the Great Depression" Liberty Fund, Inc 2002. – P. 152. "However the goal of these international agreements must be to reintroduce the gold standard in every single country of the world, which can be achieved without difficulty if the League of Nations imposes a punitive duty on the exports of those countries that refuse to stabilize their monetary system".

²⁸ The Economist: "For all the talk of the Euro failing to survive this sovereign-debt crisis, it should struggle through" in "Saving the Euro" in the Economist of November 20th, 2010. – P. 11.

return to each country's national currency, but it was known from the beginning that inflation (or devaluation of the currency) would not be possible in the Euro zone. If we look at the history of the dollar, we can see that it was not so easy to create one currency in the US, either. There were different currencies in the USA even as late as the 19th century.

Conclusion:

Europe has become a place where there is a common market and where economic peace has been obtained. The peace process and enlargement of the EU have been impressive in their success. In 1996, a conference was organized by the Mises Institute²⁹ titled "Europe: enlarging or deepening?" The enlargement is almost complete, but what about the deepening?

As the Economist put it in an article emphasizing the merits of the EU, "On balance it (the EU) has swept away barriers to internal trade and has promoted the free movement of people. It has modernized poor regions. It has anchored southern and Eastern Europe in the free world: an historic achievement."

However, the European dream has its failures: "the European parliament is elected, but not truly accountable. Members (MEP's) can vote down any law without risking the fall of a government and snap elections: that is power without consequences"³⁰. There is a fundamental disconnect between the European citizens and their elected officials (if they are elected, which is not the case with the Commissioners), and that connection between the European Institutions and the European population should be restored.

Eurocrats have always been more active than the Eurosceptics. The latter only started becoming active when they realized the impact of the European measures and legislation. "Brussels insiders on the other hand are convinced that critics of the EU are nationalists. They are wrong"³¹. Not only do they think that the Eurosceptics are nationalists, but the word "populism" has been used even more often in reference to them.

However, there is something else going on: the **struggle between Federalists and Anti – Federalists, between adherents to indirect democracy and supporters of direct democracy.**

Such a debate also took place in the USA at the beginning of the Union between 1787 and 1788 namely between the Federalists and Anti-

²⁹ This Institute does not exist anymore.

³⁰ The Economist "Before the altar of Europe". – July. – 3rd – 9th. – 2010. – P. 30.

³¹ idem

Federalists, with the latter preferring direct democracy and participation by citizens.

This idea of direct democracy was considered as very dangerous and naive by J. Madison. He in particular was worried that a “majority might oppress minorities”. Above all, Madison understood that a large and diverse nation would necessarily have many antagonistic “minority factions” or special interests in today’s language. “He wanted to contain these interests safely within a republican structure. Of course they should have their representation. But they should all compete against one another in the House of Representatives. The resulting laws should then be filtered through the Senate and the two other branches. This was to cool House legislation as a saucer cools hot tea”³².

The Federalists won the debate in the USA, but in Europe the debate is still going on. Eurocrats or Brussels insiders are still convinced that every critical remark on the EU is populist and nationalistic.

Another characteristic that shows the difference between Eurocrats and Eurosceptics (or Federalists versus Anti-Federalists) is the **text** of the Lisbon Treaty, the successor of the former “Constitution”. While Eurocrats do want to regulate every detail, trying to provide legislation for any possible scenario, the Eurosceptics think that a constitution should be more of an outline, having a short main text and attaching the existing treaties to this foundation.

Another aspect to consider is the **monetary policy**. Von Mises would certainly not have approved of the monetary policy as it is conducted today in Europe (or in the USA) and he would certainly not have approved of the overwhelming amount of legislation and, sometimes ridiculous, rules generated by the European Parliament. They mean well, but the result of this excessive legislation can be disastrous. For example, the rules on ladders...

The dichotomy between socialist thinking and free market thinking will continue to exist in Europe, as it exists in the USA. However, in the USA, once the president of the US is in charge he can push his ideas through even though most of the time there are compromises (like after the victory of the Conservatives in 2010). Financial crises cannot always be prevented. “We are not running a “no-failure” regime. Failure is an inherent part of a flexible, competitive, innovative capitalist system”³³.

³² The Economist “The people’s will. Democracy in California” // special report. – April 23-rd. – 2011. – P. 5.

³³ Howard Davies in “The regulation of Financial Markets”, The Institute of Economic Affairs, 2003. – P. 28.

**In light of these considerations, I would like to propose a reform.
A Contract with Europe
Respecting the judgment of our fellow citizens, the European
Elected Officials should seek their mandate to reform.**

A contract with Europe is an idea with the aim to creatively establish and reform the European dream.

Reasons to draw a contract with Europe³⁴

The European Commission and the European Parliament have been holding themselves above the law and have been operating in secret.

A Contract with Europe is rooted in the following core principles:

– Accountability: Elected officials have become so entrenched and protected that they are unresponsive to the public they were elected to serve. The goal is transparency and limited, efficient power of EU institutions.

– Individual liberty: Involve individual voters in the policy of the European Parliament and the Commission.

– Transparency and open government: Access to and understanding of the measures by the Commission and the EP. This means that EU officials are not locked up in their own convictions but are open for discussion – with their citizens and with their opponents.

The following major reforms should be passed

As the future of Europe depends on the Lisbon Treaty and since a Constitution lasts longer than citizens (possibly even for hundreds of years), the promise should be made to adapt the Lisbon Treaty to the needs and principles of the European citizen. This means that it is necessary to:

– Redraft and revise the Lisbon Treaty, especially redefining the role of the executive power. There should be a clear separation of powers with a system of checks and balances, transparency in the system and a president who is elected by the people³⁵. 36 A clear, transparent and short text is needed. The various treaties could be added as amendments.

³⁴ The inspiration for this “Contract with Europe” comes from “The Contract with America”.

³⁵ The executive force is not clearly defined nowadays: there is a president of the European Council (van Rompuy), the president of the Commission (Barosso) and the rotating presidency all functioning at the same time.

– Aim at an open society and a limited government by the Commission and the European parliament, including openness to discussion of policy choices.

– Not allow tax harmonization.

– Have a government that is limited by its end and by its means, which require our consent (84 % of the laws are from European origin).

– Require committee meetings to be open to the public. There should be direct codetermination via referenda.

– Free and undisturbed competition (now moved to Protocol 6 of the Treaty: Internal market and competition).

– Laws should be judged on their effectiveness and, if necessary, abolished. Impact assessment by external advisors should be utilized not only in regards to legislation of the European Commission, but also legislation of the European Parliament. Citizens should have the right to express opinions through initiative and referendum. The European Legislation should recognize the innate ability of every European to make decisions in his own private sphere without infringement from “Brussels”. It should be easier for the public to obtain information (via internet) and to have their views represented (via amendments and referenda).

– Higher levels of individual liberty and personal responsibility. Having rights also means having duties.

Aim: to outline the future of Europe and the EU, including the future role of the Commission and the European Parliament. This vision seeks to establish the European dream by promoting individual liberty and personal responsibility through a limited and open government that is marked by transparency.

This document should help to repair the fundamental disconnect between the European citizens and their elected officials.

We need Members of the European Parliament (MEP’s) who believe in:

1. An open and limited government.

2. Individual liberty and personal responsibility.

3. Direct codetermination and election of Commissioners.

4. Free and undisturbed competition.

5. Transparency and the need to inform the European citizen and to stop European Institutions from excessive spending of public money.

Criticizing the European policy as it is conducted today should not be considered to be a negative but a positive force, helping to create a better and more efficient EU. It is not a question of more or less Europe, but of “a different Europe”.

ЛЮДВІГ ФОН МІЗЕС І “СПОЛУЧЕНІ ШТАТИ ЄВРОПИ”

Аннет Годар ван дер Кроон

У статті я хочу пояснити і належно оцінити погляди Л. фон Мізеса на Європу, а також на економічні труднощі, які сьогодні руйнують Європу й США.

Що він думав про “Сполучені Штати Європи”, і що б він сьогодні сказав про євро та золотий стандарт?

У цьому контексті я визначаю пропозиції щодо основних принципів, на яких повинна будуватися “Європа”, і щодо заходів, яких можна ужити. Кінцевою метою має бути відкрите суспільство й обмежений уряд.

ІСТОРІЯ ЛЮДЕЙ ТА ІДЕЙ

THE HISTORY OF PEOPLE AND IDEAS

ЛЮДВІГ ФОН МІЗЕС І ГЕБРЕЙСЬКИЙ ЛЬВІВ КІНЦЯ ХІХ СТ.: НЕВІДОМІ АСПЕКТИ З ЖИТТЯ РОДИНИ МІЗЕСІВ

Ольга Котовська

Напередодні відзначення 130-ої річниці народження Л. фон Мізеса львівська громадськість прагнула достойно вшанувати визначного економіста, який народився у Львові. Однією з пропозицій було встановлення пам'ятної дошки. Реалізація такої ініціативи перш за все ставила завдання визначення точної адреси, за якою проживала молода сім'я Мізесів. Покликаючись на документи Львівського обласного архіву, дослідники життя та творчості Л. фон Мізеса сходились на тому, що він народився в одній із кам'яниць, що належали родині Мізесів. Щоб віднайти остаточну відповідь, необхідно було звернутись до реєстру народжень гебрєйської громади Львова. Але процес швидкого підтвердження або спростування припущень стосовно конкретної кам'яниці, у якій народився Людвіг фон Мізес, ускладнювався тим, що необхідні дані знаходяться у *Варшаві* у *Головному архіві* давніх актів (Archiwum Głowne Akt Dawnych (AGAD)) серед близько 25000 метрикальних книг 1877–1905 рр. населення Мойсеєвої віри Львівського, Станіславського й Тернопільського воєводств. Така перешкода спричинилася до моєї участі у архівно-пошуковій роботі.

Завдяки Фонду підтримки науки ім. Юзефа Мянєвського впродовж червня – серпня 2011 року я перебувала на науковому стажуванні у Варшавському університеті й мала змогу провести необхідне дослідження у *Головному архіві* давніх актів. Взятись за справу з ентузіазмом, відразу зіштовхнулась з перешкодами побутового характеру. *У зв'язку із масштабним ремонтом приміщень Головного архіву з травня 2011 року доступ до необхідних джерел був обмеженим. Втім, завдяки дружньому ставленню працівників наукового відділу (Pracownia Naukowa, AGAD) та їх відкритості до співпраці цю перешкоду вдалося подолати за досить короткий термін.* В результаті було отримано мікрофільм № 867 (Mikrofilm 76690, tom II, egzemplarz I, Sygn. 540. Tytuł: *Księga metrykalna urodzeń, wyzn. mojżeszowe, gm. Lwów., pow. Lwów. Daty: 1881.08–1881.12, – opis: księga, s.277. Język: pol., niem., ros.*). Інформація, яка стосувалась Людвіга фон Мізеса, містилась на сторінці №78 мікрофільму. У графі “Urodzenia / Geburt / Уродження” вказувалось на те, що він народився на вул. Ягеллонській у будинку №13 (ul. Jagiellońska 13). Ці дані я

відразу переказала Миколі Бунику, як одному із ініціаторів вшанування пам'яті Людвіга фон Мізеса у Львові.

Для того, щоб офіційно підтвердити достовірність інформації потрібно було заповнити бланк на отримання копії сторінки №78. Формально процедура повинна була зайняти не більше місяця і передбачала заповнення відповідної форми, отримання через Інтернет рахунку за оплату послуги, переказ коштів на рахунок AGAD та одержання на електронну скриньку замовленої копії. Реально прописана процедура затягнулась, а кожен її крок потребував повторних звернень до працівників AGAD. Зрештою, втрапивши надію підтвердити дані до 29 вересня, я вирішила відмовитись від виступу на конференції “Економіка та бюрократія у відкритому суспільстві”. Але сталося так, що увечері 29 вересня 2011 року, у день народження Л. фон Мізеса, я таки отримала довгоочікувану копію та мала можливість запрезентувати її перед урочистим відкриттям пам'ятної дошки.

Не вдаючись у подальші деталі дотримання чи порушення офіційної процедури, які цікавили міську владу після встановлення пам'ятної дошки, зосереджусь на тому, як завдяки відкриттю точного місця народження Л. фон Мізеса можна збагатити наші знання про мультикультурну історію Львова. З цієї позиції запропоноване дослідження спрямоване на розгляд трьох головних завдань:

- розкрити особливості життя гебрейської громади в часи правління кайзера Франца Йосипа I та показати значення родини Мізесів у тогочасному Львові;

- дослідити на основі архівних даних невідомі деталі з родинного життя Мізесів у Львові та відтворити історію вулиці, на якій народився Л. фон Мізес;

- детально проаналізувати записи, що містяться на сторінці № 78 метрикальної книги, та виявити взаємозв'язки між гебрейськими родинами прогресивних Мізесів та ортодоксальних Орнштайнів.

Упродовж XIX – поч. XX ст. у часи правління кайзера Франца Йосипа I Львів перетворився на “типово Габсбурзьке” місто з трьома найбільшими етнічними спільнотами (поляки (50 – 55%), гебреї (30 – 35%) та українці (15 – 20%))¹. Згідно з декретами від 12 грудня 1793 року

¹ Kłańska Maria. Daleko od Wiednia. Galicja w oczach pisarzy niemieckojęzycznych 1772–1918 / M. Kłańska. – Cracow: Universitas, 1991. – P. 7–23. – Цит. за: Прокопович Маркіян. Коpecь Люблінської унії: імперська політика та національне святкування у Габсбурзькому Львові [Електронний ресурс] / М. Прокопович. – №3. – Львів, 2008. – Серія он-лайн публікацій Центру міської історії Центрально-Східної Європи. – Режим доступу: www.lvivcenter.org/download.php?downloadid=63.

і 12 грудня 1795 року представники Мойсеєвої віри могли мешкати на вулицях Жидівській, Зарванській (частина Староєврейської) і Руській, а у передмістях – на Краківській і Жовківській (тепер Богдана Хмельницького). Виняток з них становили ті, які володіли маєтком у 30000 злотих і мали право торгувати австрійськими товарами².

Під впливом революційних подій 1848 – 1849 років практично всі провінції Австрійської імперії, у тому числі Галичину, охопило значне громадсько-політичне пожвавлення. Кожна із трьох громад Львова брала активну участь у боротьбі за національне й релігійне самовизнання. Уряд був змушений піти на значні поступки місцевому населенню й провести відповідні адміністративно-політичні реформи. У новій конституції Австро-Угорщини від 1867 року гебрейському населенню гарантувалась свобода вибору віросповідання, місця проживання та громадської, професійної, культурно-просвітницької діяльності.

Згідно з адміністративним поділом від 1871 року Львів складався з п'яти частин: *Середмістя (Śródmieście), Галицького (дільниця I), Краківського (дільниця II), Жовківського (дільниця III) та Личаківського (дільниця VI) передмість*. Відповідно до перепису населення за 31 грудня 1880 року у Львові налічувалось 103 422 мешканців, з яких: 55 973 (54%) – римо-католицького, 30 418 (29,4%) – ізраїльського, 14 868 – (14,4%) греко-католицького, 1641 (1,5%) євангелістсько-аусбурзького, 219 – греко-східного, 181 – вірменсько-католицького, 64 – гельвецького, 27 – англіканського, 31 – іншого віровизнання³. *Більшість гебреїв Львова продовжувала мешкати поза мурами міста у Жовківському передмісті, тоді як заможніші серед них перебралися у Середмістя та Краківське передмістя.*

Прадід Людвіга Маєр Рахміль (Абрахам) Мізес (1800 – 1891 рр.) як один із найвпливовіших діячів гебрейської громади Львова володів будинками у Середмісті на площі Ринок 18⁴, на вул. Казьмежовській 4 (Kaźmierzowska, тепер – Городоцька)⁵, на вул. Векслярській 11⁶, а також

² Балабан Маєр. Процес з містом. Вулиці у XIX ст. [Електронний ресурс] / М. Балабан / Переклад Ірини Магдиш. – Гебрейський Львів // Незалежний культурологічний часопис “І”. – № 51. – Львів, 2008. – Режим доступу : <http://www.ji.lviv.ua/n51texts/balaban6.htm>.

³ Księga Adresowa królewskiego stołecznego miasta Lwowa [Text]. — Lwów, 1883. — S. III.

⁴ Skorowidz nowych i dawnych numerów realności, tudzież nazw ulic i placów król. stoł. miasta Lwowa... [Text] – Lwów, 1872. – S. 206; Skorowidz król. stoł. miasta Lwowa z oznaczeniem podziału miasta. Nazw ulic i placów, oliczbowania domów numerami konskrypcyjnymi... [Text]. — Lwów, 1889. – S. 195.

⁵ Skorowidz nowych i dawnych numerów realności (1872). – S. 155.

⁶ Skorowidz nowych i dawnych numerów realności (1872). – S. 235.

у співвласності із Менкесом Блюмом (Menkes Blüme) на вул. Векслярській 267 (Weksliarska, з 1888 р. перейменована на вул. Боїмів, тепер – вул. Староєврейська).

Онук Маєра Рахміля інженер Артур фон Мізес (1854–1903 рр.) одружився із Аделею фон Ландау (1858–1937 рр.) у Відні. Про укладання шлюбу знаходимо відповідний запис на сторінці №78 у останній колонці метричальної книги “Uwaga/ Anmerkung/ Увага”: Rodzice zaślubieni dnia 17 paździer. 1880 w Wiedniu wedle ukazanej metryki ślubów dnia 22 paździer. 1880, wydanej przez Wiedeńskiego kaznodzieja Jelineka /z protokołu ślubów zboru izr. №1069/.

Можна припустити, що, приїхавши до Львова, молода сім'я замешкала в одній із кам'яниць родини Мізесів. Втім, запис про народження Людвіга вказує на будинок у Краківському передмісті, який не належав Мізесам. Звідсіля виникає послідовний ланцюжок запитань: комуналежала кам'яниця на вул. Ягеллонській 13; чому молода сім'я Мізесів не оселилась у одному з родових маєтків; чи до переїзду у Відень на вул. Фрідріхштрассе 4 (Friedrichstrasse)⁸ Мізеси постійно проживали за цією адресою. Для того, щоб наблизитись до відповіді на ці запитання слід детальніше дослідити історію вул. Ягеллонської, її власників й орендарів.

Із 1795 року вулиця носила назву Єзуїцька (Поезуїцька) і з'єднувала вулиці Кароля Людвіка (Karola Ludwika, тепер пр. Свободи) і Єзуїцьку (Jezuicka, тепер пл. Григоренка). Після перейменування її на Ягеллонську вулиця з 1871 року до 1940 року сполучала вул. Гетьманську (Hetmańska, тепер пр. Свободи) і пл. Смолькі (plac Smolki, тепер пл. Григоренка). Впродовж 1941 року вулиця тричі перейменовувалась і з грудня 1944 року до 1991 року носила назву Максима Горького⁹. Сьогодні колишня вулиця Ягеллонська носить назву Академіка В. Гнатюка та з'єднує проспект Свободи і площу Петра Григоренка.

Під кінець XIX – поч. XX ст. вулиця Ягеллонська знаходилась у престижній частині міста і була однією з найбільш “ексклюзивних вулиць, заповненою дорогими магазинами, банками і представництвами західних фірм”¹⁰. Тут, а також на вул. Гетьманській, Казімежовській і Бригідській (Brygidzka, з 1885 року – Колонтая (Kolaćja)), мешкали найзаможніші представники гебрейства.

⁷ Skorowidz nowych i dawnych numerów realności (1872). – S. 236.

⁸ Hülsmann, Jörg Guido. Mises: The Last Knight of Liberalism [Text] / J.G. Hülsmann / – Auburn, Alabama: Mises Institute, 2007. – P. 17.

⁹ Мельник Б. Довідник перейменувань вулиць і площ Львова. XIII–XX століття [Текст] / Б. Мельник / – Львів: Світ, 2001. – С.16.

¹⁰ Włodek Przemysław, Kulewski Adam. Lwów. Przewodnik. [Text] / P.Włodek, A.Kulewski. — Pruszków: Oficyna Wydawnicza “Rewasz”, 2006. – S.171.

6	7	8	9	10	11	12
Imię i nazwisko ojca jako też je- go stan, zatra- dzenie i miejsce zamieszkania	Imię & nazwisko matki, jej stan i zamieszka- nie, jako też imię) na- zwisko, zatrudnienie i miejsce zamieszkania jej rodziców	Właściorczyzny podpis z wymienieniem zafundowania i miejsca zamieszkania Eigenhändig Hinterl. mit Angabe der Befähigung und des Wohnortes Власноручный подписъ съ выказаніемъ замысла са и мѣста записанна				UWAGA Numerung УВАГА
Der- und Name des Vaters, seine Stand, Befähig- ung und Wohn- ort	Der- und Name der Mutter, ihr Stand und Wohnort, dann Der- und Name, Befähigung und Wohnort ihrer Eltern	Imię a nazwisko ojca, jego stan zamieszkania sa, mło- dziejstwo	Imię a nazwisko matki i stan zamieszkania i miejsce zamieszkania jej rodziców	Imię a nazwisko ojca, jego stan zamieszkania sa, mło- dziejstwo	Imię a nazwisko matki i stan zamieszkania i miejsce zamieszkania jej rodziców	
Imię a nazwisko ojca, jego stan zamieszkania sa, mło- dziejstwo	Imię a nazwisko matki i stan zamieszkania i miejsce zamieszkania jej rodziców	Imię a nazwisko ojca, jego stan zamieszkania sa, mło- dziejstwo	Imię a nazwisko matki i stan zamieszkania i miejsce zamieszkania jej rodziców	Imię a nazwisko ojca, jego stan zamieszkania sa, mło- dziejstwo	Imię a nazwisko matki i stan zamieszkania i miejsce zamieszkania jej rodziców	
<i>Andrzej de / ... w</i>	<i>Albina / ... de /</i>	<i>Rebin /</i>	<i>...</i>	<i>...</i>	<i>...</i>	<i>...</i>
<i>...</i>	<i>...</i>	<i>...</i>	<i>...</i>	<i>...</i>	<i>...</i>	<i>...</i>

Продовження рис. 1. (б)

Добрим прикладом для підтвердження таких суджень слугує порівняльна таблиця списків господарів будинків по вул. Ягеллонській. Складена на основі даних з індексів вулиць Львова за 1872¹¹ та 1889 роки¹². Таблиця 1 фіксує зміни, які відбувались на вулиці впродовж зазначеного періоду.

Таблиця 1

Список власників будинків на вулиці Ягеллонській

Станом на 1872 р.				Станом на 1889 р.				
Ul. Jagiellońska				Ul. Jagiellońska.				
1	Gmina miasta Lwowa	133	2/4	1	Kasa oszczędności	133	2/4	
2	Steif Henryk i sp.	175	"	2	Majer Izak Reitzes	175	"	
3	Gmina miasta Lwowa	134	"	3	Gal. Bank kredytowy	850	"	
4	Baczewski Józef i sp.	536	"	4	Betti Silberstein	536	"	
5	gal. Kasa oszczędności	638	"	5	patrz 3	851	"	
6	Lippe Hersch Meth	174	"	6	Hirschel Lubinger	174	"	
7	Schreter Frydryk	136	"	7	patrz 3	851	"	
8	Doms Marya	173	"	8	Marja Doms	173	"	
9	Schreter Fr.	136	"	9	Kasa oszczędności	638	"	
10	Breuer Józef	172	"	10	Celina Szeliska	172	"	
11	Towarzystwo budownicze	746	"	11	Jakób Ber Sokal	136	"	
12	hr. Komorowski Ignacy	170	"	12	hr. Komorowska Fran.	170	"	
13	Lederer Marcela	719	"					
14	br. Romaszkan Mikołaj	169	"					
15	Łoćcka Aniela	137	"					
16 i 18	Goldberg Salamon	149 i 150	"					
Nowy numer	Nowa nazwa ulicy i nazwisko właściciela domu	Dawny numer	Dawna nazwa ulicy	Numer orientacyjny	Nazwa ulicy lub placu; właściciel realności	Numer Komisaryjny	Część tabularna	Dawna nazwa i numer
	Ul. Jagiellońska							
20 i 22	Haber Salamon	625	2/4	13	patrz 11	860	2/4	
24	Czop Bernhard i sp.	148	"	14	Dr. Karol Stromerger i sp.	169	"	
26	Bąkowski Tadeusz	643	"	15	Gal. Bank hypoteczny	746	"	
28	Stromenger Jan	147	"	16,18	Hersch Goldberg	149, 150	"	
				17	Mikuliński Antoni	719	"	
				20,23	Ozyasz Losch	625	"	
				24	David Lubinger	148	"	

Перше, що відразу впадає у вічі, – більшість прізвищ й імен гебрійського походження. До них належали власники будинку №13. Під кінець 1871 року кам'яниця №13 належала Ледерер Марцелі (Lederer Marcela)¹³, а під кінець 1888 року – Якубу Бер Сокалю (Jakób Ber Sokal)¹⁴, котрий працював у страховому агентстві “Дністер”¹⁵. Згідно з наведеними у порівняльній таблиці даними Якуб Сокаль також володів сусіднім будинком № 11, у якому після реконструкції у 1890-х до 1937–1938 рр. діяв гебрійський театр.

¹¹ Skorowidz nowych i dawnych numerów realności (1872). – S.140–141.

¹² Skorowidz król. stoł. miasta Lwowa z oznaczeniem podziału miasta (1889). – S.149–150.

¹³ Skorowidz nowych i dawnych numerów realności (1872). – S.149.

¹⁴ Skorowidz król. stoł. miasta Lwowa z oznaczeniem podziału miasta (1889). – S.141.

¹⁵ Szematyzm Królestwa Galicyi i Lodomerji z Wielkim Księstwem Krakowskim na rok 1886 [Text]. – Lwyw, 1886. – S. 541.

Друге, що яскраво ілюструють списки власників, – це початок поетапного перетворення елітної житлової вулиці на фінансово-банківський центр Львова. Якщо за індексом вулиць під кінець 1871 року на Ягеллонській була тільки галицька ощадна каса (буд. №5), то у 1888 році до переліку фінансово-банківських установ додалися Галицький кредитний банк, Галицький іпотечний банк і ще одна ощадна каса. Тенденція до зростання кількості банків продовжувалась у наступні роки. У 1891 році на місці колишньої будівлі англійського готелю (буд. №1) споруджено нову будівлю для Галицької ощадної каси за проектом Юліана Захаревича (Julian Zachariewicz)¹⁶. Своєрідним символом вул. Ягеллонської стала скульптурна група “Ощадливість”, що прикрасила купол будинку №1. Кам’яниця №2 належала Галицькому кредитному банку¹⁷. Тут функціонувала філія Празького кредитного банку, пізніше – Польський банк зв’язку.

У Таблиці 2, на основі адресної книги Львова за 1883 рік, укладено перелік установ, магазинів та офісів приватних осіб, що на той час діяли на вул. Ягеллонській¹⁸.

Для того, щоб більш наочно показати те, наскільки багатофункціональною була вулиця у тогочасному Львові, можна скласти уявний маршрут молодого заможного пана, який вирішив відремонтувати помешкання в Середмісті й розпочати будівництво замського будинку. Праворуч по Ягеллонській він міг замовити проект замського будинку (буд. №14, також у буд. №28); перейшовши на лівий бік – отримати позику (буд. №3); домовитись про початок ремонтних робіт у помешканні із муляром (буд. №19), столяром (буд. №19) і фарбувальником (буд. №11); купити меблі (буд. №11, також у буд. №4) і вибрати оббивку для старих (буд. №3); придбати килими (буд. №22); поголитися (буд. №11) і замовити новий костюм (буд. №11, також у буд. №2, № 10, № 22, № 26); придбати конверт і два аркуші паперу (буд. №15, №10); зайти після цього на каву (буд. №7), скласти кошторис запланованих витрат, написати листа й, не кваплячись, спостерігати, як на протилежному боці вулиці вишукана панянка, якій щойно зробили модну зачіску (буд. №2), із пакунками нових панчішок (буд. №14), делікатесами (буд. №4) й солодощами (буд. №16) спішить сховатися від дощу у кам’яниці №6 й заодно замовити у ювеліра нову прикрасу.

¹⁶ Barański Franciszek. Przewodnik po Lwowie [Text] / F. Barański. – Lwów: nakładem księgarni H. Altenberga. – 1902. – S. 63.

¹⁷ Barański Franciszek. Przewodnik po Lwowie (1902). – S. 63.

¹⁸ Kleczewski A. Księga adresów miasta Lwowa [Text] / A. Kleczewski. – Lwów: nakład księgarni F.H. Richtera. – 1883. – 106 s.

Таблиця 2

Перелік послуг, які надавались
на вул. Ягеллонській у 1883 році

№ буд.	Ліва сторона вулиці	№ буд.	Права сторона вулиці
1	2	3	4
1.	a. Fabryki przędzalń i tkanin (Haas Filip i Syn)	2.	a. Fryzjer (Czaczkes L.) b. Optyk (Barmaper Leon) c. Szewec (Bielański Kazimierz)
3.	a. Galicyjski kredytowy bank i zakład zastawniczy przy banku b. Obicia na meble (Haas Filip i Syn)	4.	a. Meble (Cheikos Osias) b. Delikatesów handle (Janowicz K. * ¹⁹) c. Nauczyciel prywatny, nauki handlowe (Winker P. H.)
5.	a. Lekarz (Ziembicki Grzegorz) b. Naukowy zakład prywatny (Belza Władysław*)	6.	a. Dentyst (Weise Ignacy) b. Fortepianów skład (Kurca F.) c. Pieczętarz (Wojciechowski) d. Złotnik (Tanber)
7.	a. Kawiarnia (Kremer E.) b. Lekarz (Lachowicz Antoni)	8.	
9.		10.	a. Handlowo-komisowe biuro (Appermann M., Sokal M.) b. Papier i materiały piśmienne (Fjalkowsky bracia) c. Szewec (Potocki Josef)
11.	a. Akuszerka (Martyniak Apolonja) b. Cyrulik (Welfshaut) c. Farbiarz (Sołtys Jan) d. Meble (Druker Osias) e. Szewec (Opolski Wiktor)	12.	a. Korzeni handle (Nussenblatt S.)
13.	a. Lekarz (Mehrer Henryk)	14.	a. Zakład kred. własności b. Budowniczy (Kzyzanowski Kazm.) c. Lekarze (Mahl Jakób, Mieses Feliks) d. Ponczosznik (Haydenreich) e. Towarzystwo ubezpieczeń (Phónix, London. Założone w r. 1.782)

¹⁹ * – символ, що позначає зміни, які відбулись під час підготовки адресної книги до друку.

1	2	3	4
15	a. Farbiarnia (Mieding W.) b. Fotograf (Rosenbach S.) c. Korzeni handle (Bordolo A.) d. Obrońca sądowy do spraw karnych (Dziędzielewicz An.dr.) e. Papier i materiały piśmienne (Zagórski F.)	16.	a. Cukiernik (Wężowica Stan.)
17.		18.	
19	a. Akuszerka (Łukasiewicz A.) b. Malarz pokojowy (Rosenfeld H.T.) c. Stolarz (Stoliński)	20	a. Handlowo-komisowe biuro (Bachmann J.)
		22	a. Lekarze (Koliszer J., Łopacki L.) b. Fizykat (Łopacki Ludwik) c. Szwec (Latwiński) d. Tapiecerz (Opawski K.)
		24	
		26	a. Rymarz i siodlarz (Swoboda F) b. Szwec (Lemiszewski W.)
		28	a. Akuszerka (Sokolnicka M.); b. Budowniczy (Choloniewski, Stan.) Kuhn Adolf)

На невеликій за розмірами вулиці функціонували Галицький кредитний банк (буд. №3), торгово-кредитне бюро (буд. №10, №20), кредитна спілка (буд. №14), Львівська філія лондонської страхової компанії “Phoenix” (буд. №14), директором якої був дядько Людвіга фон Мізеса Герман (Hermann)²⁰. Тут діяли фабрика прядіння і тканин (буд. №1), приватний навчальний заклад (буд. №5), склад фортепіано (буд. №6); пропонували свої послуги захисник у суді з кримінальних справ (буд. №15), приватний вчитель торгівельної справи (буд. №4), майстер із виготовлення ремінної зброї та кінських сідел (буд. №26), фотограф (буд. №15). Можна було замовити печатки (буд. №6) й окуляри (буд. №2), вибрати килими до оселі (буд. №22), саджанці дерев і насіння квітів (буд. №12, №15).

Крім того на Ягеллонській функціонував Фізикат (буд. №22), служба здоров'я при магістраті міста, яка почала діяти з 1872 року;

²⁰ Hülsmann Jörg Guido. Mises: The Last Knight of Liberalism (2007). – P. 15.

працювали лікарі (буд. №5, №7, №13, №14, №22), акушерки (буд. №11, №19, №28) й один із найкращих дантистів у місті (буд. №6). Цей перелік працівників з медичної галузі дає підстави говорити про ще одну важливу складову тогочасного життя вулиці, а саме як про осередок надання високоякісних лікарсько-консультаційних послуг.

Реконструюючи ділове життя тогочасної вулиці Ягеллонської, варто більше зосередитись на тих деталях, які безпосередньо були пов'язані із родиною Мізесів. Починаючи з 1878 року²¹, Артур Мізес числився у шематизмах Королівства Галиції та Лодомерії як працівник відділу будови і консервації Дирекції руху у Львові, а з 1885 року²² до 1888 року²³ – як асистент інженера відділу контролю витрат. Але згідно з адресною книгою 1883 року у будинку №13, у якому за метричальною книгою народився Л. фон Мізес, записаний тільки лікар Мехрер Генрик (Mehrer Henryk)²⁴. Тоді як батько Людвіга Артур фон Мізес ні за цією, ні за жодною іншою адресою не згадується. Його також немає у переліку інженерів Львова, адже на той час він тільки-но розпочинав свою професійну кар'єру.

Отож, за більш детального аналізу особливостей життя на Ягеллонській, можна зробити висновок, що новостворена сім'я Мізесів керувалась прагненням жити окремо й для цього вирішила винайняти приміщення на одній із найпрестижніших вулиць Львова. Вибору місця проживання посприяло й те, що навпроти, у будинку №14, мешкав (і займався лікарською практикою) рідний брат Артура, Фелікс фон Мізес²⁵.

Повертаючись до записів на сторінці №78 метричальної книги *серпня – грудня 1881 року, виникає низка спостережень, які можуть слугувати основою для встановлення досі невідомих аспектів із життя родини Мізесів. Якщо бути більш точним, то йдеться про особу рабина Орнштайна, який згадується як сандок Л. фон Мізеса у графі “Własnoręczny podpis z wymienieniem zatrudnienia i mejsca zamieszkania kómów lub świadków, sandoka lub schamoka”*. Зважаючи на винятково високий соціальний статус родини Мізесів, який підтверджує надання кайзером Францом Йосипом I у серпні 1881 року

²¹ Szematyzm Królestwa Galicyi i Lodomeryi z Wielkim Księstwem Krakowskim na rok 1878 [Text]. – Lwów, 1878. – S. 486.

²² Szematyzm Królestwa Galicyi i Lodomeryi z Wielkim Księstwem Krakowskim na rok 1885 [Text]. – Lwów, 1885. – S.479.

²³ Szematyzm Królestwa Galicyi i Lodomeryi z Wielkim Księstwem Krakowskim na rok 1888 [Text]. – Lwów, 1888. – S.479.

²⁴ Kleczewski A. Księga adresów miasta Lwowa (1883). – S.22.

²⁵ Kleczewski A. Księga adresów miasta Lwowa (1883). – S.22.

права носити лицарський титул²⁶, слід очікувати, що сандок Людвіга був далеко непересічною постаттю в історії гебрійського Львова.

Цві Гірша Орнштайна (Zwi Hirsch Ornstein)²⁷ (?–1888 pp.) належав до знатного роду рабинів. Його прадід Мардохай Зев (Mordechaj Zew Ornstein) був заступником Юди Лейба Бернштайна (Juda Leib Bernstein), крайовим віцерабином із намісництвом у Бродах, а дід Якуб Мешулам Орнштайн (Jakób Meshullam Ornstein) був головним львівським рабином²⁸. Сам Гірш Орнштайн з юних літ відзначався феноменальною пам'яттю й вже в перших десятиліттях XIX ст. був відомий поза межами рідного міста як талановитий інтерпретатор Талмуду²⁹. Але життєві обставини склалися так, що нащадок славного галицького роду рабинів отримав львівський рабинат тільки у 1875 році. Цьому передували цілий ланцюжок подій з гебрійської історії Львова, який розділив родини Орнштаїнів та Мізесів на ворогуючі табори.

Від початку розповсюдження просвітницьких ідей (гаскала) серед гебрійства Галичини представники родини Мізесів активно включились у процес засвоєння європейської (німецької) традиції й асиміляції у тогочасне суспільство. Прапрадід Людвіга Іегуда Леб Мізес (Jehuda Leb Mises) (?–1831 pp.) був серед грона перших галицьких маскілім (прихильників гаскали), таких як: Йосиф Перл (Jozef Perl), Шломо Рапппорт (Salomo Rappoport), Нахман Крохмаль (Nachman Krochmal), Ісак Ертер (Izak Erter)³⁰. Іегуда Мізес приділяв особливу увагу проблемі підвищення рівня освіти серед львівської гебрійської молоді, сприяв створенню у Львові бібліотеки з найновішими гебрійськими й європейськими книгами³¹. Тоді як його сучасник рабин Якуб Орнштайн (?–1839 pp.) був активним сподвижником іудейської

²⁶ Hülsmann Jörg Guido. *Mises: The Last Knight of Liberalism* (2007). – P. 15, 16.

²⁷ “Zwi” й “Hirsch” перекладається як “олень” гебрійською і німецькою мовами.

²⁸ Bałaban Majer. *Dzieje Żydów w Galicji i Rzeczypospolitej Krakowskiej 1772–1868* [Text] / M. Bałaban. – Lwów: Księgarnia Polska B. Połonieckiego, 1916. – S. 22.

²⁹ Buber Anshe Shem. Ornstein Zebi Hirsch [Electronic version] / A.Sh.Buber / The unedited full-text of the 1906 Jewish Encyclopedia. – P.199. – <http://www.jewishencyclopedia.com/articles/11776-ornstein-zebi-hirsch>.

³⁰ Bałaban Majer. *Dzieje Żydów w Galicji i Rzeczypospolitej Krakowskiej 1772–1868* (1916). – S. 92.

³¹ Graetz Heinrich, *History of the Jews*. –Philadelphia: Jewish Publishers, 1895. – vol. 5. – P. 612. – Цит. за: Hülsmann Jörg Guido. *Mises: The Last Knight of Liberalism* (2007). – P. 7.

ортодоксії й збереження традиційної школи вивчення Талмуду. Як львівський рабин, він провадив політику боротьби на два фронти: проти хасидизму, який з кінця XVIII ст. поширювався на Галичині та проти гаскалі (*haskala*)³². Близько чверті століття Якуб Орнштайн поширював ці настрої і серед гебрійської громади, і серед найвпливовіших людей Львова. По суті із його ім'ям пов'язаний початок розколу львівського гебрійства “на два далекі від себе уламки: на поступовців і на ортодоксів”³³.

Протистояння між цими “двома уламками” визначало життя гебрійської громади впродовж всього XIX століття. Тільки після смерті Якуба Орнштайна до складу львівського кагалу (місцевого органу гебрійського самоврядування) вперше увійшли послідовники гаскалі: юристи Емануїл Блюменфельд (*Emanuel Blumenfeld*) та Освальд Менкес (*Oswald Menkes*); медики Адам Барах-Рапппорт (*Adam Barach-Rappaport*) й Ісаак Арон Розентштайн (*Izak Aron Rosenstein*); експерти Міхаель Кельман (*Michał Kehlman*), Кронштайн (*D. L. Kronstein*), Маєр Рахміль Мізес та Лейб Меллер (*Leib Meller*)³⁴. Прогресисти нарешті домоглися права збудувати свою синагогу. Серед засновників нового храму була родина Мізесів. У 1846 р. завершилось будівництво Темплю (храму).

Тим часом представники львівського ортодоксального єврейства здійснили спробу надіслати до Відня петицію з проханням вигнати першого рабина Темплю Авраама Кона (*Abraham Kohn*) й усіх поступовців зі Львова. Серед організаторів написання петиції був Гірш Орнштайн. Лист з петицією перехопили прихильники гаскалі. Відомий львівський гебраїст, літературний діяч та послідовник гаскалі Якуб Бодек (*Jacób Bodek*) (1819–1855 рр.) разом із Менделем Мором (*Abraham Mendel Mohr*) (1815–68 рр.) використали цю петицію у анонімній брошурі “Добра рада” (*Eicu Łojwu*) та звинуватили представників найвідоміших львівських рабиністичних родів Гірша Орнштайна та Герца Бернштайна (*Herc Bernstein*) у незаконному збагаченні за рахунок коштів громади³⁵.

³² Bałaban Majer. *Dzieje Żydów w Galicji i Rzeczypospolitej Krakowskiej 1772–1868* (1916). – S. 89.

³³ Bałaban Majer. *Dzieje Żydów w Galicji i Rzeczypospolitej Krakowskiej 1772–1868* (1916). – S. 92.

³⁴ Bałaban Majer. *Dzieje Żydów w Galicji i Rzeczypospolitej Krakowskiej 1772–1868* (1916). – S. 127.

³⁵ Bałaban Majer. *Dzieje Żydów w Galicji i Rzeczypospolitej Krakowskiej 1772–1868* (1916). – S. 156–158.

У ході цих перипетій принижений Гірш Орнштайн покинув Львів і перший свій рабинат посів у 1855 році у Брест-Литовську. У 1874 році він змушений був залишити Брест-Литовськ і шукати новий рабинат. Гірш Орнштайн повернувся на Галичину лише у 1874 році. Спочатку він став рабином у Жешові³⁶, а з 1875 року – у Львові³⁷.

Поступово рабин Орнштайн відновив втрачений статус шанованого рабина із славного роду і, починаючи з 1880 року, увійшов до складу Львівської міської ради, що підтверджують шематизми 1881³⁸, 1883³⁹, 1885⁴⁰ і 1888⁴¹ років. Згідно з львівським міським статутом, затвердженим указом від 14 жовтня 1870 року, міська рада складалася зі 100 депутатів, які обирались строком на три роки. Серед них було чимало високоосвічених осіб. Відповідно до каденції у міській раді Львова у 1871 – 1873 роках налічувалось 31 доктор наук, у 1874 – 1876 роках – 20, у 1877 – 1879 роках – 31, у 1880 – 1882 роках – 20, 1893 – 1895 роках – 24 доктори наук, що становило не менше п'ятої частини від загальної кількості депутатів⁴². Президент очолював представницький орган львівського округу, який вибирався з членів ради на три роки. Кожен член ради залежно від професійної спеціалізації входив до однієї з п'яти секцій. Перша секція займалася духовними і добродійними справами, друга – бюджетом міста, третя – будівництвом, четверта – проблемами безпеки, правопорядку, здоров'я, політики і військової справи, п'ята – освітою. Як депутат львівської міської ради Гірш Орнштайн входив до першої секції.

³⁶ Szematyzm Królestwa Galicyi i Lodomeryi z Wielkim Księstwem Krakowskim na rok 1874 [Text]. – Lwów, 1874. – S.365; Szematyzm Królestwa Galicyi i Lodomeryi z Wielkim Księstwem Krakowskim na rok 1875 [Text]. – Lwów, 1875. – S. 364.

³⁷ Buber Anshe Shem. Ornstein Zebi Hirsch [Electronic version] / A.Sh.Buber / The unedited full-text of the 1906 Jewish Encyclopedia. – P. 199. // <http://www.jewishencyclopedia.com/articles/11776-ornstein-zebi-hirsch>.

³⁸ Szematyzm Królestwa Galicyi i Lodomeryi z Wielkim Księstwem Krakowskim na rok 1881 [Text]. – Lwyw, 1881. – S. 277.

³⁹ Szematyzm Królestwa Galicyi i Lodomeryi z Wielkim Księstwem Krakowskim (1888). – S. 284.

⁴⁰ Szematyzm Królestwa Galicyi i Lodomeryi z Wielkim Księstwem Krakowskim (1885). – S. 263.

⁴¹ Szematyzm Królestwa Galicyi i Lodomeryi z Wielkim Księstwem Krakowskim (1888). – S. 262.

⁴² Ostaszewski-Barański K. Rozwoj krol. stol. miasta Lwowa (1848–1895). – Lwow: Nakl. autora, 1895. – S.184–248. – Цит. за: С.7, Киселичник В.П. Правовий статус депутатів міської ради Львова другої половини XIX – початку XX століття [Електронний ресурс] / В.П. Киселичник // Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Nvlduvs/2009_3/09kvppps.pdf.

Аналізуючи вищенаведені події з історії гебрейської громади Львова й протистояння ортодоксів і прогресистів, що безпосередньо вплинули на життєвий шлях рабина Гірша Орнштайна, слід було б очікувати, що роди Мізесів і Орнштайнів займали щонайбільше терпиму позицію у ставленні одне до одного. Але, як свідчить запис у метричальній книзі, “ідейні барикади”, які розділяли Мізесів й Орнштайнів, були слабшими за кровну спорідненість. Рабин Гірш Орнштайн був племінником глави роду Мізесів Маєра Рахміля. Його мати Ляна, була дружиною Мордехая Зеєва Орнштайна та сестрою Маєра Рахміля Мізеса⁴³. Саме тому молода родина Мізесів запросила рабина Орнштайна бути сандоком для їх первінця Людвіга Генриха. За іудейським звичаєм сандок тримає на колінах під час обряду брит-мила (обрізання) дитину та виконує подібні функції до хрещеного батька. Роль сандока для рабина Орнштайна повинна була бути подвійно почесною, адже у нього самого синів не було.

Водночас на сторінці №78 у графі, яка стосується сандока є один нюанс, який може вказувати на своєрідну “помсту” ортодокса Орнштайна. Йдеться про те, що під записом “Rabin H. Ornstein, sandok” написано, що сандок не засвідчив своїм підписом проведений обряд (“jest własnoręcz nie podpisany”).

Брит-мила символізує союз Бога й Авраама й проводиться у синагозі на восьмий день від народження дитини. Згідно з записом й відповідно до традиції обрізання Людвіга Генриха фон Мізеса було здійснено 7 жовтня (7 paźd.). Обрізання проводив моель, спеціально призначений чоловік з відповідними медичними навиками. У графі метричальної книги записано ім’я і прізвище моеля. Моель Рубін Файвель (?) Бодек (Rubin Feiwel (?) Bodek) завірив проведену процедуру й підтвердив її підписом. Попередньо у сусідній графі акушерка Юзефа Шлафенберг (Josefa Schlafenberg) засвідчила свої дії підписом. У адресній книзі 1883 року серед списку акушерок Львова знаходимо адресу її проживання, – вул. Бригідзька 35 (ul. Brygidzka, тепер вул. Д. Данилишина, знаходиться між Городоцькою і Шпитальною)⁴⁴.

Одним із вірогідних варіантів пояснення відсутності підпису рабина могла бути його двоїста позиція у ставленні до проведеного обряду обрізання. З одного боку, Орнштайну було надзвичайно

⁴³ Особлива подяка науковому співробітнику Центру єврейського мистецтва Гебрайського університету в Єрусалимі Сергію Кравцову за цінну вказівку на родинні зв’язки Орнштайнів й Мізесів.

⁴⁴ Kleczewski A. Księga adresyw miasta Lwowa (1883). – S.7.

приємно виступити у ролі сандока, а з іншого, якщо брит-мила проходилося у стінах Темплю, це його ображало.

З цієї проєкції вищенаведених подій та обставин із життя родин Орнштайнів і Мізесів, можна відтворити настрої й тенденції, що панували серед тогочасної гебрейської громади Львова. Хоча кровна спорідненість була визначальною, але негативний життєвих досвід накладав свій відбиток на їх стосунки. Поступово гебрейські прогресисти асимілювались у європейську громадсько-політичну й культурну традицію, перебирались зі Львова до Відня й Варшави. Серед них була родина Мізесів, яка після смерті Маєра Рахміля перемістилась до столиці імперії й зникла з анналів історії Львова.

**LUDWIG VON MISES AND JEWISH L'VIV
IN THE LATE XIX CENTURY:
UNKNOWN ASPECTS OF MISES' FAMILY LIFE**

Olha Kotovska

The article reveals the peculiarities of Lemberg's Jewish community and demonstrates the significance of Mises' family in the larger context of the Jewish community during the reign of Emperor Franz Joseph I. Archival data shows previously-unknown details of Mises' life in L'viv, including: the specific place of Ludwig von Mises birth (St. Jagellonska 13) and relationships between his Progressive (Reform) Jewish family and the Orthodox family of the Ornsteins.

ПРАКСЕОЛОГІЧНА ТРАДИЦІЯ В УКРАЇНСЬКІЙ ЕКОНОМІЧНІЙ НАУЦІ

Оксана Вербова

Тенденції розвитку сучасної економічної науки характеризуються домінантами міждисциплінарності, інтегративності, синтетичності та взаємовпливу і водночас аналітики. Кожен економічний феномен, який є об'єктом вивчення, так чи інакше пов'язаний з певним історичним контекстом. Без всебічного вивчення господарської історії світової цивілізації та економічної думки, невід'ємною складовою якої є національна економічна традиція, неможливо обґрунтувати шляхи розв'язання складних економічних проблем, сформувати наукову концепцію управління національним господарством та витворити адекватну національну економічну модель¹.

Сучасна наука проголосила пріоритет таких форм досліджень, які дозволяють одержати цілісну картину світу, поставити на передній план людину як міру всіх речей. Подальший розвиток суспільства вже не може визначатися виключно технократичними підходами. Ця модерна парадигма повинна стати стрижнем нової концепції розвитку економічної освіти. Одним із засадничих завдань нової ідеології національної економічної освіти є підготовка спроможних самостійно мислити економістів-господарів, котрі могли б обстоювати національні інтереси й на рівних брати участь у процесі глобалізації.

Підвалини якісно нового підходу до економічної освіти повинен закласти філософсько-світоглядний блок освітніх дисциплін, який поряд із трьома наступними (критично-осмислювальним, інноваційно-прикладним і блоком спеціальної підготовки) повинен відігравати роль методологічного інструментарію.

Аналізуючи сучасні тенденції наукового пізнання та економічної освіти, про які йшлося вище, варто наголосити на тому, що українська економічна думка має глибоку та, на жаль, малодосліджену й недостатньо популяризовану гуманітарну традицію. Метою нашої статті є окреслення особливостей генези праксеологічної парадигми в національній економічній науці на прикладі деяких концептів видатного українського економіста Євгена Слуцького.

¹ Вербова Оксана. Економічна історія: навчальний посібник [Текст] / Оксана Вербова. – Львів: ЛА “Піраміда”, 2002. – С. 3.

Інституційний напрям української економічної науки, що формувався у другій половині ХІХ – на початку ХХ століть, створив сприятливе середовище для філософського осмислення економічних процесів та формування нової науки –праксеології².

Як відомо, “праксеологія” як поняття запроваджена в науковий обіг французьким вченим А. Аспінасом 1899 року. Власне ж наукові засади філософського осмислення господарства заклав видатний український економіст-математик Євген Слущкий, опублікувавши 1926 року українською та німецькою мовами дослідження “Етюд до проблеми будування формально-праксеологічних засад економіки”.

Опираючись на доктрини Е. Гуссерля та Б. Рассела, вчений зробив спробу філософського обґрунтування форм та взаємин господарської діяльності. Домінантною думкою його роботи стало положення про те, що “людську діяльність аж ніяк не можна геть чисто розкласти на кількісні взаємини точних елементів якоїсь квазімеханічної системи”³.

На думку вченого, потрібно аналізувати ті праксеологічні об’єкти, котрі відокремлюють порожні логічні форми від конкретної суті, наповненої матерією, без якої згасає жива діяльність. Категоріальні форми праксеології – це формально онтологічні утворення з відповідним матеріально-змістовими сутностями. Вони створюють певне риштування для будь-якої господарської системи.

До головних праксеологічних форм вчений відносив насамперед систему або “щось”, що може виступати в різних конфігураціях із притаманними їм тих чи інших параметрів. Іншими словами, компонентою є те, що належить будь-якому стану системи (частина, бік, момент, властивість). Обставини, які детермінують стан системи, згідно з концепцією Слущкого, можна поділити на дві частини: перша – сила можливих точок; друга – диригент системи. Диригент, взаємодіючи з точками вибору, впорядковує структурну багатоманітність, яка зветься перспективою. Стан системи разом з перспективою створюють ситуацію. “Система, – казав Є. Слущкий, – перебуває в своїй ситуації або в процесі зміни, доки її ситуація залишається оптимальною”⁴.

² Злупко Степан. Економічна думка України: навчальний посібник [Текст]/ Степан Злупко. – Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2000. – С. 589–602.

³ Слущкий Євген. Етюд до проблеми будування формально-праксеологічних засад економіки // Записки соціально-економічного відділу. – 1926. – Т. ІV. – С. 150.

⁴ Там же. – С. 167.

Важливим є висновок Слуцького про перманентну зміну ситуаційних параметрів системи, що у процесі переходу від ситуації до ситуації набувають позитивно-релевантних і негативно-релевантних ознак.

Аналітичні підходи вченого дозволили йому синтезувати філософсько-соціологічні засади дослідження із логіко-математичними. Окреслюючи соціо-господарські феномени, видатний дослідник оперує поняттями подієвості та інституційної вмотивованості. Так, наприклад, він стверджує, що у поведінці системи важливу роль відіграє диригент. Всяка зміна цільової системи, яка викликана диригентом, називається вчинком, а відповідь на диригента – суб'єктом вчинку. Пригода, яка викликана суб'єктом – це операція, а її предмет є предметом операції. Кожний конкретний вчинок є надзвичайно складною структурною операцією, що веде до утворення, зберігання або знищення. Кожна конкретна операція повинна бути і екзистенційною, тобто містити елементи заміщення і утворення.

Праксеологічні засади аналізу економічних феноменів дозволили Слуцькому виокремити та обґрунтувати економічну дефініцію “предмет влади”. “Якщо я, – казав вчений, – дарую приятелю пляшку вина, то тим віддаю йому всю владу над цим предметом”. Сукупність всіх первісних предметів господарства, які перебувають у володінні суб'єкта, розподіляється на наявні (на даний момент) та ненаявні. Це визначає можливість розпоряджатися предметами в сучасному або майбутньому, тобто здійснювати владні операції. Відповідним чином трактує вчений також поняття майна. Господарством у найширшому розумінні, на думку Слуцького, можна вважати керування майном. Придбання, заощадження, видатки, обмін – це господарські операції. “Сукупність усіх наявних предметів, що перебувають у володінні суб'єкта, ми, – писав С. Слуцький, – звемо громадською наявністю”⁵.

Тому, головним у господарстві виступають соціальні чинники, що оформлені у концепції дефініціями предмет влади, керування майном, громадська наявність тощо. Такий методологічний інструментарій підготував ґрунт для генези засад сучасної аналітики в економічних дослідженнях.

На підставі детального викладу праксеологічної системи вчений зробив висновок про те, що вона відкриває простір для математичної економіки. Разом із засобами математики праксеологія здатна

⁵ Там же. – С.149.

відобразити багатогранність емпіричної господарської діяльності. Водночас оригінальним є твердження Євгена Слуцького про те, що “формальна економіка це – не самостійна наука, а окрема дисципліна у межах формальної праксеології”⁶.

Геніальна робота Євгена Слуцького дала поштовх до розвитку європейської праксеології. Зокрема, Людвіг Мізес у дослідженні “Людська дія” констатує, що праксеологія має справу із шляхами і проблемами, обраними для досягнення мети. Її об’єкт – засоби, а не цілі. У цьому сенсі можна говорити про об’єктивізм загальної науки про людську дію. Вона приймає кінцеві цілі, які обрала людина як дань. Вона повністю нейтральна стосовно них, утримується від будь-якого ціннісного судження. Єдиний стандарт, який застосовує праксеологія, – це оцінка придатності обраних засобів для досягнення мети. У суб’єктивізмі суджень є об’єктивність нашої науки⁷. Л. Мізес розглянув праксеологію через призму людської діяльності у процесі господарського поступу. Зокрема він підійшов до людської діяльності з позицій нагромадження господарського досвіду. Водночас він зазначав, що праксеологія – це не історична, а теоретична і систематична наука. Її твердження, як і у логіці та математиці, є апіорні, без неї не можна бачити в процесі подій нічого, крім калейдоскопу змін та хаотичного безладдя⁸.

Праксеологічна парадигма дозволяє науково передбачити з високим ступенем вірогідності результати різних способів діяльності. Проте специфіка такого прогнозу полягає в обґрунтуванні тенденцій, а не кількісних параметрів. Практиологія стверджує, що “кількісні проблеми в сфері людської діяльності не відкриті для будь-якого іншого пояснення, крім розуміння”⁹.

Продовжуючи праксеологічну традицію, польський дослідник Тадеуш Котарбінський, автор відомого “Трактату про добру роботу” (1955), відносить Євгена Слуцького до фундаторів її теоретичних засад¹⁰. Аналізуючи наукову структуру роботи “Етюд до проблеми будувannya формально-праксеологічних засад економіки”, він окреслює її таким чином: “Найзагальнішою є теорія подій, середнє місце займає праксеологія, а економічні дослідження стоять в кінці”¹¹.

⁶ Там же. – С. 164.

⁷ Ludwig von Mises. Human action. A Treatise on Economics. - Chicago, 1996. – P. 9–32.

⁸ Там же. – P. 30–32.

⁹ Там же. – P. 117.

¹⁰ Kotarbinski Tadeusz. Traktat o dobrej robocie. – Wrocław, 1973. – S. 363, 364.

¹¹ Kotarbinski Tadeusz. Wybor pism. – Warszawa, 1957. – S. 656.

Багатогранна наукова спадщина великого вченого-українця, який спричинився, окрім окресленого вище, до розвитку теорії граничної корисності й створення оригінальної теорії збалансованого бюджету споживача, теорії хвилеподібного розвитку економіки та її прикладного застосування й багатьох інших напрямів економічної науки в її мультидисциплінарному значенні, співзвучна із модерною парадигмою наукового знання. Сутність такої парадигми всебічно обґрунтував американський історик і філософ Т. Кун у праці “Структура наукових революцій”. Так, уточнюючи зміст терміна “парадигма” через термін “дисциплінарна матриця”, він визначає елементами останньої: символічні узагальнення формального характеру або закони і визначення деяких термінів теорії, що виражаються за допомогою логічних та математичних формул; метафізичні частинки парадигми, тобто такі загальноовизнані теоретичні та методологічні приписи, які задають спосіб бачення цілісного об’єкта (наприклад, “всі явища існують завдяки взаємодії атомів”); спільні ціннісні орієнтири, ідеали, настанови, передумови, що впливають на вибір напрямку дослідження; загальноовизнані зразки вирішення конкретних завдань, відмінності між якими формують структуру наукового знання¹².

Наукові ідеї Євгена Слуцького співзвучні також із неоніституціоналізмом, який, проголошуючи XXI століття століттям людини, сформулював модерну економічну теорію прав власності (в якій власністю є не певне економічне благо, а частка прав щодо його використання), теорію суспільного вибору (яка досліджує взаємозв’язок економічних і політичних явищ, зокрема бюрократичного управління) тощо¹³.

Проблема національної господарської самоідентифікації та формування адекватної української науково-освітньої парадигми вимагають від сучасної наукової еліти України творчого осмислення унікального українського внеску у світову науку, де ім’я Євгена Слуцького посідає одне з чільних місць. Праксеологічні засади економічної науки поєднують його спадщину з австрійською школою економіки, у центрі якої ім’я львів’янина за походженням Л. фон Мізеса. Власне, цей зв’язок є промовляючим символом глибокої закоріненості української наукової традиції у загальноєвропейській та світовий цивілізаційний контекст.

¹² Кун Т. Структура научных революций. – М, 1977. – С. 17, 18.

¹³ Норт Даглас. Институции, институциональная зміна та функціонування економіки. – К.: Основи, 2000. – 198 с.

THE PRAXEOLOGICAL TRADITION IN UKRAINIAN ECONOMICS

Oksana Verbova

The article examines the current trends of scientific knowledge and economic education in the context of a deep understanding of national humanitarian tradition. It outlines the features of the genesis praxeological paradigm in national economical science.

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ТА КУЛЬТУРНО-ПОЛІТИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА У СХІДНІЙ ГАЛИЧИНІ: ДРУГА ПОЛОВИНА ХІХ – ПОЧАТОК ХХ СТОЛІТТЯ

Тетяна Панфілова

Після відновлення державної незалежності України у різних державно-політичних та наукових осередках точиться дискусія з приводу шляхів і засобів формування громадянського суспільства. Головними складовими цього процесу, окрім наявності демократичних засад, є політична структуризація та створення широко розгалуженої мережі громадянських організацій, роль яких у функціонуванні державних структур, зокрема законодавчих та виконавчих, постійно зростає.

У цьому контексті значний науковий інтерес становить зародження та формування громадянського суспільства в Україні, зокрема в її західному регіоні першої половини ХІХ – початку ХХ століття. Відомо, що наприкінці ХVІІІ століття, після трьох поділів Польщі, понад 70% етнічної території України увійшла до московської імперії, а західні землі – стали складовою частиною Австрійської, а з 1867 року Австро-Угорської імперій. Перебування західних земель України у складі Австрійської та Австро-Угорської імперій зумовило певні особливості соціально-економічного та національно-культурного розвитку цього регіону, значно відмінного від ситуації в Російській імперії, де панувала абсолютистська монархія, поневолене феодално-кріпосницькою системою селянство, рекрутство, не було жодних ознак місцевого самоврядування, а, отже, й структур громадянського суспільства.

Власне під цим кутом зору дослідження майже столітнього досвіду становлення політичних партій та інших громадських організацій у західній частині України, їх роль у захисті політичних, соціально-економічних, національно-культурних прав українців, поляків, євреїв тощо, а також у боротьбі за державну незалежність та соборність України має виключно важливе наукове та практичне значення.

У зв'язку з цим принциповим є відтворення широкої панорами передумов, етапів формування та функціонування громадських організацій у Східній Галичині з середини ХІХ до кінця 30-х років ХХ століття за умов її перебування під владою іноземних держав. Відзначаючи вирішальне значення революційних подій 1848 – 1849 рр. – “весни народів” – на піднесення національно-визвольного руху галичан,

можна ствердити, що, зародившись на гребні національного відродження, громадські організації Галичини стали дієвим і вирішальним чинником зростання національного самоусвідомлення й загалом боротьби українців, поляків, євреїв, чехів, словаків та інших національних меншин Австро-Угорської імперії за соціально-економічні, політичні та національно-культурні права.

Саме з цих позицій можна аналізувати діяльність різних громадських організацій – культурно-освітніх, економічних, професійних, визначати їх роль у захисті прав галичан за умов іноземного поневолення.

Діяльність культурно-освітніх організацій, зокрема, “Просвіти”, “Рідної школи” та інших зробили неоціненний внесок у національне самовизначення українців, розвиток культури та мистецтва. На підставі осмислення ролі громадських організацій в усіх ділянках життя українців Галичини надзвичайно важливим і принциповим є висновок про те, що уже на початку ХХ століття українські громадські організації стали перетворюватися на свого роду “державу в державі”, що за умов бездержавності вони намагалися перебрати частину державних функцій для більш повного забезпечення потреб національного розвитку галицького українства у життєво важливих суспільних сферах.

Заслугує уваги і принциповий аналіз взаємин громадських організацій з різними політичними партіями та державними структурами. Змагання політичних течій та партій за здобуття домінуючого впливу на ті чи інші громадські організації, починаючи від москвофілів та народовців, а далі національно-демократичної, радикальної та соціал-демократичної партій. Особливо гостра боротьба на цьому ґрунті точилася у 20 – 30-х рр., коли за вплив на громадські організації змагалися, в основному, три групи партій: національно-демократичні, насамперед Українське народно-демократичне об’єднання (УНДО), лівоклерикальні та прорадянсько-комуністичні.

Внаслідок зусиль політичних партій майже всі громадські організації тою чи іншою мірою опинялися під їх впливом, зокрема УНДО та Організації українських націоналістів (ОУН), у яких переважало подвійне членство.

Цікаві портрети багатьох громадсько-політичних діячів, які визначали характер діяльності політичних, господарських, культурно-освітніх та інших організацій, що мали вирішальний вплив на громадське життя в Галичині ХІХ – ХХ ст. Можна сказати, що перелік імен та організацій є певним чином енциклопедією діячів і організацій Галичини того часу.

Поняття “громадське життя” включає всі аспекти діяльності людини і суспільства, тому немає потреби протиставляти соціально-економічні та суспільно-політичні проблеми громадському життю. Західноєвро-пейські мислителі (Монтеск’є, Руссо, Кант, Гердер, Локк, Юм, Вольтер, Сміт, Гегель та інші) досить чітко окреслили суть громадянського суспільства. За Гегелем – це “моральні підвалини” – зв’язок між мораллю, правом, цивілізаційним розвитком та громадянськими свободами. На стан і характер громадянського суспільства впливають: характер праці, майнові та станові відносини, тобто система потреб та спосіб їх задоволення; правова система (здійснення правосуддя, повага до закону); система освіти (початкова, середня, вища), здійснення виховання вільних людей, свідомих, законослухняних.

Зупинимося на одному аспекті проблеми, яка була порушена у зв’язку з 130-річчям Л. фон Мізеса. Йдеться про спосіб формування та утвердження українського громадянського суспільства в процесі регулювання економічних взаємовідносин та функціонування дрібнотоварних селянських господарств, загалом дрібнотоварного виробництва, характерного для Східної Галичини у міжвоєнний період.

Уже упродовж XIX ст. селянські господарства Східної Галичини були обплутані лихварським капіталом. Це сприяло розоренню дрібнотоварних господарств та загалом стримувало розвиток фермерства, в основному малого селянського виробництва. Ці процеси були певною мірою властиві як для селянських господарств, так і для промислових підприємств, зокрема дрібних у міжвоєнний період.

Саме у зв’язку з цим українська еліта шукала засобів для знешкодження лихварського капіталу, вважаючи це одним з головних засобів становлення і зміцнення селянських фермерських господарств, а також дрібнотоварних підприємств.

У зв’язку з цим, уже в другій половині XIX століття у Східній Галичині створюються фінансово-банківські структури, які покликані були, з одного боку, звузити або й зовсім паралізувати вплив лихварського капіталу на ці структури, а з іншого, – забезпечити дрібнотоварних виробників дешевою фінансовою підтримкою, тобто надавати їм економічно вигідні позики. Такі функції, власне кажучи, і виконували кооперативи, банки та інші фінансові товариства: “Центробанк”, “Маслосоюз”, селянський банк “Дністер” та інші.

З іншого боку, українська еліта чимало зробила для того, щоб піднести ефективність селянських фермерських господарств, а також дрібнотоварних промислових підприємств. З цією метою створювались

українські кооперації, зокрема селянські. Паростки соціального прогресу у Східній Галичині та помітне поживлення в економіці почалися наприкінці 60-х – початку 70-х рр. Це період становлення фабрично-заводської промисловості. Із 869 підприємств Східної Галичини більшість становили дрібні у галузях лісової, нафтової, масломолочної, борошняної, а до кінця XIX століття й металообробної та машинобудівної промисловості. До 90-х рр. завершується промисловий переворот. Стимулюється залізничне будівництво, що створило стабільне сполучення із Заходом.

Проте Східна Галичина залишається землеробською, але із застосуванням нової техніки, селекції, вільнонайманої праці, розвиваються нові галузі і в сільськогосподарському виробництві. В цей час у Східній Галичині налічується 80% дрібних селянських господарств.

Одним із позитивних чинників, що впливав на розвиток економіки у Східній Галичині стала економічна самооборона місцевого населення у формі створення кооперативів: “Народна торгівля” (1883), “Споживчі кооперації” (1907), “Сільський господар” (1899)... Далі створюються кредитні спілки, які швидко витісняють лихварський капітал. 1909 року засновано акціонерний земельний іпотечний банк – “Крайовий союз кредитовий”, “Народна торгівля”, “Крайова спілка господарства і торгівлі”. 1907 р. – товариство “Дністер” (у 1907 р. вже мало 213 тисяч клієнтів), Страхова компанія “Карпатія” (у Буковині)...

26 лютого 1861 р. Австрійська конституція доповнюється ліберальними статтями, за якими Галичина, як коронний край отримує автономію з власним сеймом та крайовим урядом. По всій Галичині паралельно створюються місцеві органи самоуправління. Галичина у представницькій демократії на той час була репрезентована, здебільшого, польським елементом, але станом на 1861 рік (внаслідок перших виборів) у Галицькому сеймі із 150 послів було 49 українців. Центр національно-політичної боротьби перемістився з Відня до Львова.

Швидкими темпами надолужуються прогалини у громадському житті: заснуються культурно-освітні товариства, друковані органи, читальні, самоосвітні, театральні, хореографічні, музично-інструментальні гуртки тощо. Відчутним був новий імпульс росту знання, культури та національної свідомості населення. Фінансування цих товариств забезпечувалося із членських внесків і пожертв меценатів.

У 1868 р. у Львові, а згодом по всій Галичині поширюється мережа освітніх товариств “Просвіта”, які в регіоні відігравали провідну роль у громадсько-політичному житті. 1873 р. створено літературно-наукове Товариство імені Тараса Шевченка, з 1880 року виходить

щоденна українська газета “Діло”, а з 1883 року – літературно-науковий журнал “Зоря”, газета для селян “Батьківщина”...

Хвиля національного відродження охопила територію не тільки Східної Галичини, але й Буковини та Закарпаття.

Останнє десятиліття XIX ст. стало ключовим у національному русі Східної Галичини. Громадські організації переростають у політичні партії. Так поступово починаються пошуки у політичній боротьбі: москвофіли, народовці, радикали... 1885 р. засноване політичне товариство “Народна Рада”. Яскравого політичного забарвлення набуває масовий національний рух. Східна Галичина стала ареною суспільно-політичного та національно-культурного відродження.

Ідея політичної самостійності, економічної самодостатності, соборності українських земель переросла у створення понад сотні політичних партій у міжвоєнний період, у яких були представлені усі національні, культурні, релігійні, майнові, інтелектуальні прагнення і особливості Східної Галичини від радикального до центристського та ліберального спрямування у бажанні будівництва своєї держави. Із закликом до всіх небайдужих виступав відомий український громадсько-політичний діяч І. Франко: “...Здобуйте знання, теоретичне і практичне, гартуйте свою волю, виробляйте себе на серйозних, свідомих і статечних мужів, повних любові до свого народу і здібних виявляти ту любов не потоком шумних фраз, а невтомною, тихою працею, таких мужів потребує кожна нація і кожна історична доба, а вдвоє сильніше буде їх потребувати велика історична доба, коли всій нашій Україні перший раз у її історичнім житті всміхнеться хоч трохи повна горожанська і політична свобода”¹.

Звучить звертання до поділених кордонами іноземних держав своїх земляків “...навчитися чути себе українцями – не галицькими, не буковинськими українцями, а українцями без офіціальних кордонів. І се почуття не повинно бути в нас голою фразою, а мусить вести за собою практичні консеквенції. Ми повинні – всі без виїмки – поперед усього пізнати ту свою Україну, всю в її етнографічних межах, у її теперішнім культурнім стані, познайомитися з її природними засобами та громадськими болячками і засвоїти собі те знання твердо, до тої міри, щоб ми боліли кожним її частковим, локальним боєм і радувалися кожним хоч і як дрібним та частковим її успіхом...”².

¹ Франко Іван. Одвертий лист до галицької української молодечі // Будівничий української державності. – С.581.

² Франко Іван З новим роком (1897) // Будівничий української державності. – С. 212.

Винятково важлива роль у формуванні галицьких політичних партій належала опублікованій 1895 р. новаторській праці Ю. Бачинського “Україна irredenta (невільна, невизволена)”, в якій було науково-теоретично обґрунтовано об’єктивно назрілу необхідність відновити самостійну українську державу на всіх її етнічних землях. Ця праця стала вельми популярною і важливою “як факт нашого політичного життя, – писав І. Франко, – як прояв національного почуття і національної свідомості”. А А. Крушельницький, згодом міністр в уряді Західно-Української Народної республіки, підкреслював, що ця праця “дає теоретичні основи ідеям, що лучать нас усіх під стягом України, показує, що ті ідеї, се не видумана фантастична мрія, а життєва konieczність, що мусить довести нас до побіди”³.

Саме під впливом теоретичних висновків Ю. Бачинського 1899 р. була заснована Іваном Франком, Ю. Романчуком та іншими видатними діячами Українська Національно-Демократична партія, яка уже в першій своїй програмі задекларувала: “Ми, галицькі русини, часть українсько-галицького народу, що мав колись самостійність державну, відтак боровся віками за свої державно-політичні права, а ніколи не зрікся і не зрікаєся прав народу самостійного, заявляємо, що остаточною метою наших народних змагань є дійти до того, щоби цілий українсько-руський нарід здобув собі культурну, економічну і політичну самостійність та з’єднався з часом в одноцільний національний організм, в яким би загал народу на свою загальну користь орудував всіми своїми справами: культурними, економічними і політичними”.

Уже на початку ХХ ст. українські політичні партії чітко визначили головну суть своєї діяльності – неухильно боротися за державну незалежність і соборність України.

Отже, внаслідок реформ в Австро-Угорщині Львів стає центром коронного краю: культурним, освітнім, політичним, економічним, господарським, релігійним, стрімкими темпами розбудовуючись та розвиваючись в промислових галузях. Слід зазначити, що прагнення до втілення нових ідей та зміни на краще відбувалися у всіх прошарках суспільства за умов цілковитої національної толерантності.

Зміни в церковній сфері та освіті сприяли стрімкому зростанню свідомого прошарку населення. Таким чином Львів швидкими темпами з малого містечка перетворився у квітуче місто –

³ Беґей Ігор Юліан Бачинський: соціал-демократ і державник. – Київ, вид-во “Основні цінності”, 2001. – С. 18-20; 22, 23.

європейський центр науки і культури, новацій і прогресивних думок. Наукові школи, котрі виникли у середовищі “Львівської Політехніки”, “Університету”, художньої академії, великої кількості шкіл, колегій та гімназій дарували світові відомі імена.

**SOCIO-ECONOMIC AND CULTURAL-POLITICAL
PRECONDITIONS FOR CIVIC SOCIETY
IN EASTERN GALICIA: SECOND HALF
OF XIXTH – BEGINNING OF XXTH CENTURY**

Tetyana Panfilova

After the reestablishment of Ukrainian independence various politic and scientific circles continue to discuss methods of forming civil society. The foundation of this process, besides the existence of a basic democracy, is political structures and the creation of a wide network of civic organizations, with a constantly increasing role in public bodies.

**ЛІБЕРАЛІЗМ, КАПІТАЛІЗМ
ТА ДЕМОКРАТІЯ**

**LIBERALISM, CAPITALISM
AND DEMOCRACY**

ЧОМУ КАПІТАЛІЗМ НЕМОЖЛИВИЙ ЗА ОЛІГАРХІЇ? ЛЮДВІГ ФОН МІЗЕС ПРО СВІТОГЛЯДНІ ОСНОВИ КАПІТАЛІЗМУ

Ігор Карівець

Україна постійно залишалася на периферії загальноцивілізаційних процесів, будучи колонією різних імперій. Спадщина колоніалізму, як одна із причин, обумовила виникнення в Україні не капіталістичної системи господарювання, а олігархічної з напівавторитарною державою.

В Україні ні соціологи, ні психологи, ні економісти, ні державні чиновники не вникають в глибинні основи капіталізму і, напевно, не читають ні “Капітал” К. Маркса, ні “Протестантську етику і дух капіталізму” М. Вебера, ні “Антикапіталістичну ментальність” Л. фон Мізеса. Така необізнаність з причинами постання капіталізму і нерозуміння того, що таке справжній капіталізм, призвела до того, що в Україні олігархів називають “підприємцями”, “капіталістами”, “буржуазією”, а пересічні українці мають спотворене уявлення про капіталізм. У старшого покоління українців капіталізм асоціюється з “диким капіталізмом” XVIII – XIX ст., у молодшого – з транснаціональними корпораціями, типу “Кока-Кола” чи “МакДональдс”.

Упродовж своєї історії капіталізм не залишався таким самим, він змінювався, бо у змінах полягала його життєздатність. Можна стверджувати, що західний капіталізм пройшов декілька етапів розвитку: 1) торговельний капіталізм – це торгівля, комерція і спекуляція; 2) промисловий капіталізм – це підприємства, фабрики, заводи, фермерські господарства і як його продовження; 3) споживчий капіталізм, який виник в середині XX ст., за якого капіталістичне виробництво не потребувало великої кількості робітників, оскільки воно було максимально автоматизовано; 4) когнітивний капіталізм – сучасний капіталізм глобалізованого світу, який залучає у сферу підприємництва та фермерства найсучасніші досягнення фундаментальних наук та інформаційні технології й засновується перш за все на наданні певних послуг; це капіталізм, який на перше місце ставить знання¹.

¹ Див.: Федотова В. Г., Колпаков В. А., Федотова Н. Н. Меняющаяся социальность: будущее капитализма. – Вопросы философии. – № 6. – 2011 – [Електронний документ]. – Режим доступу: http://vphil.ru/index.php?option=com_content&task=view&id=332&Itemid=52.

Л. фон Мізес аналізує функціонування промислового капіталізму таким, яким він був за його життя, відстоюючи пріоритет вільного економічного ринку, демократії та недоторканості приватної власності на засоби виробництва.

Для України питання “капіталізм чи соціалізм?” сьогодні не актуальне. Питання необхідно переформулювати на “капіталізм чи олігархія?”, яке набуває майже гамлетівського звучання. Саме від відповіді на це питання залежить майбутнє України. Розвиток капіталізму в Західній Європі та Північній Америці (США, Канада) триває уже давно, починаючи з промислових революцій у Великій Британії (XVI ст.).

Про олігархію як вид державного устрою було відомо з часів давньогрецьких міст-полісів. Олігархія стає предметом глибокого аналізу відомих давньогрецьких філософів Платона та Аристотеля. Платон відносить олігархію до порочного державного устрою і визначає його таким чином: “Це такий устрій – відказав я – в якому все залежить від майнового цензу, влада там у руках багатих, а бідні участі в правлінні не беруть”² [Держава: 550D]. Становлення олігархії відбувається поступово. Олігархію створюють “олігархічні люди”, які вимірюють все грішми і запроваджують закони, згідно з якими лише багаті допускаються до влади, а бідні – ні. Крім цього олігархічна людина – ошадлива і одночасно жадібна. Олігархічний державний устрій здійснюється насильно, “зі зброєю в руках, або за допомогою залякування згори”³ [Держава: 551B]. Олігархічна держава встановлює прірву між бідними і багатими, які живуть у різних реальностях. Багатим все дозволено, а бідним – ні. Між ними зростає ненависть і ворожість, тому в олігархічній державі немає єдності. Аристотель розглядає олігархію як спотворений вид аристократії. Загалом він погоджується з Платоном у визначенні олігархії, але поділяє олігархію на види. Основною ознакою першого виду олігархічної держави є та, що державних посад можуть досягти лише багаті, а бідні, які становлять більшість, не мають доступу до них. Другий вид олігархії пов’язаний з тим, що певна група багатих осіб обіймає державні посади. За третього типу олігархії син заступає батька на державних посадах, а за четвертого панує вказана ознака і панує не закон, а влада династії⁴ [Політика: 1292b].

² Платон. Держава / Пер. з давньогр. Д. Коваль. – К.: Основи, 2000. – С. 247.

³ Там само. – С. 248.

⁴ Аристотель. Політика / Пер. з давньогр. та передм. О. Кислюка. – К.: Основи, 2003. – С. 108.

Підсумовуючи погляди Платона та Аристотеля на олігархію, можна зробити такі висновки: 1) за олігархії в суспільстві встановлюється глибока поляризація на бідних (більшість) і дуже багатих (меншість); 2) за олігархії влада належить багатим сім'ям (кланам); 3) політики перебувають на службі не народу, а кланів, а тому приймають відповідні закони, які вигідні не народу, а олігархам. Можна продовжувати робити висновки, переносячись у сьогодення України. Адже в Україні за двадцять років незалежності сформувався класичний взірець олігархії.

Чому олігархія і капіталізм не сумісні? Щоб відповісти на це питання, необхідно з'ясувати, яка світоглядна основа капіталізму. Світоглядна основа капіталізму – лібералізм. Велика Британія є батьківщиною лібералізму. Людвіг фон Мізес у передмові до праці “Людська дія. Трактат про економіку” зазначає, що лібералізм – це “політичний та інтелектуальний рух, який замінив докапіталістичні методи виробництва на вільне підприємництво та ринкову економіку; олігархії та абсолютизм на конституційно-представницьке урядування; рабство і кріпацтво на свободу усіх людей”⁵. Як бачимо з цього визначення, лібералізм не стосується лише економічної сфери. Він поширюється на усі сфери людського життя: культурну, політичну, соціальну та релігійну. Лібералізм є дитям доби Просвітництва. “Соціальний порядок, створений філософією Просвітництва, встановив вищість звичайної людини”⁶. Такі філософи як Дж. Лок, Д. Г'юм, Дж. Бентам та інші досліджують природу звичайної людини, а особливо її пізнавальні можливості та процес формування буденного досвіду, яким вона керується у повсякденному житті. Буденний досвід, у свою чергу, аналізується глуздом. Глузд володіє здатністю критично мислити. Для того, щоб реалізувати себе у житті, звичайна людина повинна навчитися критично мислити і діяти на основі критичного мислення. Тому критичний раціоналізм, заснований на глузді, стає вирішальним для людини Нового часу, оскільки він звільняє її від упереджень, забобонів, догм, “ідолів розуму” (Ф. Бекон) і торує шлях до кращого, осмисленого життя, яке не підвладне авторитетам. Лібералізм, як вважає Людвіг фон Мізес, не стверджує категорично, що “люди завжди діють раціонально, але швидше могли б так діяти в їхніх же інтересах”⁷.

⁵ Ludwig von Mises. Human Action. A Treatise on Economics. Yale University Press, 1963. (Third Revised Edition). – Foreword to the Third Edition, v.

⁶ Ludwig von Mises. Liberalism in the Classical Tradition. Foreword by Louis M. Sparado. Translated by Ralph Raico. Cobden Press, San Francisco & The Foundation for Economic Education, New York, 1985. – Preface to the English-Language Edition, xvi.

⁷ Там само. – С. 5.

Лібералізм вважає, що критична раціональність є тим інструментом, котрий уможливує проведення кращої соціальної політики, а також вдосконалення у всіх інших сферах людської діяльності. Капіталістична раціональність, як синонім критичної раціональності, лежить в основі дій *homo economicus*. Людина економічна повинна добре знатися на математиці, оскільки “економічний підрахунок є фундаментальною справою в розумінні усіх проблем економіки”⁸.

Для того, щоб пересічні люди могли розвиватися, необхідна рівність, тобто відсутність привілейованих класів, станів чи груп людей; кожна людина має рівні права з усіма іншими і кожна людина рівна перед законом. Лібералізм скасовує будь-які привілеї для “обраних людей”. Щоб досягнути високої продуктивності та високих стандартів життя, люди повинні мати свободу дії, свободу слова, але ця свобода не повинна порушувати закони. Рівність вивільняє творчу ініціативу людей, індивідуалізуючи їх. За лібералізму начальник і робітник, землевласник і селянин більше не утворюють пару, в якій один з них панує, а інший пригнічений цим пануванням; вони навчаються співпраці заради процвітання обидвох. Тому, рівність ще й підтримує соціальний спокій, оскільки працівники не відчують тиску “згори”, отримують гідні зарплати і вдосконалюють виробництво. Якщо менша частина суспільства (багаті) заперечує право на гідне життя іншої, бідної частини, то це неминуче спричинить соціальні потрясіння. Не може так бути, щоб в суспільстві 10% громадян були мільярдерами, а 90% громадян зводили кінці з кінцями.

Ментальність олігарха принципово антикапіталістична. Олігарх не служить споживачам. Його бізнес не залежить від попиту та пропозиції – основного закону ринкової економіки. Підприємці і капіталісти залежні від споживачів, які підтримують той чи інший товар, купуючи його. Але вони втрачають їх, коли приходять люди, які обслуговують споживачів краще і дешевше. Олігарх не зацікавлений у тому, щоб з’являлися конкуренти. Він намагається зберегти монополію на виробництво того чи іншого товару всіма можливими засобами. За словами відомого економіста Б. Данилишина, 70% української економіки є в руках олігархів, що унеможливує конкуренцію та свободу економічної діяльності, а без них немає ринкової економіки. Тримаючи в руках майже всю економіку України, олігархи монополізують ціни на усі види продукції, й отримують надприбутки,

⁸ Ludwig von Mises. *Human Action. A Treatise on Economics*. Yale University Press, 1963. (Third Revised Edition). – P. 199.

придушуючи конкурентів. Від цього страждають більшість громадян України, а також й економіка країни, оскільки вона стає одновимірною: одні галузі економіки, які належать олігархам, сяк так працюють, а інші – зовсім ні. Наприклад, галузь легкої промисловості в Україні фактично зруйнована. Українці одягнені переважно в турецький та китайський одяг. Якщо прийти до крамниці і купити звичайну чоловічу майку українського виробництва, то вона буде коштувати 28 – 30 грн., тоді як на базарі турецька чоловіча майка коштує 18 – 20 грн. Про що це свідчить? Це свідчить про те, що в Україні не вигідно виробляти, а вигідно імпортувати. За таких умов розвиток української легкої промисловості неможливий.

Л. фон Мізес зазначає, що “природні монополії можуть бути встановлені лише завдяки контролю за корисними копалинами”⁹. Розподіл праці і конкуренція унеможливають встановлення будь-якої іншої монополії. Ринок спрямовує активність підприємців у ті галузі економіки, в яких вони найкраще будуть задовольняти потреби людей. Тому ні держава, ні інші інституції зовсім не пов’язані з ринковою економікою. Ринок не є певним місцем, предметом чи певною цілісністю. Ринок – це процес, який актуалізується завдяки інтеракціям різних підприємців (“економік” чи господарств), які співпрацюють на основі розподілу праці. Для того, щоб краще пояснити функціонування ринку, Л. фон Мізес, як і Ф. фон Гаск, використовує поняття “каталактика”, яке означає “спонтанний ринковий порядок, що виникає внаслідок взаємодії багатьох таких економік, так фундаментально відрізняється від власне економіки, що слід вважати за велике нещастя, що його стали називати цією самою назвою. Я переконався: ця практика такою великою мірою заплутує людей, що для назви цього порядку необхідно винайти новий науковий термін. Я пропоную називати цей спонтанний ринковий порядок каталаксією (catallaxy) за аналогією з терміном “каталактика” (“catallactics”), який часто пропонувано як заміник терміна “економіка”. (Слова і “каталаксія”, і “каталактика” походять від давньогрецького дієслова katallattein, що, зверніть увагу, означає не тільки “провадити бартер” та “обмінюватись”, а й “приймати до громади”, “перетворювати з ворога на приятеля”)¹⁰. За своєю природою люди схильні до конкуренції, як і тварини. Але людська конкуренція не вимагає битви на смерть.

⁹ Там само. – С. 92.

¹⁰ Фрідріх фон Гаск. Принципи ліберального соціального порядку – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://liberalism.politzone.in.ua/articles.php?id=9>.

Конкуренцію у світі тварин можна назвати “біологічною конкуренцією”, а у світі людей – “каталактичною”¹¹. В умовах ринкової економіки конкуренція полягає у тому, що ті, хто виробляє певний продукт чи надає певні послуги, змушені виробляти його кращим і продавати його чи надавати кращі послуги за нижчими цінами. Конкуренція за умов ринкової економіки спонукає гравців ринку дбати про покупців та споживачів. Тому каталактична конкуренція є певним соціальним явищем, оскільки вона дозволяє кожній особі вибрати місце в структурі поділу праці, яке найбільше їй підходить, але, крім цього, важливо й те, що споживач має можливість самостійно визначати місце того чи іншого гравця ринку в суспільстві. Споживач купує й утримується від покупок; він також користується, або не користується, тими чи іншими послугами. Тому за ринкової економіки гравці ринку утворюють єдиний організм, оскільки стають залежними один від одного. Мета каталактичної конкуренції полягає у забезпеченні найкращого задоволення потреб споживачів, яке стає досяжним за даного стану економіки. Каталактична конкуренція уможливорює краще і дешевше обслуговування споживачів, без жодних перешкод, “які створюються привілеями тих, хто спричиняє шкоду нововведенням своїми майновими інтересами”¹².

Олігархи є певною суспільною “кастою”. Вони утворюють замкнутий світ, доступ до якого має лише політична верхівка – “вибрані”. Олігархи самозадоволені тим, що усвідомлюють свою виключність, яка полягає у відірваності від народу, його потреб та інтересів. За олігархії неможлива соціальна мобільність всередині суспільства, бо панує блат та протекціонізм. Так звані “соціальні ліфти” не працюють, або працюють лише для своїх. За капіталізму кожна людина може розраховувати на покращення власного життя, за олігархії – ні. Капіталістична свобода не ділить людей на “своїх” і “чужих”. Людвіг фон Мізес зазначає: “Тому, хто схильний нарікати на...нечесність ринкової системи, можна рекомендувати наступне: якщо хочеш досягти успіху, спробуй запропонувати споживачу щось дешевше або краще, ніж те, що вже є... Рівність перед законом дозволяє тобі змагатися з будь-яким мільйонером”¹³. Л. фон Мізес визначає капіталіста як того, хто служить більшості споживачів. Олігарх, навпаки,

¹¹ Ludwig von Mises. Human Action. A Treatise on Economics. Yale University Press, 1963, 273, 274 pp.

¹² Там само. – С. 276.

¹³ Людвиг фон Мизес. Антикапиталистическая ментальность / Пер. с англ. Б. Пинскер. – Нью-Йорк: Телекс, 1992. – С. 7.

служить собі і своїй сім'ї. Лише та людина, яка виробляє для більшості, може заробити мільйони і мільярди. “Такий закон економічної демократії ринку”¹⁴. В Україні олігархія ж заробляє головню завдяки експорту металопрокату, продажу сировини (вугілля, нафта, газ); практично, вона не працює на благо українського споживача.

Для того, щоб стати капіталістом, підприємцем чи винахідником необхідні лише кмітливість, розсудливість, і сила волі¹⁵. Щоб стати олігархом треба мати зв'язки у кримінальному світі, належати до певного клану, бути хитрим і підступним.

Становлення капіталістичної ринкової економіки не може відбутися без трьох прогресивних класів, а саме: “тих, хто зберігає, накопичує, тих, хто вкладає накопичене у засоби виробництва, і тих, хто знаходить нові шляхи використання цих засобів”¹⁶. Накопичення капіталу, з одного боку, спричиняє зростання продуктивності праці, а з іншого – здешевлює виробництво. Капіталістичний ринок дає можливість простій людині користуватися плодами чужої праці. Він примушує підприємців усіх трьох прошарків найкращим чином обслуговувати більшість. Кожна людина може вільно входити до цих прошарків, бо вони не є замкнутими, а приналежність до них не є привілеєм, успадкованим від минулих поколінь, що не можна сказати про олігархічний бізнес.

Капіталізм базується на розвитку нових технологій, який залежить своєю чергою, від розвитку науки. Адже винагородою капіталістичного ринку є прибуток. Прибуток отримує той, хто зумів успішно подолати монотонні способи виконання своїх завдань, хто зумів запровадити нові методи ведення господарства, нові технології виробництва. Капіталізм заохочує новаторів та модернізаторів, активізує ініціативу науковців. “Рушійна сила ринку – це елемент, який прагне до неперервних нововведень та вдосконалень, забезпечується невгамовністю підприємця і його прагненням досягнути якнайбільших прибутків”¹⁷. Олігархія, навпаки, не зацікавлена у запровадженні нововведень у виробництво, бо люди і так будуть купувати те, що є, оскільки на ринку зберігається монополія. Відповідь одна: “Не хочеш – не купуй”. За капіталізму людина демонструє, що вона може робити краще за інших. Для отримання прибутків олігархія не йде шляхом

¹⁴ Там само. – С. 7.

¹⁵ Там само. – С. 27.

¹⁶ Там само. – С. 26.

¹⁷ Ludwig von Mises. Human Action. A Treatise on Economics. Yale University Press, 1963. – P. 255.

модернізації виробництва, а йде шляхом здешевлення ціни робочої сили, мінімізації соціальних виплат. Крім цього, олігархи просто скуповують нерухомість або вже готові підприємства, і некладають кошти у розвиток економіки країни. За олігархії бідними є ті люди, які працюють (!). Навпаки, за капіталізму, якщо ти працюєш, то живеш гідно. Капіталізм не обезцінює працю. Кожна праця відповідно оплачується. Кожен індивід працює там, де він може працювати. Тому за капіталізму кожен індивід повинен знати свої здібності, щоб краще представити себе на ринку праці.

Шлях до капіталізму важкий. “Ринкова економіка постала внаслідок тривалого еволюційного процесу. Вона являє собою результат спроб людини найкращим чином пристосувати свої дії до обставин навколишнього середовища, які вона не може змінити”¹⁸. Радянська колоніальна спадщина негативно впливає на економічно-соціальні процеси в Україні і заганняє її у табір “третіх країн”. Ще в середині 90-х років міжнародні організації класифікували Україну як країну з перехідною економікою та державою. Вважалося, що Україні вдасться здійснити перехід від планової економіки та тоталітарної держави до ринкової, каталактичної економіки і демократичної держави, але такий перехід не відбувся. Тому сьогодні ці організації вже не покладають жодних надій на Україну і змирилися з тим, що вона стала олігархією.

Якщо й надалі олігархія зберігатиме status quo, то це поглибить корумпованість влади, збільшить й так великий вплив капіталів в офшори, заморозить мізерні зарплати та пенсії мільйонів громадян України, збільшить тиск на малий і середній бізнес, тому Україна постійно буде потрапляти у п’ятірку найгірших економік світу, а за соціальним розвитком перебуватиме на рівні екваторіальних країн Африки.

Проаналізовані світоглядні установки капіталізму дозволяють стверджувати, що капіталізм неможливий за олігархії. Тому не можна отожднювати олігархію з капіталізмом, як дуже часто в Україні роблять представники лівих партії. Настав час усвідомити, яку державу та економіку збудувала “колишня” комуністично-комсомо-льська номенклатура. Без такого усвідомлення й проведення радикальних заходів з демонтажу олігархії Україна ніколи не опиниться в колі демократичних країн з ринковою економікою. Крім цього необхідна переорієнтація усієї економічної освіти на вивчення науки капіталістичного способу ведення та управління бізнесом.

¹⁸ Там само. – С. 265.

Було б наївно вважати, що капіталізм в Україні виникне одразу після проголошення її незалежності. Вибір капіталістичного розвитку – це вибір цивілізаційний, геополітичний. Не треба забувати, що Україна перебуває у сфері впливу Росії, яка завжди робила все можливе, аби відвернути Україну від цивілізації західного світу. Наприклад, слов'янофіл XIX ст. К. Леонтьєв ставив питання про те, як “ослабить демократизм, європеїзм, лібералізм во всех этих странах, (*в Польщі, Болгарії, Чехії, Сербії і, звичайно, в Україні – І. К.*) как задушить их, а не в том, как подбавить им ещё чего-то архилиберального и архиевропейского...”¹⁹. Треба пам'ятати, що олігархія в Україні на користь Росії, оскільки олігархія відкидає Україну від цінностей західної цивілізації.

WHY IS CAPITALISM IMPOSSIBLE UNDER OLIGARCHY? LUDWIG VON MISES ON IDEOLOGICAL FOUNDATIONS OF CAPITALISM

Ihor Karivets

The author has compared the world-view attitudes of oligarchy and capitalism on the basis of analysis of Ludwig von Mises' writings. The results of such comparison allow us to maintain that there is neither market economy nor competition in Ukraine – and thus, no capitalism. The world-view basis of capitalism is the philosophy of liberalism, which principles such as equality, freedom, inviolability of private property, cooperation in favor of profits of the whole society. By contrast, oligarchy based on the strong desire of infinitive enrichment and exploitation has no philosophical basis.

¹⁹ Цит. за Дзюба І. М. Нагнітання мороку: від чорносотенців початку XX століття до українофобів початку століття XXI. – К.: Видавничий дім “Києво-Могилянська Академія”, 2011. – С. 211.

НЕНАСИЛЬНИЦЬКІ МЕХАНІЗМИ ПРИМУСУ

Євгеній Матвєєв

Розвиток економіки неможливий без ефективних інститутів, тобто правил взаємодії. За визначенням Д. Норта, інститут містить у собі:

- набір обмежень у вигляді правил;
- набір процедур для виявлення відхилень від правил;
- механізми примусу¹.

Одним з базових інститутів ринкової економіки є право власності. Згідно з поглядами Мілгрота та Робертса у ефективних прав власності повинні існувати такі властивості: чіткість та однозначність; дієвість; обмінюваність.

Загалом виділяють декілька механізмів забезпечення дієвості прав власності, тобто здатності їх реалізувати:

- примус;
- інформація: якщо всі учасники ринку знають, що певний об'єкт власності належить певному суб'єкту власності, то потенційному порушнику немає сенсу порушувати права власності, адже це одразу стане усім відомо;
- страхування, яке використовується в умовах ризику втрати самого об'єкту власності або зміни умов його використання.

Примус можна реалізувати через такі механізми:

- державна система: законодавство, судочинство та виконавчі служби;
- звичай;
- мафія;
- власна сила.

Ці механізми можуть використовувати насильницькі та ненасильницькі методи примусу, хоча варто визнати, що ненасильницькі методи у державному та мафіозному механізмі передбачають використання погрози застосування насилля для досягнення результату. Використання власної сили рідко передбачає використання насилля. Звичаї, як самі м'які інститути, практично не використовують насилля.

Метою даної статті є виявлення наявних ненасильницьких механізмів примусу.

¹ North D. C. Transaction costs, institutions, and economic history // Journal of Institutional and Theoretical Economics. – 1984. – Vol. 140. – №1. – P. 7–17.

В історії різних народів використовувалися різні механізми примусу через відмежування від спільноти. Найбільш відомими є античні остракізм та атімія.

Остракізм був складовою політичного механізму Афін. Острака – керамічний осколок, на якому під час виборів писалося ім'я політика, якого мали прогнати з міста на 10 років. При цьому остракізм був не покаранням, а превентивним заходом проти політиків, діяльність яких, на думку городян, могла завдати шкоди полісу. При цьому людина не втрачала ні власності, ні статусу, проте вона не могла перебувати у місті, проголошувати політичні промови. Деякі мешканці вважали остракізм індикатором свого політичного впливу, що спонукало вважати остракізм певною мірою навіть почесним.

Атімія – одне з найважчих покарань в цивільному праві Стародавніх Афін, яке полягало у позбавленні громадянських прав. Людина, щодо якої приймалося рішення про амімію, не мала права виступати на народних зборах, обіймати будь-які посади, служити в армії, брати участь у Олімпійських іграх. Атімія була трирівнева:

– 1 рівень: позбавлення окремих прав, наприклад, позивач, який не набирав 1/5 голосів суддів, позбавлявся права робити позови;

– 2 рівень: позбавлення усіх громадянських прав, що передбачало заборону бути в публічних місцях та на народних зборах, подавати позови тощо, іншими словами таку людину позбавляли правоздатності; інколи права відновлювалися за рішенням не менше 6 тис. громадян.

– 3 рівень: позбавлення усіх громадянських прав та конфіскація майна; застосовувалося до боржників перед державою (невчасна сплата податків чи штрафів); права відновлювалися після сплати боргу; якщо боржник помирав, то атімія переходила на його дітей.

У Спарті атімія застосовувалась до дезертирів та людей, які нехтували народними традиціями та поводитися непристойно.

У стародавньому Римі право на вигнання мав Римський сенат.

Вигнанню з Флорентійської республіки був підданий Данте Аліґ'єрі.

Схожий інститут існував і на українських землях в часи Речі Посполитої. Зокрема, в Литовському статуті була передбачена баніція (вигнання). Наприклад, мати Яреми Вишневецького за несплачені борги свого покійного чоловіка була засуджена на баніцію разом зі своїми дітьми Яремою та Ганною. Процедура баніції була застосована і щодо Михайла Хмельницького – батька Богдана Хмельницького. Баніція могла бути тимчасова або вічна та передбачала позбавлення банітів

всіх прав та заборону для інших допомагати банітам. Специфікою баніції було те, що людина по суті вважалася відсутньою: дружина вважалася вдовою, діти – сиротами. Більше того, будь-які діяння щодо баніта були законними, зокрема відповідно до баніції канцлер Ян Замоїський у 1584 році вбив гетьмана Томаківської січі Самійла Зборовського.

Самі слова “баніція” та “баніти” мають латинське походження: бан – заборона. Цей механізм використовують і в теперішній час в інтернет-спільнотах, а в інтернет-сленгу з’явилися такі слова як “бан”, “банити”, “забанити” тощо. Сутність бану полягає у обмеженні доступу до писання та/або читання у певних інтернет-спільнотах – форумах, соціальних мережах. Причиною таких заходів є порушення умов участі у відповідних інтернет-спільнотах. Бани можуть бути тимчасові або без обмеження часу.

Аналогічні механізми застосовувались і в радянські часи, зокрема практикувались:

- заборона мешкати у великих містах;
- виселення за 101-й кілометр.

На сьогодні як покарання за порушення правил також використовується позбавлення прав:

- право керування транспортними засобами;
- право обіймати певні посади тощо.

Іншим механізмом примусу до виконання певних дій є пов’язані послуги. Незважаючи на те, що вітчизняне законодавство нав’язані послуги вважає проявом дискримінації, саме вони були механізмом добровільної координації господарської діяльності.

Наприклад, аналізуючи забудови під час урбанізаційних процесів у Англії в 18 – 19 століттях, було помічено, що навіть за відсутності генеральних планів забудова була доволі впорядкованою. Механізмами, які забезпечували впорядкованість було обмежене право власності².

Ці обмеження здійснювались через т. зв. ковенанти. Власник крупної земельної ділянки, яка межувала з містом, продаючи окремі наділи під забудову, був зацікавлений продати їх якомога дорожче. Зрозуміло, що ділянка в районі з забезпеченою інфраструктурою, прекрасним зовнішнім виглядом, без можливих ризиків негативних зовнішніх ефектів, коштує дорожче. Натомість ці характеристики повністю залежать від життєдіяльності сусідів. Тому власник земельної ділянки, аби дорожче продати наділи, обмежував власників у діях, які могли загрожувати негативними зовнішніми ефектами, та зобов’язував

² Davies S. Laissez-Faire Urban Planning // The Voluntary City: Choice, Community, and Civil Society. – University of Michigan Press, 2002.

виконувати дії, невиконання яких могло б призвести до ефекту зайця у випадку забезпечення колективними благами або до виснаження ресурсів (трагедії общин) за доступу до ресурсів спільного користування.

Усвідомлюючи, що певна поведінка може створити негативний імідж району, продавці ділянок в умовах володіння зазначали, що новому власнику та майбутнім власникам заборонялось, наприклад, утримувати свиней, варити мило чи влаштовувати притон. Таким чином різко зменшувався ризик появи зовнішнього ефекту.

Прекрасний вигляд з вікна власного помешкання є суспільним або хоча б колективним благом. Стандартною проблемою суспільних та колективних благ є ефект зайця: небажання витратити кошти або просто зусилля на створення блага, яким можна користуватися безоплатно. Зрозуміло, що навіть сарай у пристойному районі буде коштувати дорожче, натомість саме ця наявність сараю буде зменшувати ціну інших будівель. Для вирішення цієї проблеми використовувались зобов'язальні ковенанти.

Найпростіші зобов'язальні ковенанти вимагали потратити на будівництво певну суму коштів, що само собою було гарантією якості будівлі. Більш суворі ковенанти передбачали вимогу забудови за певним виглядом фасаду, певним планом розташування приміщень. Деякі ковенанти передбачали вимогу використовувати певний матеріал: певний камінь для стін та певну породу дерева для вікон. В окремих випадках обумовлювались навіть матеріал та форма ковпаків над димарями.

Ще однією проблемою є інфраструктурне забезпечення. Сама інфраструктура в короткому періоді носить ознаки суспільного/колективного блага, адже її використання одним суб'єктом майже не обмежує можливостей її використання іншими суб'єктами. В цьому аспекті ковенанти передбачали вимогу замостити вулицю поруч зі своїм будинком, влаштувати освітлення тощо.

Проте у довготерміновому періоді інфраструктура набуває ознак ресурсу спільного користування, для якого характерне виснаження³. Така проблема особливо гостро стоїть перед комунальними службами в Україні. Для вирішення цієї проблеми ковенанти були безтермінові. Наприклад, для вирішення проблеми дороги нових власників зобов'язували не лише замостити вулицю поруч

³ Hardin G. The Tragedy of the Commons // Science. – 1968. – № 162. – P. 1243 – 1248.

зі своїм будинком, але й підтримувати її у належному стані. Своєю чергою забудовники перекладали її на власників новобудов під час продаж ділянок із забудовою, а власники будівель перекладали її на орендарів помешкань, про що зазначалось у договорах найму житла. Порухення зазначених кovenантів могло бути умовою позбавлення відповідних прав власності.

Свідченням ефективності таких механізмів були звертання до суду не лише продавців з позовом на покупців, які порушували умови договору купівлі/продажу, але й сусідів, які страждали від дій порушників, адже часто продавець після продажу усіх наділів не мав жодних мотивів судитися з порушником.

Економічний суб'єкт залучений у цілу мережу зв'язків з іншими економічними суб'єктами. В такому випадку є можливість вплинути на поведінку певного економічного суб'єкта через інших осіб, з яким він також має зв'язки. У цьому аспекті можна виділити вплив:

– референтних груп, які служать для індивіда своєрідним стандартом, джерелом формування соціальних норм і ціннісних орієнтацій;

- професійних спільнот;
- релігійних спільнот;
- сім'ї;
- контрагентів.

Опосередкований вплив на порушників норм через референтні групи, сім'ю та контрагентів може бути доволі дієвим механізмом. Прикладами опосередкованого впливу можуть бути:

– навчання та виховання дітей у школі з прищепленням певної поведінки, наприклад інформація про тютюнокуріння може обмежити поширеність негативних звичок через присоромлення дітьми своїх батьків;

– постійне нагадування дружині про негідну поведінку її чоловіка також буде стримуючим чинником.

Більше того, опосередкований вплив може бути навіть безособовим, зокрема “на вплив капіталу як на обмежувач свавілля звертав увагу ще Ш. Монтеск'є”²⁴.

Соціальні інститути, які використовували багатofункціональність суб'єкта формувались з давніх часів. Прикладом таких інститутів є екзогамія та ендогамія. Екзогамія – звичай, який забороняв шлюби всередині племен, а ендогамія – звичай укладання шлюбу між

²⁴ Гайдар Е. Т. Власть и собственность: Смуты и институты. Государство и эволюция. – СПб. : Норма, 2009. – С. 199.

представниками одного племені. Тобто після одруження жінки з представником іншого племені створюється ситуація, коли будь-який напад на представника її племені одночасно є нападом на її родича, що породжує додаткові транзакційні витрати з порушення прав власності людей того племені⁵.

Прикладом екзогамії з метою зменшення витрат на охорону прав власності була поведінка князя Ярослава Мудрого, який був одружений з Інгігердою, донькою шведського короля Олафа. Більшість дітей Ярослава були в родинних зв'язках з європейськими монархічними династіями, зокрема:

- син Ізяслав був одружений з Гертрудою, дочкою польського князя Мешка II;

- син Святослав був одружений з Одою, внучкою цісаря Генріха II;

- син Всеволод був одружений з Марією, дочкою імператора Костянтина Мономаха;

- син Ігор був одружений з германською принцесою Кунігундою, графинею Орламіндською;

- донька Єлизавета вийшла за норвезького короля Гаральда Суворого;

- донька Анастасія вийшла за угорського короля Андраша I;

- донька Анна вийшла за французького короля Генріха I.

Такими діями князь Ярослав зменшував ризик збройних конфліктів, що своєю чергою зменшувало витрати захисту прав власності для нього самого.

Ще одним механізмом зменшення транзакційних витрат на боротьбу з опортунізмом було членство у різноманітних спільнотах, зокрема “у середньовіччя ... єпископ вважався більш кредитоспроможним, ніж світський князь, з тієї простої причини, що у разі несплати боргу на нього можна було впливати за допомогою дисциплінарних заходів церкви. Адже й для пруського лейтенанта та обставина, що борги загрожують йому відставкою, створювало сприятливі умови для кредиту”⁶. Тобто, спільнота була одночасно референтною групою, а кожен її представник та спільнота в цілому – контрагентом, який надавав певні блага, які спонукали вступити до спільноти.

Свою функцію у забезпеченні виконання правил виконували й релігійні спільноти. Особливо велику роль відіграли протестантські

⁵ Кузьминов Я. И., Юдкевич М. М. Институциональная экономика: Учеб.-метод. пособие : в 3 ч. – М. : ГУ-ВШЭ, 2000.

⁶ Вебер М. Протестантские секты и дух капитализма / М. Вебер // Вебер М. Избр. произведения. – М.: Прогресс, 1990. – С. 287, 288.

секти, для яких моральна чистота була більш важлива, ніж чисельність секти.

“Лише місцева громада, а не яка-небудь адміністративна церковна інстанція міжтериторіального типу (як би вільно вона не обиралася) могла на основі особистого знайомства й безпосередньої перевірки поведінки кожного її члена судити про його кваліфікацію”, адже “вимогою, обумовленою прагненням дотримати чистоти громади..., була винятково строга моральна дисципліна, здійснювана самоврядуванням громади”⁷. Більше того, членам секти, на відміну від інших протестантських церков, заборонялось мати стосунки з відлученими з общини, що ставило останніх перед загрозою повного бойкоту, та й взагалі відносини поза общиною допускались лише за крайньої необхідності.

М. Вебер протиставляє професійну спільноту релігійній. Це протиставлення полягає у тому, що:

– професійна спільнота орієнтована на обмеження конкуренції, а релігійна на поширення формальної добропорядності без жодної матеріальної мети в сфері “продовольчої політики”;

– успіх кого-небудь з професійної спільноти призводив до руйнування духу спільноти, натомість успіх брата по секті свідчив про обраність людини та сходження на нього благодаті, чим піднімав престиж секти та сприяв поширенню її вчення⁸.

Таким чином протестантські секти брали на себе витрати перевірки потенційного та діючого сектанта на предмет відповідального ставлення до правил та обов’язків або схильності до порушення правил. Для спільноти ця діяльність обходилася дешевше через економію на масштабі. Позитивним ефектом були зменшення ризику опортуністичної поведінки та підвищення рівня довіри не лише при взаємодії між представниками спільноти, але й при відносинах за межами спільноти.

З метою примусу використовувався також і механізм колективного тиску, який добре описаний в статті Авнера Грейфа⁹, де автор аналізував шляхи вирішення фундаментальної проблеми обміну. Суть фундаментальної проблеми обміну полягає у тому, що у випадку

⁷ Вебер М. Протестантские секты и дух капитализма / М. Вебер // Вебер М. Избр. произведения. – М.: Прогресс, 1990. – С. 285.

⁸ Там само. – С. 290.

⁹ Greif, A. The fundamental problem of exchange: a research agenda in historical institutional analysis. // European Review of Economic History. 2000. – № 4. – P. 251–284.

ризиком обману з боку контрагента інша сторона відмовиться від обміну, а без обміну не буде поділу праці і т. д.

Грейф звернув увагу на те, що купці країн Магрибу як спосіб вирішення цієї проблеми обрали замикання обмінних операцій в межах вузької групи. При цьому, якщо хтось з представників групи порушував прийняті норми, то всі інші учасники припиняли з ним відносини. Наприклад, в 1055 р. прикажчик Абуна без Зедака, що жив в Єрусалимі, був звинувачений у розтраті грошей; в результаті неформального обговорення всі купці-магрибці (навіть на Сицилії) відмовилися мати справу з ним надалі¹⁰.

Загалом механізм колективного тиску є певною мірою проявом реципрокації, коли окремі суб'єкти господарювання надають один одному послуги щодо захисту від порушника норм та примусу до виконання взятих ним зобов'язань.

Хоча використання даного механізму пов'язане з певними недоліками. Проблема полягає в тому, що, вирішивши проблему всередині групи, купцям не було ніякого діла до цієї проблеми поза групою: не було зацікавленості розвивати систему для всього суспільства.

Ще одним механізмом примусу є взаємна погроза повного знищення. Роберт Ауман завдяки теорії ігор показав, що в умовах довготривалої взаємодії реальна можливість однієї зі сторін взаємодії повністю знищити іншу є доволі дієвим аргументом примусу до співпраці. Проте існування в обох сторін реальної можливості покарання за відмову від співпраці може працювати як механізм примусу винятково у повторюваних взаємодіях, коли майбутнє покарання буде значимим для порушника¹¹.

Висновки. Підбиваючи підсумки слід зазначити, що окрім державних насильницьких механізмів примусу у економічному житті можуть успішно використовуватися інші ненасильницькі механізми і без участі держави, а саме: вигнання зі спільноти (острака, атімія, баніція), тиск через родину і професійні та релігійні спільноти, до яких входить порушник, реальна погроза повного знищення.

¹⁰ Greif, A. The fundamental problem of exchange: a research agenda in historical institutional analysis. // *European Review of Economic History*. 2000. – № 4. – P. 251–284.

¹¹ Aumann R. J. Acceptable Points in General Cooperative n-Person Games // *Contributions to the Theory of Games IV, Annals of Mathematics Study 40* / Edited by A. W. Tucker and R. D. Luce. – Princeton University Press, 1959. – P. 287–324.

NON-VIOLENT MECHANISMS OF DURESS

Evgeniy Matvyeyev

The possibility of using non-violent mechanisms of duress without the government is considered, including: exile from the community (ostraka, atimia, banishment), pressure by family and the professional and religious community, and the threat of genuine punishment.

ЛІБЕРАЛІЗМ Л. МІЗЕСА Й АПОЛОГЕТИКА КАПІТАЛІЗМУ В СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Дмитро Вітер

Сьогодні формується уявлення про новий тип економіки сучасного і майбутнього суспільства – концепція “фінансової економіки”, яка відома також як “нова економіка”, “неоекономіка”, “турбокапіталізм”, “економіка постіндустріального суспільства”, що на теоретичному рівні передбачає перехід до розгляду такої економіки як останньої та вищої стадії розвитку ринку. Реальне виробництво стає в цій концепції у кращому випадку другорядним, оскільки суспільство нібито переорієнтовано на нову систему цінностей, головною з яких виступає знання. Тому найбільшого пріоритету набуває та економічна сфера, в якій найбільш вигідно стає ці знання використовувати і реалізовувати – електронно-біржові спекуляції. При цьому однією з найбільш виразних особливостей такого типу економічних відносин стає вже не реальне домінування капіталу, як це було у К. Маркса, а глобальне, за якого праця сама по собі повністю поглинається капіталом, перетворюючись навіть не на товар, а незначний об’єкт впливу самого капіталу.

Звичайно ж труд актуальності не втрачає, оскільки є невід’ємним елементом у процесі переходу до нового типу економічних відносин і, враховуючи підвищення попиту на працю з боку капіталу, бере активну участь у переструктуруванні ринку трудових ресурсів у межах нерівномірного глобального економічного простору, який має лише декілька центрів фінансового, економічного, політичного контролю. Це за умов обмеженості й відповідного прагнення збереження власних ресурсів розвиненими країнами, а також необхідності мінімізації витрат, призводить до диверсифікації виробництв за географічною ознакою, зміщення і перенесення центрів видобування та перероблення необхідних ресурсів в економічно відсталі регіони, що відкриває реальні шляхи економічної, а через неї й політичної колонізації країн третього світу. Їм пропонується адаптована до конкретних умов національного господарства модель ринкової економіки, яка так чи інакше пов’язана з розвитком капіталістичної системи відносин, що передбачає суттєві зміни основних принципів господарювання, а інколи й структури суспільних відносин в цілому.

Ринкова економіка зовсім не прагне забезпечувати суспільний добробут, їй чужими є будь-які ідеї про соціальну справедливість, якщо

тільки держава не “мотивує” певним чином власників капіталу використовувати його в інтересах всього суспільства. Й одразу ж виникають заклики до реалізації ліберальних ідей, втім, лише за умов, якщо держава забезпечує власникам капіталу необхідний рівень безпеки. У цьому сенсі лібералізм сприяє розвитку соціально орієнтованої держави, але тільки не соціально орієнтованої економіки. В умовах докорінної перебудови системи світового господарства, трансформації національних економік та змін в їх структурі, пов’язаних з необхідністю проведення реформ, держава залишається потужним регулятором економіки. Це стосується перш за все країн з транзитивними економіками, що передбачає орієнтацію не на ліберальні цінності, не на досить умовні та віддалені позитивні наслідки глобалізації, а на вироблення державної економічної політики, спрямованої на запобігання розвитку негативних і кризових явищ у національній економіці, зменшення впливу кризових процесів у світовій економіці на національну. До проблем лібералізації економічної політики держави також належить і державний контроль в кредитно-фінансовій сфері, що обумовлює вироблення та прийняття одного з важливих рішень не тільки для розвитку економіки, але й всієї країни – монетарної політики, а також всієї сукупності заходів державного регулювання економіки. Важливим у цьому контексті виявляється трансформація ідей представників економічного лібералізму, які заклали основу для теоретичного обґрунтування можливостей розвитку сучасних типів економічних відносин на основі збереження свобод, постульованих для капіталістичного суспільства в якості загальноцивілізаційних цінностей.

Традиційна система ліберальної апологетики капіталізму простежується в поглядах Л. Мізеса (“австрійська”, “чиказька” або “монетарна” школи) з відповідною подальшою інтерпретацією його ідей в рамках концепції Ф. Гаєка (“лондонська” школа). Лібералізм для Л. Мізеса є системою “поглядів на поведінку людей в цьому світі. За кінцевим рахунком лібералізм не має ніякої іншої мети, крім як підвищення матеріального статку людей, і не стосується їх внутрішніх, духовних і метафізичних потреб. Він не обіцяє людям щастя й умиротворення, а лише максимально повне задоволення тих бажань, які можна задовольнити за допомогою речей матеріального світу”¹. Саме таке розуміння лібералізму розкриває сутність теоретичної платформи, на якій розвивається апологетика капіталізму, що

¹ Мізес Л. Либерализм в классической традиции / Людвиг Мизес ; Пер. с англ. – М. : Экономика, 2001. – 239 с.

радикально протиставляється будь-якій іншій формі соціальної організації.

Л. Мізес вважав, що “існує тільки вибір між суспільною та приватною власністю на засоби виробництва. Всі проміжні форми соціальної організації даремні й на практиці мають виявитися такими, що саморуйнуються. Якщо далі зрозуміти, що соціалізм також непрацездатний, то не можна уникнути й визнання того факту, що капіталізм є єдиною можливою системою соціальної організації, заснованою на розподілі праці. Цей результат дослідження не стане сюрпризом для історика або філософа історії. Якщо капіталізму вдалося втриматися, не зважаючи на ворожість, з якою він завжди зіштовхувався як з боку урядів, так і з боку народу, якщо йому не довелося поступатися шляхом іншим формам суспільної співпраці, яким в значно більшому ступені дісталися симпатії теоретиків і практичних ділових людей, то це необхідно віднести тільки на рахунок того, що будь-яка інша система суспільної організації нездійсненна”². Реальні корені такого положення капіталізму в історії розкриваються зовсім в іншому. І це не дивно, адже, якщо припустити, що капіталізм дійсно є єдиною здійсненою формою суспільної організації, то необхідно відмовитися від тих соціально-економічних умов розвитку суспільства і цивілізації, які історично передували капіталізму. В такому випадку весь історичний процес буде рухом до єдиної можливої форми соціального співіснування – капіталізму, а всі інші форми, що йому передували, – лише невдалими (хоча й невідворотно необхідними) спробами знайти цю ідеальну форму.

Варто звернути увагу на те, що система суспільних відносин, побудована на приматі приватної власності, залишається у Л. Мізеса синонімом капіталізму. Розуміння приватної власності як найвищої цивілізаційної цінності дає можливість стверджувати, що саме та система суспільних відносин, яка не ігнорує право приватної власності, не замінює її на власність колективну, а зберігає протягом всього історичного періоду, вибудовуючи на ній соціальну структуру, є єдиною можливою та виправданою. Це капіталістична система суспільних відносин, яка пропонує людині реальну можливість реалізації її матеріальних потреб, перетворюючи її, навіть за умов відчуження та експлуатації, на суб’єкта влади (хоча остання і реалізується майже виключно в процесі споживання – влада споживача вибирати той або

² Мізес Л. Либерализм в классической традиции / Людвиг Мизес ; Пер. с англ. – М. : Экономика, 2001. – 239 с.

інший продукт, що розглядається як влада над капіталом, над бізнесом, який залежить від споживача, замінює реальну політичну та економічну владу). Капіталізм, що отримує розвиток у межах ринкової економіки, пропонує соціальному та економічному суб'єкту свободу вибору і максимізацію власного добробуту, повагу до працівника як особистості з боку капіталу. Але чомусь, незважаючи на такі очевидні переваги, капіталістична система викликає постійне незадоволення не тільки в країнах, що розвиваються, але й навіть у розвинених країнах, економіка яких ґрунтується на реалізації ринкових принципів господарювання. Для Л. Мізеса відповіддю стає незадоволене честолюбство, що пов'язане з гіпертрофованим індивідуалізмом особистості, яка в умовах ринкової економіки, у випадку неспроможності задовольнити власні бажання, звинувачує будь-що та будь-кого крім себе. Такий психологічний виверт не є переконливим аргументом у критиці соціалізму та апологетики капіталізму, не отримуючи зв'язку з раціональністю як базовим принципом, постульованим Л. Мізесом в якості регулятиву ринкової економіки.

Насправді ж раціональність межує з технократизмом капіталістичного суспільства як детермінантою свободи. Технократизм капіталістичного суспільства пригнічує реальність, створюючи з неї або есхатологічну утопію у вигляді раю на землі, або ж екзистенціальне відчуття безвихідності – соціальна реальність як втілений жах відчуженої дійсності. Це дозволяє погодитися з К. Мангеймом у тому, що не всіляка відчужена дійсність є утопією, хоча відчужена свідомість є утопічною, оскільки саме така свідомість народжує категорії “раціональності”, “раціональності панування”, що використовуються апологетами капіталізму³.

Більше того, регулятиви ринкової економіки залежать від свободи капіталу, який досить часто межує зі свавіллям. Наприклад, критикуючи грошову теорію економічних криз, Л. Мізес вказував, що “випускаючи фідучіарні засоби, під якими мною розуміються банкноти без золотого забезпечення або поточні рахунки, які не в повному обсязі забезпечені золотими резервами, банки в змозі значно розширити свій кредит. Створення цих додаткових фідучіарних засобів дозволяє їм збільшувати кредитування значно перевищуючи ліміт, обумовлений їх власними активами, а також фондами, довіреними їм банківськими

³ Мангейм К. Идеология и утопия / Карл Мангейм // Утопия и утопическое мышление: антология зарубежн. лит. : [пер с разн. яз. ; пер. с англ. М. Левиной / сост., общ. ред. и предисл. В. А. Чаликовой]. – М. : Прогресс, 1991. – С. 113–170.

клієнтами. Вони вступають на ринок в даній ситуації в ролі “постачальників” додаткового кредиту, створеного ними ж, чим викликають зниження ставки відсотку, яка знижується нижче того рівня, на якому знаходилася б без їх втручання. Зниження ставки відсотку стимулює економічну активність... Більш активна кон’юнктура веде до збільшення попиту на виробничі матеріали та робочу силу. Ціни на засоби виробництва та оплата праці зростають, а збільшення заробітної плати веде своєю чергою до збільшення цін на споживчі товари. Якщо б банки змушені були відмовитися від свого способу дій та обмежити себе тим, що вже зроблено, то бум швидко припинився б. Але банки не відхиляються від обраного ними курсу; вони продовжують все більше і більше розширювати кредитування, а ціни і заробітна плата відповідно продовжують зростати... але дане розширення не може продовжуватися безмежно. Оскільки була здійснена спроба запобігти різкому припиненню руху вверх (і обвалу цін, який був би результатом) шляхом створення все більших і більших кредитів, результатом мало стати безперервне і навіть більш стрімке підвищення цін. Але інфляція і бум можуть продовжуватися без перепоп лише до тих пір, поки громадськість вважає, що рух цін за наростаючою в найближчому майбутньому має припинитися. Як тільки громадській думці стане відомо, що немає ніяких підстав розраховувати на припинення інфляції, почнеться паніка”⁴. Цей аналіз за висновками майже не відрізняється від здійсненого свого часу К. Марксом в “Економіко-філософських рукописах 1844 року” та “Економічних рукописах 1857 – 1859 рр.”. Насправді ж відмінності очевидні.

Наприклад, аналізуючи всезагальний закон капіталістичного накопичення, К. Маркс зазначав, що “зменшення несплаченої праці аніскільки не перешкоджає розповсюдженню панування капіталу... Накопичення зменшується. Але разом з його зменшенням зникає причина його зменшення, а саме диспропорція між капіталом і досяжною для експлуатування робітничої сили. Отже, механізм капіталістичного процесу виробництва сам усуває ті минулі перешкоди, які він створює”⁵. Тобто, капіталізм, фактично, має внутрішні механізми регулювання процесу економічного розвитку суспільства, об’єктивність чого не викликає сумнівів.

⁴ Мизес Л. Австрийская теория экономического цикла / Людвиг Мизес // Бум, крах и будущее ; Пер. с англ. А. В. Фильчука. – М., Челябинск : Социум, 2002. – С. 103–111.

⁵ Маркс К. Капитал. Критика политической экономии. Т. 1. Кн. 1. : Процесс производства капитала / Карл Маркс. – М. : Политиздат, 1983. – С. 633.

Сумніви викликає інше, а саме внутрішньо суперечлива сутність лібералізму та капіталізму, взятих в їх взаємовідносинах. Йдеться про характеристику, надану К. Марксом: “За тих найбільш сприятливих для робітників умов накопичення, які передбачалися до сих пір, відношення залежності робітників від капіталу вдягається... у зручні та ліберальні форми. Замість того щоб зі зростанням капіталу ставати інтенсивнішим, воно стає лише екстенсивнішим, тобто сфера експлуатування та панування капіталу розширюється тільки разом із збільшенням його самого та кількості його підданих. Все більша частка їх власного додаткового продукту, який все зростає й у зростаючих розмірах перетворюється на додатковий капітал, притікає до них назад у формі засобу платежу; завдяки цьому вони можуть розширювати коло своїх потреб, краще забезпечувати свій споживчий фонд... Але це не знищує відношення залежності та експлуатації для найманого робітника”⁶. Виявляється, що лібералізм як система апологетики капіталізму в його різних формах нічого не здатен запропонувати людині, крім свободи споживання, тобто, свободи задовольняти свої матеріальні потреби, свободи належати завдяки цьому до буржуазії, не маючи доступу до капіталу інакше, ніж через частку, яка йому може бути виділеною у вигляді кредиту. Фактично, відбувається трансформація засобів перерозподілу додаткової вартості, що виробляється працівником, утворюється нова форма капіталістичного накопичення – надлишок додаткової вартості повертається до працівника у вигляді кредиту, залишаючись у власності капіталіста й приносячи йому додатковий прибуток у вигляді відсотка за користування цим кредитом. За лаштунками лібералізму залишається проблема соціальної нерівності, яка б міра споживацької свободи не пропонувалася.

Намагаючись подолати “схоластичну” сутність капіталізму, в якому не може бути вирішена проблема соціальної нерівності, адже “за такого засобу виробництва, де робітник існує для потреб збільшення вже наявних вартостей, замість того щоб, навпаки, матеріальне багатство існувало для потреб розвитку робітника”⁷, Л. Мизес вказує, що “відмінною рисою сучасного капіталізму є масове виробництво товарів для масового ж їх споживання”⁸, залишаючи за людиною в

⁶ Там само. – С. 631, 632.

⁷ Маркс К. Капитал. Критика политической экономии. Т. 1. Кн. 1. : Процесс производства капитала / Карл Маркс. – М. : Политиздат, 1983. – С. 635.

⁸ Мизес Л. Бюрократия. Запланированный хаос. Антикапиталистическая ментальность / Людвиг Мизес ; [пер. с англ. Е. Журавской, Б. Пинскера, В. Родионова]. – М. : Дело, Catallaxu, 1993. – 240 с.

капіталістичному суспільстві право вибору та споживання – право, яке визначає обсяг виробництва, та обумовлює “радикальний соціальний переворот”, що суттєво змінює роль мас. Маса в цьому контексті перетворюється на соціально пасивне дещо, яке задовольняє, обслуговує великий бізнес; ці маси формуються капіталізмом, який “перетворює “просту людину” з пролетаря на “буржуа”. “Його Величність Споживач” фактично позбавляється його соціальної значущості, що вислизає з критики антикапіталізму та соціалізму у Л. Мізеса, оскільки для нього важливим виявляється лише те, що “капіталістична система виробництва дозволяє досягати успіхів тільки тим, хто навчився як можна краще та за мінімальних витрат задовольняти потреби людей. Розбагатіти можна тільки обслуговуючи споживача”⁹. Це справді свобода, але двояка: для капіталіста вона є необмеженою (незначний момент, пов’язаний з регулюванням споживчого попиту на ринку, може бути подоланий діями, спрямованими на формування необхідного попиту); для споживача, облягодіяного капіталістом, вона є умовною, оскільки окреслює лише суб’єктивні бажання.

Цікаво в цьому контексті, що пізнавально-пошукова функція ринку, а загалом – евристичний потенціал економіки, постульовані Л. Мізесом і в подальшому Ф. Гаєком в якості однієї з найбільших цінностей, спрямовані на досягнення будь-чого, крім власне свободи у сучасній комунікативній ситуації. Тому головною функцією держави стає створення сприятливих умов для розвитку ринкових процесів, які потребують необмеженої свободи. Саме у цьому напрямі розвиває Д. Лавой ідеї Л. Мізеса і Ф. Гаєка, корегуючи їх з урахуванням ідей теорії ігор правом держави встановлювати правила гри для всіх учасників ринку як сфери реалізації свобод¹⁰. А пріоритет конкуренції як головної умови ринку, але асоціальної за суттю, покладає на державу обов’язок регулювати ті сфери, які цього потребують. Внаслідок цього, ринок як система економічних відносин перетворюється на систему, що самоорганізується, й не може регулюватися з боку держави, за якою залишається певне право регулятивного втручання лише в сфері розподілу “товарів колективного використання”, якщо виникає загроза псевдо-соціальним гаслам капіталістичної демократії, реалізації принципів яких, на думку Л. Мізеса, сприяє вільний ринок.

Інтуїтивно Ф. фон Гаєк, розуміючи складність вирішення цієї проблеми, наближається до синергетичного розуміння економічного

⁹ Там само.

¹⁰ Lavoit D. Introduction : An economic critique of socialism / Don Lavoit // The Journal Libertarian Studies. – 1981. – № 1. – Vol. 5. – P. 75–88.

розвитку, вказуючи на спонтанність економічного порядку. Розводячи поняття ринку та господарства, він вже не заперечує плановість економіки в частині розподілу та перерозподілу ресурсів, залишаючи все ж таки базовим принцип раціональності. Ринок не є вже таким, що повністю реалізує індивідуальні прагнення споживачів та суб'єктів економіки, оскільки він не гарантує обов'язкового задоволення потреб в їх ієрархічності, що обумовлено обмеженістю інформації про потреби та можливостей кожного з соціальних суб'єктів, але вони значно розширюються, якщо ці суб'єкти стають учасниками ринку, реалізуючи індивідуальні прагнення.

Індивідуалізм неолібералізму, який виправдовується Ф. фон Гаском поряд з постулюванням принципу "laissez faire"¹¹, фактично не тільки не сприяє розвитку свободи, але й завдяки розмиванню змісту самої свободи призводить до нівелювання основного постулату економічного лібералізму: зв'язок між індивідуальною свободою, приватною власністю та рівнем економічної ефективності суспільства. Якщо Ф. фон Гаек стверджує, що такий індивідуалізм не є егоїзмом та самозакоханістю щодо особистості людини, то на рівні державному неолібералізм перетворюється саме на такий егоїзм і самозакоханість не тільки щодо особистості, права і свободи якої жорстко регулюються конкретними методами державного впливу на економічний розвиток країни, але й щодо економічної свободи інших держав.

Звичайно, можна закидати тут бюрократичній структурі держави та державному апарату. Але проблема все рівно не вирішується. Наприклад, постулюючи релятивні інновації, що протиставляються бюрократизму як наслідку посилення ролі держави в економічних процесах, Л. Мізес вважає, що саме вільний ринок відповідає демократичним принципам, оскільки ґрунтується на виключній значущості приватної власності в процесах забезпечення індивідуальної свободи в економіці (останнє було спрямоване на зміцнення позиції критики соціалізму та планової економіки). На думку Л. Мізеса, в умовах вільного ринку споживач є центром економічної системи, а його грошовий дохід визначає необхідність того чи іншого товару, що визначає структуру суспільного виробництва. Тільки в

¹¹ Хайек Ф. Индивидуализм и экономический порядок / Фридрих Хайек ; [пер. с англ.]. – М. : Социум, 2011. – 422 с.; Хайек Ф. Право, законодательство и свобода : Современное понимание либеральных принципов справедливости и политики / Фридрих Хайек ; [пер. с англ.]. – М. : ИРИСЭН, 2006. – 644 с.; Хайек Ф. Судьбы либерализма в XX веке / Фридрих Хайек ; [пер. с англ.]. – М. : ИРИСЭН, Мысль, Социум, 2009. – 337 с.

умовах вільного ринку, вважає він, економічні суб'єкти максимізують свій добробут, оскільки мають свободу вибору альтернативних можливостей. При чому свобода вибору свідчить про повагу до особистості людини, а сама ринкова система передбачає високі темпи економічного зростання, забезпечуючи найбільший рівень добробуту.

Цю ідею підтримує сучасний неолібералізм. Збалансований розвиток суспільства обмежується в неолібералізмі дією механізму вільного ринку та вільної конкуренції, невід'ємним результатом яких є нібито рівність попиту і пропозиції. За таких обставин справді необхідно мінімізувати державне втручання в економічний розвиток, а завданням органів державної влади має бути створення умов для вільної конкуренції як реалізації рівних можливостей всіх у суспільстві. До цього ж неолібералізм додає негативне ставлення щодо політики дешевих грошей і створення за рахунок бюджетних коштів робочих місць, що, на їх думку, загострює економічні проблеми, оскільки урядові рішення спрямовані на підтримку повної зайнятості на основі застосування механізму кредитної експансії та стимулювання сукупного попиту, наслідком чого стає відкрита інфляція, яка породжує ще більше безробіття. На цьому наполягає Ф. фон Гаєк, вважаючи, що саме інфляція призводить до дезорієнтації трудових ресурсів, і вбачаючи в забезпеченні додаткових робочих місць у тих видах діяльності, що стають привабливими, лише додаткові витрати. На його думку, відповідні робочі місця зникнуть разом із призупиненням інфляції, а штучно прискорене економічне зростання означає витрату ресурсів. Виявляється, що витрачати ресурси на підтримку необхідного рівня зайнятості є справою недоцільною й неефективною, і тому цим не повинна займатися держава, витрачаючи ресурси, які суб'єкти ринку можуть самостійно перерозподілити за умови вільної конкуренції, що в результаті й сприятиме створенню нових робочих місць.

Якщо враховувати прагнення виключно організатора економічної системи, який визначає можливу ієрархію цінностей, які мають бути задоволені насамперед та які не підлягають задоволенню взагалі, що притаманно економічним моделям соціалізму (перш за все утопічного соціалізму та наукового комунізму, проти яких виступають представники неолібералізму), гарантування задоволення інтересів і потреб в умовах ринку може з легкістю диктуватися не тільки попитом, але й пропозицією, оскільки для цього існують ефективні та випробувані методи і засоби. Виробник в капіталістичній системі, в умовах ринку вже не орієнтується на потреби споживачів, він ці потреби формує так, як це вигідно йому. І в цьому руйнується та

свобода, яку відстоює лібералізм, оскільки принцип “laissez faire” діє як в прямому (споживач), так і зворотному (виробник) напрямі, а, отже, й неможливим стає ствердження пріоритетності будь-якої системи економічних відносин, оскільки будь-яка система обмежує свободу.

Лібералізм у такому випадку пасує перед консерватизмом, проти якого виступав Л. Мізес, зазначаючи, що консерватизм суперечить самій природі людської діяльності¹². Послідовний і систематизований лібералізм також поступово перетворюється на консерватизм – консерватизм щодо можливості змін у структурі суспільних відносин, щодо ствердження можливості існування інших типів економічних відносин та соціальної організації, ніж капіталізм.

MISES' LIBERALISM AND APOLOGETICS OF CAPITALISM IN THE MODERN WORLD

Dmytro Viter

The article considers the Austrian school's conceptual principles of economic liberalism as a basis for the apologetics of capitalism in modern society, as well as capitalism's development into modern neoliberalism.

¹² Мізес Л. Бюрократия. Запланированный хаос. Антикапиталистическая ментальность / Людвиг Мизес ; [пер. с англ. Е. Журавской, Б. Пинскера, В. Родионова]. – М. : Дело, Catallaху, 1993. – 240 с.; Мизес Л. Человеческая деятельность : Трактат по экономической теории / Людвиг Мизес ; [пер.]. – М. : Экономика, 2000. – 878 с.

ІДЕОЛОГІЯ ЛІБЕРАЛІЗМУ В КОНТЕКСТІ ПОПУЛІЗМУ ТА СУЧАСНОЇ ДЕМОКРАТІЇ

Ірина Кіянка

Ідеологія є закономірним результатом розвитку суспільства та важливим атрибутом функціонування держави. При цьому ідеологія може проявлятися у вигляді політичного вчення, релігійної доктрини, глобальної стратегії тощо. Її можна зіставити з духовним стрижнем, що окреслює мету та сенс суспільно-політичного життя, забезпечує згуртування та єдність соціуму, народу, нації навколо вирішення нагальних проблем.

Ідеологія є важливою складовою суспільної свідомості як самобутнього і різностороннього явища. Вплив ідеології на різні сторони соціального організму (суспільства) на певному історичному етапі доводить, що суспільна свідомість має складну внутрішню структуру і може бути всебічно досліджена лише в системі цілісного культурного життя суспільства з історичного, філософсько-соціологічного, політологічного та інших кутів зору¹.

Суспільна свідомість являє собою духовний феномен, котрий відображає різні аспекти суспільного буття верств населення, різних соціальних груп, партій, окремих осіб тощо.

Термін “ідеологія” увів у своїй праці “Елементи ідеології” французький філософ Дестют де Трасі (1754 – 1836), який позначив ним нову емпіричну науку про ідеї. Саме ідеологія розглядалась як один із засобів подолання суперечностей і конфліктів між людьми. І тому концепція де Трасі ґрунтувалася на просвітницькій парадигмі мислення: розумове обґрунтування має бути основою тих ідей (поглядів і переконань), якими ми повинні керуватися, зокрема, в політичних діях.

За визначенням М. Михальченка, поняття “ідеологія” охоплює систему форм суспільної свідомості, котрі водночас виступають як свідомо визначені форми національного, класового або групового духовного життя. Як система поглядів, ідей і концепцій, ідеологія знаходить своє втілення в різноманітних формах суспільної свідомості, котрі розрізняються за своїм предметом, характером відображення інтересів суспільного суб’єкта, а також функцією, яку вони виконують у суспільному житті. При цьому, як правило, ідеологія тісно пов’язана

¹ Ситник О. М. Становлення ідеології: український аспект: монографія. / Ситник О. М. – Донецьк: Вид-во “Вебер” (Донецька філія), 2009. – 244 с.

з такими формами суспільної свідомості, як політична свідомість і правова свідомість, мистецтво й мораль, філософія й наука, а також з релігією, економічною свідомістю людини тощо².

Політичні ідеології – це певні сукупності взаємопов’язаних ідей, цінностей, символів та ритуалів, призначених об’єднувати людей заради спільних політичних дій. Серцевину політичних ідеологій складають певні погляди на суспільство та державу. Важливим є й той момент, що політичні ідеології є особливим типом вірувань. Те, у що ми віримо, є часткою нашої дійсності. На основі того, у що ми віримо, організовується наша діяльність.

Політичні ідеології (принаймні традиційні європейські політичні ідеології) – явище відносно пізнього часу й, по суті, породжене релігіями, котрі завжди включали й певні погляди на людину, суспільство та державу. Хоча релігійне світорозуміння спиралося не на критичне мислення, а на віру.

Цю проблематику висвітлено у працях М. Вегеша, Д. Видріна, П. Демчука, М. Михальченка, В. Лісового, Б. Панасюка та інших науковців.

На теперішньому етапі розвитку українського суспільства маємо проблему з надмірним впливом політичних ідеологій на наш соціум, що призвело до стану апатії у значній кількості громадян країни. Якщо тоталітарний режим породжував страх, то сьогоднішній – політичну апатію. Якщо страх може породжувати певну дію – боротьбу, обурення, то апатія, тобто відсутність необхідного рівня соціальної енергії, веде до загибелі (чогось старого в кращому випадку – *примітка автора*) або породжує умови для реалізації популістських гасел.

Як зауважив М. Вегеш, політична ідеологія – це система поглядів, ідей, вчень, що відображають суспільне життя, інтереси, цінності та потреби різних соціальних груп, цілі, завдання й методи їхньої діяльності. Таким чином політика без ідеології існувати не може, оскільки політична ідеологія є структурним елементом політики. Доки люди поділяються на групи за інтересами, залишається потреба у владному регулюванні їх відносин: вони підтримуватимуть владу або протистоятимуть їй, формуючи групові образи щодо їх місця в суспільстві, відстоюючи власний погляд на речі як найдостовірніший. Варто зауважити, що одною з найсерйозніших проблем у сучасному політичному житті української держави є незбалансованість її політико-

² Культура. Ідеологія. Особистість: методолого - світогляд. Аналіз / В. Андрущенко, Л. Губерський, М. Михальченко. – К.: Знання України, 2002. – 578 с.

правової системи та механізму влади, що, значною мірою, зумовлено відсутністю єдиної національної та державної ідеології. Фактично кожна політична партія намагається творити певні ідеології. Однак переважна більшість з останніх, не маючи під собою належного ідейно-політичного підґрунтя, не є життєздатними³.

Відомо, що політична ідеологія являє собою системне відображення істотних аспектів політичної дійсності і виступає формою класової, групової, станової політичної свідомості й самосвідомості, системою ідей, гіпотез, концепцій, ідеалів, гасел, програм, в яких відображені корінні політичні, економічні інтереси соціальних груп.

У загальнонаціональному плані ідеологічно-політичний компонент національної самосвідомості, на відміну від інших, не виникає стихійно на побутовому рівні, а є результатом діяльності національної інтелігенції. Внаслідок активної дії національних партій чи громадсько-політичних об'єднань національна ідея, і передовсім ідея національної єдності доповнює зміст етнічної духовності, отримує політичне закріплення в програмних документах політичних партій та свідомості людей.

Сьогодні ідеологія реалізується через масову культуру, котра свідомо поширюється через численні канали сучасної пропаганди, формує смаки, потреби і напрям думок “пересічної людини”, є засобом цілеспрямованого керування мисленням і поведінкою людей. Роль і місце ідеології в суспільстві залежить від становища самого суспільства та його соціальних інститутів (парламент – церква – ЗМІ – освіта тощо). Ці своєрідні соціальні інтегратори підстраховують і перекривають один одного. Слабкість одних неминуче проявляється в підвищеній завантаженості інших. І гіпертрофований розвиток ідеології, перетворення її у фокус всієї системи інтеграторів є показником слабкості всіх інших інтеграційних механізмів⁴.

Так історично склалося, що найвагоміший вплив на колективну психіку (її властивості, стани, процеси) справляє ідеологія з певними догмами релігії. Саме з цих соціокультурних залізобетонних конструкцій народилися поняття, образи, символи, поведінкові установки, за допомогою яких політики досягають влади й успішно маніпулюють масами, зіштовхуючи їх між собою і віддаляючи від себе самих.

³ Вегеш М. М. Історія і політика: У 4-х томах. – Т. 4 / Вегеш М. М. – Ужгород: УЖ НУ, 2005. – 478 с.

⁴ Донченко О., Романенко Ю. Архетипи соціального життя і політика (Глибинні регулятиви психополітичного повсякдення): монографія. – К.: Либідь, 2011. – 334 с.

Головна ознака ідеології – догма – виникає в результаті абсолютизації ідеологічних схем (як в індивідуальній, так і в суспільній свідомості) і перетворення їх в самоцінність, охоплюючи всі інші соціальні цінності. Таке становище ідеології унеможливило будь-які інші духовні альтернативи, пригнічує особистісну самосвідомість і позбавляє відповідальності індивіда на користь тих, хто узурпує права виступати від імені ідеології.

Будь-яка ідеологія прагне пояснити та обґрунтувати той соціальний та політичний порядок, котрий вона відстоює. Для цього використовуються різного роду прийоми, наукові формули та термінологія, за допомогою котрих часто і конструюється ідеологія. Безперечним є вплив ідеології на науку. Ідеологія, яка обґрунтовує політичний порядок, суспільно-економічні відносини і т. д., співвідноситься з поняттями, в котрих людина осмислює своє існування в суспільстві. А вони нерозривно пов'язані з картиною світу і розумінням місця людини в цьому світі.

Політики не переймаються головним – формуванням і ефективним використанням соціального інтелекту, тобто здатності соціуму обробляти і класифікувати інформацію (поточні і глобальні проблеми, шляхи і засоби їх розв'язання), за допомогою якої політики могли б так реагувати на внутрішні і зовнішні чинники, щоб не порушувати зовнішню гармонію даного соціуму⁵.

Популізм – підвищена чуттєвість великих мас людей до простих пояснень складних проблем, до примітивних галасливих закликів; це демагогічні політичні дії політиків, які прагнуть використати цю чуттєвість (Д. Видрін).

Засади популізму:

1. “Підігравання” мінливим настроям та вимогам мас.
2. Використання емоційних станів мас людей (страх, ненависть, ворожість).
3. Загравання з масами.
4. Використання лексики натовпу.
5. Завищені обіцянки.
6. Апеляція до найменшосвіченої частини мас.
7. Створення ідеологічних кліше.
8. Презумпція малих, але конкретних справ.

⁵ Демчук П. Державна ідеологія та ідеологічна робота держав // Розбудова держави. – 1994. – № 5. – С. 12–14.

9. “Істинність простих рішень”. Необхідно враховувати той аспект, що тією чи іншою мірою популістом є кожен політичний діяч, що зумовлено ірраціональністю великих мас людей.

Як вважає С. Дацюк, є два типи демократії – популістична демократія та стратегічна демократія.

Популістична демократія – це демократія, де приймаються прості популярні рішення, які задовольняють мінімальні матеріальні потреби суспільства, але які не є повністю адекватні сучасному складному світові.

Популістичні демократії або тимчасово перебувають в хаосі політичних конфліктів їх еліт під час спроб різноспрямованої маніпуляції, або тривалий час знаходяться в ситуації зовнішнього управління з боку стратегічних демократій.

Маніпуляції еліт всередині різних типів демократії є різними. Еліти популістичних демократій здійснюють дуже примітивні маніпуляції своїм суспільством. Стратегічні демократії маніпулюють своїми суспільствами на більш глибинному рівні з розумінням далекої перспективи. Стратегічні демократії здійснюють стратегічне управління як всередині своїх країн, так і через активну зовнішню політику іншими країнами.

У стратегічній демократії управляє стратегічна еліта. А в популістичній демократії панує винятково компрадорська еліта, яка здебільшого має підпорядкування тому чи іншому зовнішньому центру управління. Водночас в деяких популістичних демократіях різні частини компрадорської еліти мають різні вектори зовнішнього підпорядкування.

Компрадорські еліти всередині такої країни є конфліктними та неугодовдатними не тому, що вони мають групові психічні відхилення, погану політичну культуру, злий намір чи малий розум, а тому, що залежні від центрів зовнішнього управління, які перебувають в конфлікті. Тобто, різні компрадорські еліти відтворюють всередині конфлікт центрів зовнішнього управління, які стоять за ними⁶.

Поява стратегічної демократії в країні, яка до того була популістичною демократією, в оточенні колишніх зовнішніх центрів управління можлива лише тоді, коли така нова стратегічна демократія продемонструє принципово нову структуру влади – більш сучасну і ефективну, ніж вона є навіть у стратегічних демократіях. Нова структура влади – це “поліархія”, де окрім трьох класичних типів влади

⁶ Дацюк С. Інтелектуальна політика // Незалежний культурологічний журнал “І”, 2010. – 465 с.

(законодавчої, виконавчої та судової) мають бути ще два типи – стратегічна та самоврядно-місцева.

Важливу місію виконують політичні партії, які представляють усі верстви народу. Але тільки стратегічні партії забезпечують країні доступ до стратегічної влади.

У стратегічних демократіях стратегічні партії виконують функції стратегічних досліджень, випрацювання та впровадження стратегій внутрішньої та зовнішньої політики – роблять вони це неопублічно, в дуже вузьких колах.

Натомість у популістичних демократіях компрадорські партії виконують винятково функцію захисту всевладдя великих корпорацій під патронатом того чи іншого зовнішнього центру управління. В популістичних демократіях партії не є технологією доступу до стратегічної влади, бо сама стратегічна влада є за межами їх країни.

Адже політична еліта всередині демократії може змінюватися зусиллями самого демократичного суспільства. Еліта – це така частина демократичного суспільства, яка в будь-якому разі стоїть над ним, маніпулює його свідомістю і здійснює безпосереднє чи опосередковане управління залежно від позиції, яку вона займає. Тому замінити одну еліту на іншу суспільство не може, воно в своїй більшості надто некомпетентне.

І тому часто популізм використовує загальну масу людей або людей натовпу. Як вважає С. Грабовський, “стаючи частиною організованого натовпу, людина спускається на кілька позицій нижче сходами цивілізації. В ізольованому середовищі вона, можливо, була би культурною; у натовпі це варвар, тобто істота інстинктивна. У неї виявляється схильність до сваволі, буйства, лютості, але й також і до ентузіазму та героїзму, властивих первісній людині, подібність із якою ще більше посилюється тим, що в натовпі вона надзвичайно легко підкоряється словам та уявленням, які не мали б на неї в ізольованому середовищі жодного впливу, і робить учинки, що явно суперечать і її інтересам, і її звичкам.

Хоча, звичайно, в умовах умілого використання масових комунікацій та ламання соціокультурних табу внаслідок грандіозних катаклізмів цілі нації перетворюються на натовпи, що здатні не тільки на аморальні та руйнівні, а й на героїчні та благородні вчинки. Але останні залежать не так від внутрішньої налаштованості юрби, як від умілого маніпулювання нею”⁷.

⁷ Грабовський С. Люди натовпу. Як створювався homo sovieticus. // Тиждень. Український тижневик. – 2011. – № 48. – 25 листопада – 1 грудня 2011. – С. 40, 41.

Зі зростанням нашої здатності обробляти інформацію зростатиме наш опір соціальним хворобам. Наші психічні хвороби сьогодення поширені не менше, ніж в попередні роки навіть деякою мірою більше (хоча багато з них на сьогодні перебуває в латентному стані, – прим. автора).

Важливість ідеології полягає в тому, що вона є вагомим фактором формування суспільства та виховання людей. Досвід країн свідчить, що держава не може існувати без власної ідеології. Адже потреба в національній (державній) ідеології закладена самою закономірністю функціонування суспільства та необхідністю пошуку загальнонаціональних духовних орієнтирів, спроможних консолідувати суспільство.

У процесі розвитку української держави особливо гостро відчувається потреба в системі політико-ідеологічних цінностей та морально-етичних орієнтирів, здатних мобілізувати зусилля суспільства на розв'язання поточних і перспективних проблем її розбудови. Одним із шляхів пошуку та обґрунтування інтеграційної ідеї, реалізація якої могла б стати основою формування необхідної нам системи ціннісних пріоритетів та орієнтирів, є створення такої концепції державної ідеології, котра б враховувала головні особливості духовності й ментальності народів, що населяють Україну, здатна була б забезпечити їхні інтереси та сприяти подальшому повноцінному розвитку української нації та держави⁸.

Згідно з визначенням В. Лісового, ідеологія – це сукупність взаємопов'язаних, а то й ніяк не пов'язаних між собою ідей, символів та ритуалів, призначених об'єднувати людей заради спільних дій.

Цілком очевидно, що саме завдяки належній, ефективній і дієздатній ідеології, можливим є формування в Україні громадянського суспільства.

Саме в державній ідеології концентровано віддзеркалюються основні загальнонаціональні цінності й загальнодержавні інтереси, внутрішні та зовнішні пріоритети держави, місце громадян у їх реалізації тощо. Відмова ж від ідеології, або деідеологізація, не сприяє зміцненню суспільної свідомості народу, бо створює в ній порожнечу. Державна ідеологія має подолати в масовій свідомості комплекс другосортності власної держави та згуртувати народ у боротьбі за його гідність і належне місце у світовому співтоваристві.

⁸ Лісовий В. С. Що таке національна (українська) ідея? НАЦІОНАЛІЗМ: Антологія / Упор. О. Проценко, В. Лісовий. – К.: Смолоскип, 2000. – С. 593–626; 602.

Розвиток українського суспільства після досягнення незалежності значною мірою актуалізував проблеми вивчення історичного досвіду, інтелектуального спадку попередніх поколінь. Особливої уваги заслуговує період кінця XIX – початку XX сторіч, коли в українській політичній думці були сформовані найбільш потужні концепції суспільно-політичного розвитку.

Наразі динаміка політичної системи України характеризується невизначеністю стратегічної мети розвитку. Хоча основні інститути державності створені, але не сформовані стратегічні та тактичні цілі суспільно-політичного розвитку, не виявлені його напрямки. Незаперечними є демократичні перетворення в житті українського суспільства, створення нових політичних інститутів, розвиток громадянського суспільства, в той же час соціально-політична криза набуває перманентного характеру, політичні інститути функціонують вкрай нестабільно.

Перед українським суспільством знову постає проблема пошуку ефективних способів політичного розвитку.

“Споконвічна боротьба українців за свободу, яка увінчалась успіхом у 2004 – 2005 роках, довела багатьом народам, що національний дух і воля народу мають концентруватися на пошуках правди, хоч якою б не була гіркою, для реалізації національної ідеї. В українців цей імунітет занадто знижений через те, що його витравлювали гонінням за будь-які вияви рис українства – мову, культуру, мистецтво”. У цьому контексті народ, який був на майданах країни, зобов’язаний усвідомити, що доля нації і країни залежить не тільки від президента, парламенту та уряду, але від кожного громадянина країни. Адже президенти, депутати і члени уряду постійно змінюються, а народ і його інтереси вічні⁹.

Сьогодні ми вже говоримо про “кризу постмайданового розчарування” і знову сподіваємось на енергійну, активну участь і політиків, і суспільства у змінах в країні. Якщо ж у середині опозиції візьмуть гору старі проблеми – амбіції лідерів, схильність до кулуарного прийняття рішень, висунення кандидатів не відповідно до спроможностей, заслуг і репутації, а відповідно до внесків до партійних (і приватних) кас, – така опозиція програє. Ніхто не вийде її захистити. Така опозиція лише посилить зневіру людей.

Можливим прикладом позитивного демократичного альянсу став Софіївський Майдан 22 січня 2012 року, коли об’єднана опозиція

⁹ Панасюк Б. Я. Помаранчева революція в променях національної ідеї: історико-художній нарис / Панасюк Б. Я. – К.: КНЕУ, 2006. – 176 с.

стала готовою до старту, але чи вистачить волі дійти разом до фінішу. Це питання залишається риторичним.

Насправді українцям бракує об'єднання за політичними поглядами, за спільними уявленнями про майбутнє, а не за тією чи іншою комбінацією інтересів. Адже нинішня опозиція збирається в наступ, озброєна тими самими організаційними принципами, за якими здійснювалася політична активність усі останні роки. Знову створюється, зрештою, працює своєрідна піраміда. На її вершині опиняються бізнес-спонсори, які утримують партійну верхівку. Остання дає роботу партійним функціонерам, які працюють з масами.

Цю піраміду слід перевернути. Спершу запити й потреби певної верстви, соціальної групи, нації в цілому, які політики мають усвідомити, оформити в програмні гасла й технології реалізації, а потім їх просування, залучаючи певні ресурси, а не навпаки.

Оновлення опозиції – необхідне, але не достатнє. Основною тезою у протистоянні маніпулюванню свідомістю та впливу популістських гасел на наше життя має стати принцип: “У мене достатньо сил, щоб стерпіти істину про себе”.

IDEOLOGY OF LIBERALISM IN THE CONTEXT OF POPULISM AND MODERN DEMOCRACY

Iryna Kiyanka

The article analyzes the problem of liberal ideology in the context of populism and democracy in Ukrainian society. The author highlights populism's principles, slogans and their influence on the electoral population.

ЛІБЕРАЛІЗМ – ІДЕОЛОГІЯ СВОБОДИ

Василь Магас

Активне використання ліберальної риторики в процесі проведення в Україні ринкової реформи стало підставою для висновку про ліберальний характер здійснюваних економічних перетворень. Зважаючи на те, що здійснені перетворення призвели до значного спаду в економіці та спричинили руйнування продуктивних сил, з'явилися об'єктивні підстави для сумнівів щодо спроможності використання теоретичних постулатів лібералізму у вирішенні трансформаційних проблем.

Звертаючись до критиків ліберальних ідей в Україні, насамперед варто зауважити, що ліберали – це не ті, що так себе називають у США, не ліберал-демократи на кшталт Жириновського в Росії, не радикали-реформатори з України, і навіть не клерки з МВФ чи чиновники із ЄС. Ліберали: Людвіг фон Мізес, Фрідріх фон Гаєк, Вальтер Ойкен, Мільтон Фрідман, Мюррей Ротбард та інші, які практично не мають жодного відношення до ринкових перетворень на постсоціалістичному просторі. Згадані вчені досліджували причини, що призвели до кризи їхньої доктрини у першій половині ХХ століття, здійснювали аналіз факторів, які викликають збої функціонування ринкового механізму, вивчали можливі шляхи вирішення тих чи інших проблем в межах ринкової системи тощо. Але основні сподвижники неолібералізму практично ніколи не працювали над проблемами трансформації командно-адміністративної системи в ринкову! Навпаки, Людвіг Ерхард, один із авторів “німецького дива”, який ніколи не приховував своєї відданості ліберальним ідеям, звертав особливу увагу на складність названих проблем, а також на необхідність глибокого та фундаментального теоретичного аналізу можливих варіантів практичного втілення ліберальних принципів. Зокрема, він наголошував, що “перехід від ринкової економіки до планової не має жодних проблем, тоді як, навпаки, заміна планової економіки вільним ринковим господарством пов’язана із неймовірними труднощами. Причина полягає в тому, що відійти від економіки збалансованих тенденцій легко; важко, навпаки, при економіці, яка вийшла із природної рівноваги, одразу, без переходу, дати простір вільному ринку”¹.

Тільки опираючись на загально визнаних авторитетів ліберальної думки, розглядаючи лібералізм не як догму, а як метод, можна, творчо

¹ Ерхард Л. Полвека размышлений: Речи и статьи. – М.: Руссико: Ордынка, 1993. – С. 45.

застосовуючи його, вирішувати проблеми сучасної України. Для цього, насамперед, важливо точно виділити ключові ідеї та принципи лібералізму.

Лібералізм – це система ідеологічних цінностей та принципів політики свободи. Лібералізм – це не абсолютна свобода, а свобода, обмежена певними нормами поведінки, однаковими для всіх і дотримання яких є обов’язковим для всіх. Без наявності таких обмежень – свобода неможлива. Ідею абсолютної свободи, тобто свободи без обмежень, взяли на озброєння вороги лібералізму, які прагнули зробити людину не просто вільною, але й вільною від обставин, і, в результаті, – завели її у тенета соціалістичного рабства.

У 1992 р. відбулася так звана “лібералізація”, суть якої звелася до надання “червоному директорату” необмеженої свободи збагачення на базі суспільних засобів виробництва. Останні, відчуючи абсурдність свободи такої форми підприємництва, робили все можливе щоб застрахувати себе і, за можливості, передавали активи контрольованих ними підприємств у заново створювані приватні структури. Зрозуміло, що абсурдність такої ситуації відчувало все суспільство, в тому числі і кримінальні елементи та державна бюрократія, які теж включилися в процес розподілу суспільної власності. Остання, опираючись на силу державних органів примусу, оперуючи принципом – “для своїх – усе, для чужих – закон”, врешті-решт взяли ситуацію під контроль.

Доморошені критики лібералізму, відчуючи руйнівні наслідки такої свободи, але, не розуміючи природи ринку, умов, за яких свобода окремого індивідуума узгоджується із загальносуспільними інтересами, ратують за посилення державного втручання в економіку в спосіб, який веде лише до подальшої бюрократизації та одержавлення суспільного життя. На противагу цьому лібералізм – це розуміння природи ринку, це мислення категоріями самоорганізації, це усвідомлення обмеженості людського пізнання, це мислення садівника на відміну від мислення ремісника, “технічному” чи “інженерному” підходу, методології “соціальної інженерії”.

Лібералізм – це глибоке усвідомлення важливості і складності вирішення проблеми регулювання у суспільстві з розвинутим поділом праці. Це наукова доктрина, яка доводить, що саме конкуренція, а не якийсь там центральний орган, найкраще справляється із завданням ефективної координації діяльності мільйонів і мільярдів людей. Водночас конкуренція забезпечує вибір, і цим самим служить гарантією свободи.

Конкуренція є умовою ефективності ринкової економіки. Адже в умовах конкуренції людина одержує зовнішній стимул як до виявлення уже нагромаджених нею знань, так і пошуку нових, якими ще ніхто не володіє. Лише завдяки конкуренції, яку Фрідріх фон Гак називає “процедурою відкриття”, виявляються інформаційні переваги ринкової економіки перед централізованою системою. Інакше можна було б вдаватися і до командно-адміністративних методів регулювання.

Важливою умовою індивідуальної свободи є право приватної власності. Проте, як зазначав Вальтер Ойкен, “приватна власність на засоби виробництва потребує контролю зі сторони конкуренції. Тут винятково важлива інтердепенденція усіх політико-економічних заходів. Якщо решту принципів, застосування яких впливає на реалізацію конкурентного порядку насправді будуть витримані, то це означає, що приватна власність на засоби виробництва і вільне розпорядження ними володіють важливою соціальною функцією і функцією політики порядків. Якщо інші принципи не будуть враховуватися, якщо виникнуть монополії і якщо, відповідно, буде відсутній контроль зі сторони конкуренції, то повноваження розпорядження приватною власністю повинні бути обмежені”².

У цьому контексті варто нагадати, що лібералізація цін 1992 року та наступна приватизація в Україні здійснена не просто в умовах монополізованої економіки, але й сама приватизація здійснювалася на неконкурентних засадах, реалізуючи колективістські цінності рівності і справедливості, які в принципі суперечать ринковій системі цінностей свободи і конкуренції. Неконкурентна приватизація не тільки в принципі не могла виявити ефективних власників, але й зумовила концентрацію економічної влади в угруповань, які на сьогодні фактично контролюють і політичну систему України. Якщо суть здійснених перетворень в Україні можна подати як здійснення широкомасштабної приватизації та лібералізації без конкуренції, то суть лібералізму можна звести до індивідуальної свободи та конкуренції.

Проблема полягає в тому, що здійснена розподільча сертифікатна приватизація не забезпечила легітимність прав власності, тобто в очах більшості громадян реальний стан речей не визнається як справедливий. Це не сприяє ефективному використанню приватизованих засобів виробництва. Адже, коли власність не визнається “священною”, основною турботою новоспечених власників

² Ойкен В. Основные принципы экономической политики: Пер. с нем. / Общ. ред. Л.И. Цедилина и К.Херрманн-Пилата, вступ. сл. О. Р. Лациса. – М.: “Прогресс”, 1995, – С. 359.

стає не стільки примноження, як хоча б збереження набутого багатства. Причина в тому, що визнання права власності відбувається за умови, що вона здобута у справедливий спосіб. Тобто, правота визнається за тим, чиї дії є справедливими. Тоді за ним визнається і право на результати від таких дій. Право дає відповідь на те, які справедливі дії, а не які справедливі результати. Результат справедливих дій є завжди справедливим, а не навпаки.

Одним із найважливіших результатів конкуренції є те, що вона приводить до того, що система норм поведінки стає обов'язковою до виконання незалежно від особистого до них ставлення. Інакше у кожному окремому випадку дотримання чинних норм поведінки було б у значній залежності від рівня свідомості чи альтруїзму сильнішого. Тобто, якщо правила підказують як не можна діяти, конкуренція заставляє дотримуватись їх. Правова держава без конкуренції – неможлива. І українські реалії це промовисто підтверджують. Не можна прагнути до правової держави нічого не роблячи в плані підтримки і розвитку конкуренції.

Стимул до ведення конкуренції не за правилами полягає в тому, що їх порушники отримують певну короточасну перевагу над тими, хто веде чесну конкуренцію. Але це неминуче змушує й інших будувати свою економічну діяльність за тими правилами, які дають можливість витримувати конкурентну боротьбу. Це руйнує принцип добровільності обміну і, за збереження такої тенденції, суспільство опиняється в стані тотальної війни кожного проти всіх. Тоді руйнується вся система правил, що робить відкрите суспільство як форму людського співіснування нежиттєздатним. У таких умовах доводиться вдаватися до організації суспільства на засадах централізму, коли принцип індивідуальної свободи приноситься у жертву задля спасіння самої особи.

Адже суспільство, яке будується на хитрощах, обмані, крадіжках і грабунках, вимагає щораз більше ресурсів для страхування кожної господарської операції. Оскільки в розвинутих суспільствах переплетені невідома кількість факторів, що впливають на результат конкретної операції, ризики стають надто високими. Обмін тоді стає можливим лише у вузьких межах. У суспільстві проявляється тенденція до згоргання економічних зв'язків, що не дозволяє проявлятися перевагам поділу праці. Подальше зниження продуктивності праці неминуче призводить до зниження рівня життя і надалі до скорочення чисельності такого суспільства.

Особлива роль конкуренції, чи побічний, але неминучий ефект її дії, полягає також у тому, що вона веде до раціоналізації економічного

життя. Саме на цьому ґрунтується одна із найважливіших аксіом економічної теорії про так звану економічну людину. Людина не є раціональною від природи, – вона мусить ставати такою, інакше може залишитися за бортом. Конкуренція “за правилами” мала б сприяти формуванню ринкового менталітету громадян, утвердження самоповаги та відповідальності за власну долю. Натомість ми бачимо лише зростання патерналістських настроїв, апатії та зневіри.

Конкуренція виконує і особливу соціальну роль. Адже соціальною ринкова економіка стає не за рахунок реалізації чисельних соціальних програм, а значною мірою завдяки тому, що в ній реалізований конкурентний порядок як умови ефективної економіки. Водночас соціальна якість ринкової економіки залежить від ряду факторів, які прямо пов’язані із наявністю конкурентного порядку, а саме: від того, як розподіляються доходи та майно; від того, як розподіляється економічна влада; від вирішення проблеми додаткових соціальних втрат.

Важливим питанням є ставлення лібералізму до ролі та функцій держави в умовах ринку. Адже доморощені критики лібералізму полюбляють повторювати фразу про те, що у нас сформувався так званий “дикий ринок” – такий, як за часів А. Сміта. Ринок часів А. Сміта вважається “диким”, оскільки вважається, що там панувала ринкова стихія та анархія. На противагу “дикому” ринку пропонується рухатися до “цивілізованого”, де ринкова стихія не панує, оскільки ринок регулюється державою. Ті, хто висловлює таку тираду, мовчазно дають зрозуміти, що їм відомо, яким має бути це регулювання, але, напевно, із зайвої скромності, вголос деталі не розголошують. Водночас за такими фразами криється нерозуміння суті ринку як механізму обробки інформації, якою жоден державний орган оволодіти не може в принципі, та значення конкуренції як “процедури відкриття”.

Без сумніву, ринки бувають різними. Згадаймо поняття адміністративного ринку, практику більшості латиноамериканських країн та Чилі, порівняймо Туреччину та інші арабські країни, Великобританію та Францію, ЄС та США і т. д. Проте ліберали, розуміючи природу ринку, мислять не категоріями на кшталт “дикого” чи “цивілізованого” ринку, а конкурентного ринку, монопольного, олігопольного ринку і т. д. Так звана “цивілізованість” ринку залежить від того, наскільки ринок є конкурентними та за якими правилами ведеться конкуренція, а не від ступеня втручання у його роботу з боку держави. Як зазначає В. Ойкен, “більше чи менше державності – така

постановка питання проходить мимо суті проблеми. Мова йде не про кількісну, а про якісну проблему³.

Що стосується ставлення до держави, то лібералізм аж ніяк не ратує за усунення держави, і навіть не за її мінімалістську роль. У ринковій економіці держава жодним чином не усувається від розв'язання питань функціонування ринку. Навіть у період так званого “дикого ринку” часів А. Сміта було багато зроблено в плані удосконалення права власності, договірного, патентного права, правових норм, які стосувалися товариств, компаній, об'єднань і т. п. Було відмінено багато регулюючих актів, розцінок, примусових об'єднань і т. д., які дістались у спадщину від епохи середньовіччя та ідей меркантилізму.

Як зазначав Л. Мізес, навіть “чисто ринкова економіка передбачає, що уряд як соціальний інститут придушення і примусу повинен забезпечити роботу ринку, не заважати йому працювати і захищати його від всілякого заінтересованого втручання⁴”. Тому ліберали не просто визнають необхідність держави як сили запобігання та примусу, але й ратують за сильну державу, яка була б невідчужима впливу заінтересованого втручання окремих угруповань. Тільки за таких умов держава здатна забезпечити рівні межі свободи для усіх людей, незалежно від їх економічного та соціального статусу, національності та віросповідання і т. д.

Якщо Л. Мізес бачив завдання держави в “єдино та винятково у гарантуванні захисту життя, здоров'я, свободи і приватної власності від насильницьких нападів. Все, що йде далі цього, є злом⁵”, то позицію неолібералізму щодо ролі держави його загально визнаний ідеолог Ф. Гаєк висловив наступним чином: “Ми не розділяємо ідеї мінімалістської держави. На нашу думку, в розвинутому суспільстві державний апарат повинен за допомогою податкової системи створювати фонди, потрібні для таких суспільних потреб, які взагалі (чи належним чином) не може надати суспільству ринок. ... Думка про те, що функції цих служб в деяких випадках краще за все здійснює ринок, аж ніяк не означає, що ми повинні відмовитися від пошуку інших шляхів, коли ринок чомусь з цим не справляється⁶”. При цьому щодо конкретних шляхів реалізації,

³ Ойкен В. Основные принципы экономической политики. – С. 429.

⁴ Ludvig von Mises Human action: A Treatise in Economics. Yale university Press, 1949. – P. 239.

⁵ Мизес Л. Либерализм в классической традиции / Пер. с англ. А.В. Куряева. – М.: ООО “Социум”, ЗАО “Издательство “Экономика”, 2001. – С. 54.

⁶ Ф. А. Хайек. Общество свободных. Перевод с англ. Overseas Publications Interchange Ltd, London, 1990. – С. 74.

то він застерігає: “Якщо існування служби може бути ефективно підтримано спонтанним ринковим механізмом, завжди бажано покластися на нього, тобто доручити організацію служби і розподіл благ діючим за ринковими законами виробникам, а примусовий централізований метод використати для мобілізації фондів. Але якщо вже доводиться вдатися до організації зверху, тому що іншим способом поставленої мети досягнути не можна, то важливо потурбуватися про те, щоб наші дії не пошкодили ринковому механізму, від якого залежить задоволення інших (часто набагато важливіших) наших потреб”⁷. Тому, “якщо в даних умовах тільки уряд здатен надавати ті чи інші послуги, немає підстав забороняти приватному сектору пошук інших шляхів для забезпечення тих же послуг без примусового оподаткування. Більше того, слід спеціально потурбуватися, щоб участь уряду в забезпеченні тої чи іншої служби не заважала іншим робити це ж саме”⁸.

Крім проблеми соціальних благ необхідно виокремити і проблему монополізації економіки. Цілком природно, що кожен із учасників економічного процесу прагне до зміцнення своїх позицій на ринку. Але конкуренція обмежує ці прагнення і спонукає усіх учасників ринку діяти за правилами “чесної конкуренції”. Водночас будь-яка форма державного протекціонізму розширює можливості створення монополій. Монополізація ринку впливає на ефективність виконання конкуренцією регулюючої функції, що підриває основи ринкової економіки.

Вказуючи на значення конкуренції для функціонування ринкової економіки, ми не говоримо про так звану “досконалу” конкуренцію. Адже така ситуація на ринку трапляється дуже рідко. Переважно на ринку працюють підприємства, що володіють тими чи іншими перевагами, пов’язаними із ступенем майстерності, місцерозташуванням, традиціями і т. д. В сучасних умовах часто окремі види продукції можуть поставляти лише декілька, а то й одне підприємство. Особливо це стосується високотехнологічних виробництв. Зрозуміло, що в таких випадках ніщо не може змусити ці підприємства підтримувати якийсь середній рівень рентабельності виробництва. Інтереси фірми спонукають їх лише до того, щоб підтримувати ціни на такому рівні, які б не могли спокусити інших виробників вийти на цей ринок.

Незважаючи на те, що на практиці стан “досконалої конкуренції” трапляється не часто, це, як зазначає Гаєк, “не означає, що там, де нам

⁷ Ф. А. Хайек. Общество свободных. – С. 80.

⁸ Ф. А. Хайек. Общество свободных. – С. 81.

доводиться використовувати процес конкуренції для виявлення потреб і можливостей різних людей, ми здатні також спричинити це ідеальне становище або що результатам навіть “недосконалої” конкуренції не можна віддати перевагу перед будь-яким становищем, яке ми можемо створити в будь-який інший відомий спосіб – наприклад, за допомогою державного регулювання”⁹.

Лібералізм можна також охарактеризувати як певну систему принципів політики, спрямованої на децентралізацію економічної та політичної влади. Ф. Гаєк зазначає: “... Більшість функцій, пов’язаних із наданням послуг, які зараз забезпечуються центральним урядом, можна було б передати регіональним і місцевим органам влади; вони мали б право збирати податки за визначеними ними ставками, але могли б збирати чи розподіляти їх не інакше як згідно із загальними правилами, встановленими центральною легіслатурою. Гадаю, що результатом стало би перетворення місцевих і навіть регіональних органів влади на квазікомерційні корпорації, що змагаються за громадян”¹⁰.

Лібералізм дуже часто подається як якась бездушна наукова доктрина, яка служить інтересам капіталу і байдужа до потреб більшості людей. Так, лібералізм не обіцяє, що у ринкових умовах доходи когонебудь у жодному разі не будуть зменшуватися. Більше того, лібералізм вважає, що спроби політичного гарантування збереження досягнутого рівня доходів шляхом перерозподілу блокують процес змін, а тому суттєво перешкоджають роботі ринку. Водночас, як зазначає Ф. Гаєк, “мінімальний дохід на кожного, чи, інакше кажучи, якийсь гарантований рівень, нижче якого не може опуститися навіть той, хто сам не здатен себе забезпечити, являє собою не тільки абсолютно законний захист від ризику, під який потрапляють усі, але й просто обов’язковий елемент суспільства як цілого, де індивід уже не розраховує на підтримку тої малої групи, до якої належить за народженням”¹¹.

Ліберальна думка не ототожнює авторитаризм і тоталітаризм, свободу і демократію. Лібералізм визнає особливе значення демократії як форми політичного устрою, яка забезпечує зміну влади без насильницької боротьби. Адже довгостроковий мир є важливою

⁹ Хайек Ф. А. Право, законодавство та свобода: Нове викладення широких принципів справедливості та політичної економії : в 3-х т. Т. 3.: Політичний устрій вільного народу: Пер. з англ. – Сфера, 2000. – С. 87.

¹⁰ Хайек Ф. А. Право, законодавство та свобода, Т. 3. – С. 174.

¹¹ Ф. А. Хайек. Общество свободных. – С. 92.

умовою поглиблення поділу праці і, відповідно, розвитку економіки в цілому. Але це не означає, що демократично обрана влада може діяти без обмежень. У цьому плані Ф. Гаск заявляє, що “якщо під демократією розуміється правління нічим не обмеженої волі більшості, то я не демократ і навіть вважаю таке правління згубним і в перспективі непрацездатним”¹².

В умовах України, коли демократичним чином приймалися рішення щодо проведення розподільчої приватизації, а зараз невимушено міняється конституція, вільно розподіляються бюджетні кошти, запускаються у продаж сільськогосподарські землі, під паспортний контроль беруться найменші валютні обмінні операції і т. п., гостро постає питання обмеження так званої торгово-переговорної демократії, яка стала інструментом узаконення інтересів окремих владних угруповань. У цьому плані хотілося б виділити думку Ф. Гаска про те, що він сумнівається “чи виник би взагалі функціонуючий ринок за необмеженої демократії; принаймні здається ймовірним, що там, де він розвинеться, необмежена демократія зруйнує його”¹³.

Ліберали виступають проти диктату більшості над меншістю, але на сьогодні, як на мою думку, велику загрозу суспільству несе “ліберастія” організованої меншості. Мається на увазі активну діяльність сексуальних меншин у багатьох західних країнах, спрямовану на узаконення одностатевих шлюбів та нав’язування більшості їх способу життя. Суспільству ж пропонується залишатися терпимими до, подеколи навіть агресивної, діяльності організованої меншості, спрямованої на руйнацію християнських підвалин західної цивілізації. При цьому у союзники часто закликається лібералізм із його відданістю принципам забезпечення індивідуальних свобод.

У свій час М. Кейнс, виключно називаючи себе послідовним імморалістом, закликав не пов’язувати себе моральними принципами, якщо їх не можна обґрунтувати раціонально. Ф. Гаск такий підхід називає “конструктивістським раціоналізмом”, згідно з яким “все те, що або не доведене науково, або не зовсім зрозуміле, або не має чітко визначеної мети, або веде до яких-небудь невідомих наслідків, – нерозумне”¹⁴.

З позицій економічного еволюціонізму Ф. Гаска сила і значення норм моралі проявляється саме в тому, що вони не є творінням людського

¹² Хайек Ф. А. Право, законодавство та свобода. – Т. 3. – С. 57.

¹³ Хайек Ф. А. Право, законодавство та свобода. – Т. 3. – С. 99.

¹⁴ Хайек Ф. Пагубная самонадеянность. Ошибки социализма. Под ред. У.У.Бартли, III. – М. : “Новости”, 1992. – С. 116.

розуму, а є результатом культурної еволюції. Як зазначає Ф. Гаєк, “правильне розуміння культурної революції, по суті, забезпечує свого роду “презумпцію невинності” усталеним правилам поведінки, а тягар доведення їх недоцільності лягає на плечі тих, хто вимагає їх перегляду”¹⁵.

Свого часу Ф. Гаєк розглядав соціалізм як бунт інстинктів і розуму проти усталених практик. “Ліберастія” сексуальних меншин не має нічого спільного з розумним началом. Це більше пов’язано зі звільненням інстинктів, що стало характерним для західних країн в останні кілька десятиліть. Значною мірою це відбулося завдяки розвитку психіатрії та реклами, яка основний наголос стала робити на інстинкти людини. Ф. Гаєк в цьому плані зазначає, що “найпустошливіші для культури наслідки мало відкриття психіатрами способу лікування людей через визволення їхніх природжених інстинктів... Завдяки своєму глибокому впливові на освіту Зігмунд Фройд став, можливо, найзначнішим із руйнівників культури”¹⁶.

Лібералізм ніколи не виступав за свободу інстинктам. Звільнення інстинктам – це пряма загроза свободі та суспільству в цілому. Ліберальні цінності свободи не суперечать цінностям християнства, а навпаки – базуються на них. Необхідно усвідомити, що “людина, яка порушує закони моралі, що управляють життям людини в суспільстві, завдає шкоди не тільки самій собі, але й усім іншим членам суспільства. Життя в суспільстві було б зовсім неможливим, якби люди, які бажають продовження його існування і ведуть себе належно, мали б відмовитися від застосування сили щодо тих, хто готовий своєю поведінкою розхитувати суспільство... Без застосування заходів стримування і примусу до ворогів суспільства не може бути ніякого життя в суспільстві”¹⁷.

LIBERALISM – THE IDEOLOGY OF FREEDOM

Vasyl Magas

The article reviews some important postulates of liberalism, including the nature and conditions of individual freedom, the value of competition, attitudes to the state, law, democracy, and moral standards. The proper interpretation of these postulates is crucial for the application of the liberal policy of freedom in modern Ukraine.

¹⁵ Хайек Ф. Пагубная самонадеянность. – С. 40.

¹⁶ Хайек Ф. А. Право, законодательство та свобода. – Т. 3. – С. 212.

¹⁷ Мизес Л. Либерализм в классической традиции. – С. 39.

ПРО АВТОРІВ

Пйотр Болтус – професор, доктор філософії, Університет Іллінойс, (Спрінгфілд, США), Варшавська школа економіки (Варшава, Польща).

Віктор Борщевський – професор, доктор економічних наук, Регіональна філія Національного інституту стратегічних досліджень в м. Львів (Львів, Україна).

Микола Буник – кандидат політичних наук, доцент, Львівський регіональний інститут державного управління Національної академії державного управління при Президентові України (Львів, Україна).

Оксана Вербова – кандидат економічних наук, доцент, Львівська комерційна академія (Львів, Україна).

Микола Вербовий – кандидат економічних наук, доцент, Львівський регіональний інститут державного управління Національної академії державного управління при Президентові України (Львів, Україна).

Дмитро Вітер – кандидат наук з державного управління, Державний науково дослідний інститут митної служби (Київ, Україна).

Аннет Годар ван дер Кроон – президент Європейського інституту Людвіга фон Мізеса (Брюссель, Бельгія).

Михайло Зарічний – професор, доктор фізико-математичних наук, декан механіко-математичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка (Львів, Україна).

Андрей Заостровцев – професор, кандидат економічних наук, Санкт-Петербурзький державний університет економіки та фінансів (Санкт-Петербург, Російська Федерація).

Катерина Кантур – Львівський національний університет імені Івана Франка (Львів, Україна).

Ігор Карівець – кандидат філософських наук, доцент, Національний університет “Львівська політехніка” (Львів, Україна).

Ірина Кіянка – кандидат політичних наук, доцент, Львівський регіональний інститут державного управління Національної академії державного управління при Президентові України (Львів, Україна).

Ольга Котовська – кандидат філософських наук, Львівський регіональний інститут державного управління (Львів, Україна).

Вольф фон Ласр – Університет короля Хуана Карлоса (Мадрид, Іспанія).

Андрій Ліпенцев – кандидат економічних наук, доцент, заступник директора Львівського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президентові України (Львів, Україна).

Василь Магас – кандидат економічних наук, доцент, Львівський національний університет імені Івана Франка (Львів, Україна).

Євгеній Матвєєв – кандидат економічних наук, докторант, Інститут регіональних досліджень НАН України (Львів, Україна).

Євген Матвійшин – професор, кандидат економічних наук, Львівський регіональний інститут державного управління (Львів, Україна).

Тетяна Панфілова – кандидат історичних наук, доцент, Львівський регіональний інститут державного управління Національної Академії державного управління при Президентові України (Львів, Україна).

Рахім Тагіцадеган – керівник Інституту ціннісно-орієнтованої економіки (Відень, Австрія).

Герберт Унтеркьофлер – доктор філософії, Корн/Феррі Інтернаціонал GmbH (Відень, Австрія).

Ойген Марія Шуляк – доктор філософії, філософська практика, Інститут ціннісно-орієнтованої економіки (Відень, Австрія).

ABOUT THE AUTHORS

Piotr Boltuć – Professor, University of Illinois, (Springfield, USA); Warsaw School of Economics (Warsaw, Poland).

Viktor Borshechvskyi – Professor, Regional Branch of the National Institute for Strategic Studies in L'viv (L'viv, Ukraine).

Mykola Bunyk – PhD, Assistant Professor, L'viv Regional Institute of Public Administration (L'viv, Ukraine).

Annette Godart-van der Kroon – President of the Ludwig von Mises Institute-Europe (Brussels, Belgium).

Kateryna Kantur – Ivan Franko National University of L'viv (L'viv, Ukraine).

Ihor Karivets – PhD, Assistant Professor, National University L'viv Polytechnic (L'viv, Ukraine).

Olha Kotovska – PhD, Assistant Professor, L'viv Regional Institute of Public Administration (L'viv, Ukraine).

Wolf von Laer – King Juan Carlos University (Madrid, Spain).

Andriy Lipentsev – PhD, Deputy Director of the L'viv Regional Institute of Public Administration (L'viv, Ukraine).

Eugeny Matveev – PhD, Institute for Regional Studies of the Academy of Sciences of Ukraine (L'viv, Ukraine).

Evgen Matviishyn – Professor, L'viv Regional Institute of Public Administration (L'viv, Ukraine).

Tetiana Panfilova – PhD, Assistant Professor, L'viv Regional Institute of Public Administration (L'viv, Ukraine).

Iryna Kiyanka – PhD, Assistant Professor, L'viv Regional Institute of Public Administration (L'viv, Ukraine).

Vasyl Magas – PhD, Assistant Professor, Ivan Franko National University of L'viv (L'viv, Ukraine).

Eugen Maria Schulak – PhD, Philosophical Praxis, Institute for Value-Based Economics (Vienna, Austria).

Rahim Taghizadegan – Chairman of the Institute for Value-Based Economics (Vienna, Austria).

Herbert Unterköfler – PhD, Korn/Ferry International GmbH (Vienna, Austria).

Oksana Verbova – PhD, Assistant Professor, L'viv Commerce Academy (L'viv, Ukraine).

Mykola Verbovyi – PhD, Assistant Professor, L'viv Regional Institute of Public Administration (L'viv, Ukraine).

Dmytro Viter – PhD, State Scientific Research Institute of Customs (Kyiv, Ukraine).

Andrey Zaoztrovstsev – Professor, St. Petersburg State University of Economics and Finance (St. Petersburg, Russian Federation).

Mykhailo Zarichnyi – Professor, Dean of the Faculty of Mechanics and Mathematics, Ivan Franko National University of L'viv (L'viv, Ukraine).

— для нотаток —

– для нотаток –

— для нотаток —

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

Економіка та бюрократія у відкритому суспільстві

до 130-ї річниці з дня народження Людвіга фон Мізеса

Збірник наукових праць

Технічне редагування
Комп'ютерна верстка

Н. Б. Кічула
Н. О. Свідерська

*За зміст та достовірність фактичного матеріалу
відповідальність несуть автори*

Підписано до друку 15.06.2012 р.
Формат 60x84/16. Гарнітура “Times”
Друк офсетний. Ум. друк. арк. 13,48. Обл.-вид. арк. 10,63
Наклад 200 примірників

Львівський регіональний інститут державного управління
Національної академії державного управління
при Президентові України
Реєстраційне свідоцтво Серія ДК № 1819 від 27.05.2004 р.
Україна, 79491, Львів-Брюховичі, вул. Сухомлинського, 16
Тел. (032) 244-81-19
Електронна пошта: editor@academy.lviv.ua
Веб-адреса: www.lvivacademy.com

Друк: ТзОВ Простір-М
79000, м. Львів, вул. Чайковського, 27
Тел.: (032) 261-09-05, e-mail: prostir@litech.net